
Vergaderjaar 2019–2020

35 470 XIII

**Jaarverslag en slotwet Ministerie van Economische
Zaken en Klimaat 2019**

Nr. 1

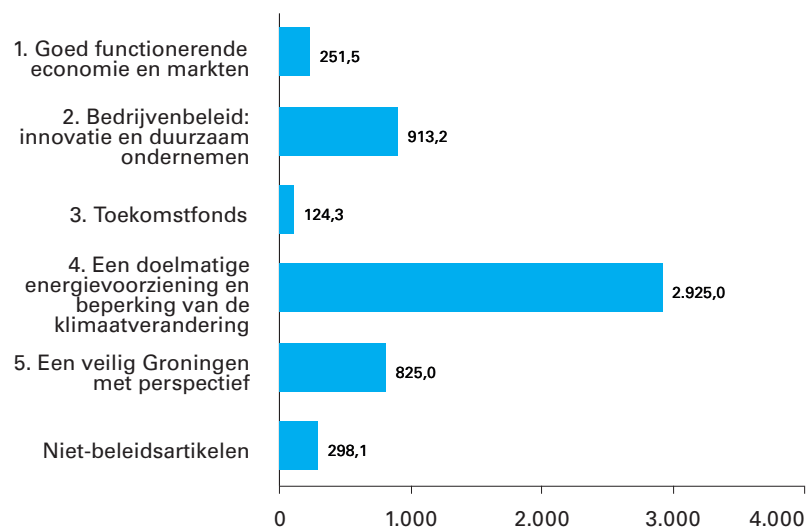
**JAARVERSLAG VAN HET MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN EN
KLIMAAT (XIII) 2019**
Ontvangen 20 mei 2020

INHOUDSOPGAVE

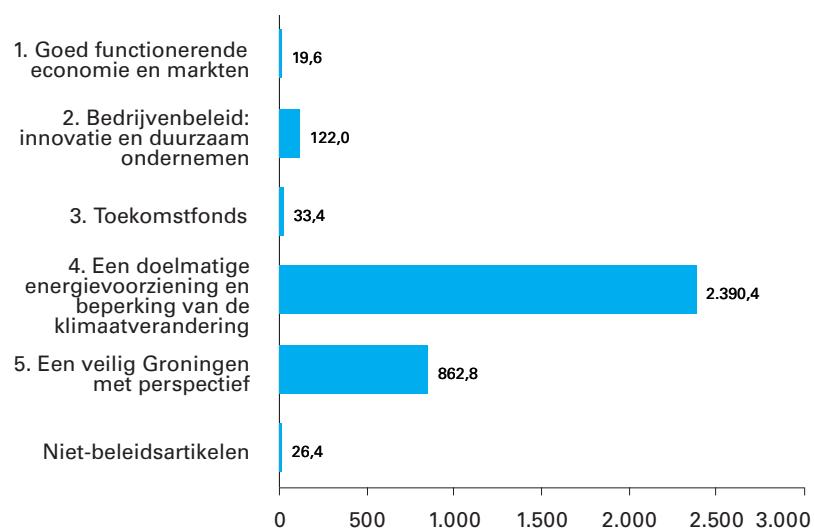
GEREALISEERDE UITGAVEN EN ONTVANGSTEN	3
A. ALGEMEEN	4
1. Aanbieding van het jaarverslag en verzoek tot dechargeverlening	4
2. Leeswijzer	7
B. BELEIDSVERSLAG	11
3. Beleidsprioriteiten	11
4. Beleidsartikelen	25
Beleidsartikel 1 Goed functionerende economie en markten	25
Beleidsartikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	32
Beleidsartikel 3 Toekomstfonds	49
Beleidsartikel 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	55
Beleidsartikel 5 Een veilig Groningen met perspectief	74
5. Niet-beleidsartikelen	82
Artikel 40 Apparaat	82
Artikel 41 Nog onverdeeld	86
6. Bedrijfsvoeringsparagraaf	87
C. JAARREKENING	90
7. Departementale verantwoordingsstaat	90
8. Samenvattende verantwoordingsstaat agentschappen	91
9. Jaarverantwoording baten-lastenagentschappen per 31 december 2019	92
Agentschap Telecom (AT)	93
Dienst ICT Uitvoering (DICTU)	100
Nederlandse Emissieautoriteit (NEa)	107
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)	118
10. Saldibalans	128
11. WNT-verantwoording 2019 Ministerie van Economische Zaken en Klimaat	137
D. BIJLAGEN	139
Bijlage 1: Toezichtrelaties Rechtspersonen met een Wettelijke Taak (RWT's) en Zelfstandige Bestuursorganen (ZBO's)	139
Bijlage 2: Afgerond evaluatie- en overig onderzoek	140
Bijlage 3: Inhuur externen	147
Bijlage 4: Rapportage burgerbrieven	148
Lijst van afkortingen	150

GEREALISEERDE UITGAVEN EN ONTVANGSTEN

Figuur 1 Gerealiseerde uitgaven verdeeld over beleidsartikelen en niet-beleidsartikelen (x € 1 mln). Totaal € 5.337,1

Figuur 2 Gerealiseerde ontvangsten verdeeld over beleidsartikelen en niet-beleidsartikelen (x € 1 mln). Totaal € 3.454,6

A. ALGEMEEN

1. Aanbieding van het jaarverslag en verzoek tot dechargeverlening

AAN de voorzitters van de Eerste en de Tweede Kamer van de Staten-Generaal.

Hierbij bied ik, mede namens de Staatssecretaris van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het departementale jaarverslag van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (XIII) over het jaar 2019 aan.

Onder verwijzing naar de artikelen 2.37 en 2.40 van de Comptabiliteitswet 2016 verzoek ik de beide Kamers van de Staten-Generaal de Minister van Economische Zaken en Klimaat decharge te verlenen over het in het jaar 2019 gevoerde financiële beheer.

Voor de oordeelsvorming van de Staten-Generaal over dit verzoek tot dechargeverlening stelt de Algemene Rekenkamer als externe controleur op grond van artikel 7.14 van de Comptabiliteitswet 2016 een rapport op. Dit rapport wordt op grond van artikel 7.15 van de Comptabiliteitswet 2016 door de Algemene Rekenkamer aan de Staten-Generaal aangeboden. Het rapport bevat de bevindingen en het oordeel van de Algemene Rekenkamer over:

1. het gevoerde begrotingsbeheer, financieel beheer, materiële bedrijfsvoering en de daartoe bijgehouden administraties van het Rijk;
2. de centrale administratie van de schatkist van het Rijk van het Ministerie van Financiën;
3. de financiële verantwoordingsinformatie in de jaarverslagen;
4. de totstandkoming van de niet-financiële verantwoordingsinformatie in de jaarverslagen;
5. de financiële verantwoordingsinformatie in het Financieel jaarverslag van het Rijk.

Bij het besluit tot dechargeverlening worden verder de volgende, wettelijk voorgeschreven, stukken betrokken:

1. het Financieel jaarverslag van het Rijk over 2019;
2. het voorstel van de slotwet dat met het onderhavige jaarverslag samenhangt;
3. het rapport van de Algemene Rekenkamer over het onderzoek van de centrale administratie van de schatkist van het Rijk en van het Financieel jaarverslag van het Rijk;
4. de verklaring van goedkeuring van de Algemene Rekenkamer over de in het Financieel jaarverslag van het Rijk, over 2019 opgenomen rekening van uitgaven en ontvangsten over 2019, alsmede over de saldibalans over 2019 (de verklaring van goedkeuring, bedoeld in artikel 7.14, tweede lid, van de Comptabiliteitswet 2016).

Het besluit tot dechargeverlening kan niet worden genomen, voordat de betrokken slotwet is aangenomen en voordat de verklaring van goedkeuring van de Algemene Rekenkamer is ontvangen.

De Minister van Economische Zaken en Klimaat,

E. D. Wiebes

Dechargeverlening door de Tweede Kamer

Onder verwijzing naar artikel 2.40 van de Comptabiliteitswet 2016 verklaart de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal dat de Tweede Kamer aan het hiervoor gedane verzoek tot dechargeverlening tegemoet is gekomen door een daartoe strekkend besluit, genomen in de vergadering van

De Voorzitter van de Tweede Kamer,

Handtekening:

Datum:

Op grond van artikel 2.40, derde lid, van de Comptabiliteitswet 2016 wordt dit originele exemplaar van het onderhavige jaarverslag, na ondertekening van de hierboven opgenomen verklaring, ter behandeling doorgezonden aan de voorzitter van de Eerste Kamer.

Dechargeverlening door de Eerste Kamer

Onder verwijzing naar artikel 2.40 van de Comptabiliteitswet 2016 verklaart de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal dat de Eerste Kamer aan het hiervoor gedane verzoek tot dechargeverlening tegemoet is gekomen door een daartoe strekkend besluit, genomen in de vergadering van

De Voorzitter van de Eerste Kamer,

Handtekening:

Datum:

Op grond van artikel 2.40 van de Comptabiliteitswet 2016 wordt dit originele exemplaar van het onderhavige jaarverslag, na ondertekening van de hierboven opgenomen verklaring, doorgezonden aan de Minister van Financiën.

2. Leeswijzer

De leeswijzer gaat in op de volgende onderwerpen:

1. Opbouw jaarverslag;
2. Ondergrenzen toelichtingen;
3. Controlenormen financiële en niet-financiële gegevens;
4. Groeiparaagraaf;
5. Grondslagen voor de vastlegging en de waardering;
6. Motie Schouw en motie Hachchi c.s..

1. Opbouw jaarverslag

Dit jaarverslag bevat het beleidsverslag, een jaarrekening, en diverse bijlagen. Deze bevatten informatie over de in 2019 gerealiseerde beleidsresultaten en de budgettaire realisatiegegevens van EZK.

Het onderdeel beleidsprioriteiten van het beleidsverslag betreft de verantwoording over de beleidsagenda uit de EZK-begroting 2019. Naast een macro-economisch beeld worden in het beleidsverslag de prioriteiten van EZK voor 2019 toegelicht. Dit gebeurt via de volgende blokken:

1. Economisch beeld en uitdagingen voor EZK;
2. Ondernemend Nederland (o.a. Innovatie, MKB, Regionale ontwikkeling en Europese en internationale samenwerking, Economische veiligheid, Digitalisering);
3. Duurzaam Nederland (o.a. Klimaatakkoord en Gaswinning).

De beleidsartikelen in dit jaarverslag hebben dezelfde opzet als de begroting 2019 (Kamerstuk [35 000 XIII, nrs. 1 en 2](#)) en zijn conform de Rijksbegrotingsvoorschriften opgesteld (<https://rbv.minfin.nl/2020>). Elk beleidsartikel bevat een paragraaf beleidsconclusies waarin voor de belangrijkste instrumenten een oordeel wordt gegeven over de uitvoering van het beleid in het afgelopen jaar. In beleidsartikel 4 (Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering) is net als in de begroting 2019 een totaaloverzicht opgenomen van alle maatregelen van alle ministeries ten behoeve van het energieakkoord. De bedrijfsvoeringparagraaf doet verslag van relevante aandachtspunten in de bedrijfsvoering van het Ministerie van EZK.

De jaarrekening bestaat uit de departementale verantwoordingsstaten, de samenvattende verantwoordingsstaten inzake de agentschappen, de jaarverantwoordingen van de agentschappen, de saldibalans en de WNT-verantwoording.

De volgende bijlagen zijn opgenomen: Toezichtrelaties en Zelfstandige Bestuursorganen (ZBO's) en Rechtspersonen met een Wettelijke Taak (RWT's), Afgerond evaluatie- en overig onderzoek, Externe inhuur, Europese geldstromen, Rapportage burgerbrieven en een lijst van afkortingen.

2. Ondergrenzen toelichtingen

Voor wat betreft het toelichten van significante verschillen in de uitgaven, ontvangsten en verplichtingen in de realisatie versus de vastgestelde begroting 2019 zijn de ondergrenzen gehanteerd zoals opgenomen in de onderstaande tabel.

Omvang begrotingsartikel (stand ontwerpbegroting) in € miljoen	Beleidsmatige mutaties (ondergrens in € miljoen)	Technische mutaties (ondergrens in € miljoen)
< 50	1	2
=> 50 en < 200	2	4
=> 200 < 1000	5	10
=> 1000	10	20

In sommige gevallen, waar politiek relevant, worden ook posten toegelicht beneden deze ondergrenzen.

De beleidsartikel 2 (Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen) is in de huidige vorm voor het eerst verschenen in de begroting 2017 (zie ook de toelichting in de leeswijzer van de begroting 2017). Er zijn daarom alleen realisatiegegevens opgenomen met ingang van 2017.

3. Controlenormen financiële en niet-financiële gegevens

Het jaarverslag bevat zowel financiële als niet-financiële gegevens (kengetallen en indicatoren). Deze gegevens zijn aan verschillende controlenormen onderhevig. De controle van financiële informatie is gebaseerd op normen zoals deze voortvloeien uit de Comptabiliteitswet 2016 en de Rijksbegrotingsvoorschriften 2020 (RBV). De controle van beleidsinformatie en informatie over de bedrijfsvoering is gebaseerd op normen zoals deze voortvloeien uit de RBV. Van een aantal indicatoren zijn de realisatiegegevens over 2019 nog niet bekend. In die gevallen is de meest recente realisatie opgenomen.

4. Groeiparagraaf

Tijdens het wetgevingsoverleg van 12 juni 2019 over het Jaarverslag 2018 van het Ministerie van EZK heeft de Minister van EZK toegezegd om zich in de begroting van 2020 in te spannen voor een betere toelichting op de bijdragen van de ODE aan de uitgaven voor duurzame energie. Hiertoe wordt in de begroting 2020 onder andere in een meerjarig overzicht aangegeven wat de relatie is tussen de SDE+-uitgaven en de ODE-ontvangsten op de EZK-begroting. In het Jaarverslag 2019 wordt daarnaast een overzichtstabel gepresenteerd van de realisatie van alle instrumenten die betrekking hebben op duurzame energieproductie en wordt inzicht verstrekt in de bedragen die als flankerend beleid vanuit het SDE+-budget zijn overgeheveld naar andere departementen of overheden of naar uitvoerende diensten ten behoeve van het toezicht op of de uitvoering of monitoring van duurzame energieregelingen. Tenslotte wordt in een apart overzicht de ontwikkeling van de begrotingsreserve Duurzame Energie weergegeven.

De Tweede Kamer heeft onderuitputting aangemerkt als focusonderwerp. In het jaarverslag is extra aandacht gegeven aan de onderuitputting door een verbetering van de toelichting op de instrumenten bij de budgettaire tabel in de artikelen.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is met ingang van 16 oktober 2019 beleidsverantwoordelijk voor het versterken van gebouwen in Groningen en het bieden van een toekomstperspectief voor de regio. Tot 16 oktober 2019 betrof dit de beleidsverantwoordelijkheid van de Minister van Economische Zaken en Klimaat (EZK). Met nota van

wijziging bij de begroting 2020 worden met ingang van 1 januari 2020 de budgetten ten behoeve van de versterkingsoperatie van gebouwen in Groningen evenals de budgetten voor het Nationaal Programma Groningen van het Ministerie van EZK (XIII) toegevoegd aan de begroting van het Ministerie van BZK (VII).

Voor 2019 vindt de uitvoering van dit beleid nog plaats via de EZK-begroting. Om die reden wordt de nu voorliggende jaarverslag van EZK ondertekend mede namens de Minister van BZK.

5. Grondslagen voor de vastlegging en de waardering

De verslaggevingsregels en waarderingsgrondslagen die van toepassing zijn op de in dit jaarverslag opgenomen financiële overzichten zijn ontleend aan de Comptabiliteitswet 2016 en de daaruit voortvloeiende regelgeving, waaronder de Regeling rijksbegrotingsvoorschriften 2020 en de Regeling agentschappen. Voor de departementale begrotingsadministratie wordt het verplichtingen-kasstelsel toegepast en voor de baten-lasten agentschappen het baten-lastenstelsel.

6. Motie Schouw en motie Hachchi c.s.

Motie Schouw

In juni 2011 is de motie Schouw ingediend en aangenomen. Deze motie zorgt er voor dat de landenspecifieke aanbevelingen van de Raad op grond van de nationale hervormingsprogramma's een eigenstandige plaats krijgen in de departementale begrotingen. Voor de beleidsterreinen van EZK is één specifieke aanbeveling gedaan omtrent investeringen in onderzoek en innovatie. De Europese Commissie stelt in de budgettaire aanbeveling voor om met budgettair en structureel beleid de publieke en private investeringen in onderzoek, ontwikkeling en innovatie te verhogen, met inachtneming van de budgettaire middellange-termijndoelstelling. Het kabinet onderschrijft het belang van publieke en private investeringen in onderzoek en innovatie voor toekomstige economische groei, de aanpak van maatschappelijke uitdagingen en het bewerkstelligen van wetenschappelijke doorbraken. Het kabinet wil daarom zicht houden op de doelstelling voor R&D-investeringen in Nederland van 2,5% bbp en heeft daarom reeds beleid ingezet in lijn met deze voorgestelde aanbeveling. Het kabinet investeert vanaf 2020 structureel € 400 mln extra in fundamenteel en toegepast onderzoek, plus een incidentele investering in de onderzoeksinfrastructuur. Ook bevat het Regeerakkoord een aantal meer structureelgeoriënteerde beleidsveranderingen die nog worden uitgewerkt, onder andere door de sterkere focus van de topsectoren op de economische kansen van maatschappelijke thema's en sleuteltechnologieën, en de voortzetting van het Techniekpact. De sterkere focus van de topsectoren op maatschappelijke thema's en sleuteltechnologieën is in 2019 uitgewerkt in het Kennis- en Innovatiecontract. Voorts zorgt de Nationale Wetenschapsagenda voor structurele aandacht voor maatschappelijke uitdagingen en wetenschappelijke doorbraken. Tezamen verhoogt dit de publieke investeringen in R&D en draagt het bij aan excellente wetenschap, waarbij een deel van de publieke investeringen ook een hefboomwerking zal hebben op private R&D-investeringen. Het kabinet investeert ook aanvullend in sleuteltechnologie en ruimtevaart (€ 5 mln in 2019 tot olopend € 10 mln vanaf 2021).

Motie Hachchi c.s.

Ter uitvoering van de motie Hachchi c.s. (Kamerstuk [33 000 IV, nr. 28](#)) brengen departementen in kaart welke uitgaven zij doen in Caribisch Nederland, uitgesplitst per instrument. Voor het opnemen van deze uitgaven in de budgettaire tabellen geldt een ondergrens van € 1 mln. De totale uitgaven (realisatie) van EZK voor Caribisch Nederland in 2019 bedroegen € 8,9 mln. Deze uitgaven zijn verdeeld over de beleidsartikelen 1 (€ 0,7 mln), 2 (€ 1,4 mln) en 4 (€ 6,8 mln).

B. BELEIDSVERSLAG

3. Beleidsprioriteiten

Inleiding

Een duurzaam en ondernemend Nederland. Dat is waar het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) voor staat. Samen met zijn partners faciliteert, bevordert en stuurt EZK de duurzame welvaart van alle Nederlanders, nu en later. Daarom werkt EZK structureel aan het versterken van ons verdienvermogen op de lange termijn, aan innovatie en aan een betrouwbare, betaalbare en duurzame energievoorziening. Dat is nodig om ook in de toekomst onze collectieve arrangementen veilig te stellen en bestedingsruimte voor huishoudens te creëren. En om dat ook op de lange termijn te kunnen blijven doen staat EZK voor de opgave om Nederland door transities te leiden op het gebied van klimaat, energie en digitalisering.

EZK werkt aan een Nederland waarbij duurzaam en ondernemend samen gaan en elkaar versterken. Dat betekent niet dat verduurzaming geen kosten met zich meebrengt voor burgers en ondernemers. Maar op lange termijn kan de economie alleen groeien als dat niet ten koste gaat van onze leefomgeving en van toekomstige generaties. Bovendien liggen er steeds vaker economische kansen in een voorlopersrol bij transities op het gebied van klimaat, energie en digitalisering. Door opgebouwde expertise of technologie te exporteren naar landen die vroeg of laat zullen verduurzamen en digitaliseren. Hieraan werkt EZK niet alleen, maar samen met alle betrokken partijen.

Met een groeicijfer van 1,7% bbp in 2019 liet de Nederlandse economie vooralsnog robuuste groeicijfers zien. Het groeicijfer was minder sterk dan voorgaande jaren, maar is passend bij de stand van de conjunctuur. Met dit groeicijfer groeit de Nederlandse economie nog steeds sterker dan het eurogebied (1,2%). In 2019 bereikt de werkloosheid haar laagste punt en deze zal ook in 2020 uitzonderlijk laag blijven. Op Verantwoordingsdag is ook de tweede Monitor Brede Welvaart gepubliceerd, waarin de welvaart in de volle breedte in kaart wordt gebracht. Sinds dit jaar is de rapportage over de Sustainable Development Goals geïntegreerd in de Monitor.¹

Tegelijk hebben veel mensen te weinig van de economische groei geprofiiteerd in hun portemonnee. Groei in de afgelopen decennia ging voornamelijk op aan stijgende oudedagsvoorzieningen, zorg en het aflossen van de staatsschuld. Als we niets doen is dit ook voor de komende jaren de verwachting. Daarom heeft EZK in 2019 gewerkt aan de groeistrategie voor Nederland op de lange termijn, waarin het kabinet aangeeft waar kansen liggen om het duurzame verdienvermogen van Nederland te versterken.² Op hoofdlijnen kan dit door verder te komen op zes gebieden: ontwikkeling en doorontwikkeling van talent, iedereen mee laten doen, versterking van onderzoeks- en innovatie-ecosystemen, verbeteren van de bereikbaarheid en benutten van transities. In dit kader is ook gewerkt aan de opzet van een investeringsfonds dat zich zal richten op investeringen die bijdragen aan het verdienvermogen van Nederland op de lange termijn.

¹ Kamerstuk 34 298, nr. 27

² Kamerstuk 29 696, nr. 7

Ondernemend Nederland

EZK staat voor een ondernemend Nederland. Dat is een Nederland vol vernieuwers en toekomstbouwers, een vestigingsplaats voor het mkb, innovatieve starters en grote, internationale bedrijven. Dat is een dynamisch Nederland waarin we met innovatieve oplossingen komen, door nieuwe technologieën toe te passen, door effectief op te schalen, en door het onbekende aan te gaan. Al langer heeft EZK de ambitie dat Nederland tot de top-5 van innovatieve economieën ter wereld blijft behoren. In 2019 stond Nederland op plek vier in de Global Innovation Index. Daar bovenop heeft het nu de ambitie om op digitaal vlak internationaal een koplopperspositie in te nemen en op het gebied van duurzaamheid nieuwe technologieën te ontwikkelen en wereldwijd te vermarkten. Aan deze ambities heeft EZK ook in 2019 gewerkt.

Innovatie

Innovatie draagt bij aan oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen, is een belangrijke driver voor productiviteitsgroei en levert een belangrijke bijdrage aan de versterking van onze concurrentiekracht. Het kabinet stimuleert innovatie in eerste plaats generiek, bijvoorbeeld via de WBSO. In 2019 is de evaluatie van de WBSO voor de periode 2011 tot 2017 opgeleverd en aan de Tweede Kamer gestuurd.³ De hoofdconclusie is dat de WBSO een aantoonbaar positief effect heeft op de speur- en ontwikkelingswerk- inspanningen van bedrijven. Rekening houdend met spillovereffecten concludeert het rapport dat het aannemelijk is dat de baten van de WBSO groter zijn dan de kosten.

In de tweede plaats stimuleert het kabinet innovatie door het aanbod van risicodragende financiering voor innovatieve bedrijven en projecten. In aanvulling op het bestaande instrumentarium is in 2019 de machtigingswet oprichting Invest-NL in werking getreden.⁴ Dit is een zelfstandige ontwikkelings- en financieringsinstelling van het Rijk. Invest-NL maakt investeringen in bedrijven en projecten mogelijk die vanwege hun onzekere risico-rendementsverhouding of lange onzekere terugverdientijden onvoldoende financiering in de markt kunnen aantrekken. Daartoe krijgt Invest-NL in eerste instantie een kapitaalstorting van in totaal € 1,7 mld, naast een jaarlijkse subsidie van € 10 mln. van EZK voor de ontwikkelactiviteiten. In de voorbereiding op de start heeft Invest-NL de energietransitie en financiering van scale-ups als prioriteiten geïdentificeerd.

In de derde plaats stimuleert het kabinet innovatie door publiek-private samenwerking tussen bedrijfsleven, overheden en kennisinstellingen te bevorderen, bijvoorbeeld via het missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid. Daarin staan de economische kansen van maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën centraal. Het kabinet heeft in 2019 met de topsectoren, kennisinstellingen, bedrijven, maatschappelijke organisaties en regionale overheden 25 maatschappelijke missies vastgesteld binnen de vier thema's Energietransitie & duurzaamheid, Landbouw/water/voedsel, Gezondheid & zorg en Veiligheid.⁵ De gezamenlijke inzet van verschillende partners is cruciaal om deze missies te realiseren.

De missies zijn de basis voor de Kennis- en Innovatieagenda's die de Topsectoren vervolgens voor elk van de vier thema's hebben opgesteld.⁶ Voor sleuteltechnologieën (zoals fotonica, kunstmatige intelligentie, nano-,

³ Bijlage bij Kamerstuk 32 637, nr. 358

⁴ Kamerstuk 35 123, nr. 34

⁵ Kamerstuk 33 009, nr. 70

quantum- en biotechnologie) en overige onderwerpen die bijdragen aan het verdienvermogen van Nederland zijn twee aparte agenda's opgesteld. De partners hebben hun voorgenomen financiële inzet hiervoor bekrachtigd in het kennis- en innovatieconvenant, waarin circa € 4,9 mld aan jaarlijkse publieke en private investeringen bijeen is gebracht.⁷ Omdat een goed opgeleide beroepsbevolking bij dit alles cruciaal is, is hierbij ook een gezamenlijke Roadmap Human Capital Topsectoren 2020 – 2023 aan de Tweede Kamer gestuurd.⁷

De Toegepast Onderzoek organisaties (TO2) hebben eind 2019 de eerste editie van de jaarlijkse TO2-impactrapportage gepubliceerd.⁸ Hierin laten ze zien hoe ze met de extra middelen uit het Regeerakkoord (75 mln. euro) een bijdrage leveren aan maatschappelijke uitdagingen. Ook wil EZK in haar eigen instrumentarium een bijdrage leveren aan (Internationaal) Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.⁹ En in verband met de introductie van het Europees octrooi met eenheidswerking en de komst van het Eengemaakt Octrooigerecht is de Rijsoctrooiwet 1995 gewijzigd.¹⁰ Daarmee wordt de Nederlandse octrooiwetgeving in overeenstemming gebracht met de regels die zullen gaan gelden voor het unitair octrooi.

Ook heeft EZK in 2019 binnen specifieke sectoren verschillende resultaten te melden. In navolging op de Defensie Industrie Strategie is in 2019 een ex-ante analyse naar de defensie-industrie uitgevoerd.¹¹ Ook zijn bijvoorbeeld specifieke handelsmissies uitgevoerd, en heeft EZK zich met DEF ingespannen voor de Industriële Participatie van de F-35.¹² De gerealiseerde industriële participatie stijgt in omvang naar inmiddels meer dan € 300 mln per jaar.¹³ Ook heeft EZK, binnen het Europese Ruimtevaartagentschap (ESA), € 283,5 mln geïnvesteerd in met name in Aardobservatie, satellietcommunicatie en het draagraketenprogramma voor toegang tot de ruimte.¹⁴ Voor ESA in totaal is het grootste budget ooit, € 12,5 mld, vrijgemaakt. En om te zorgen dat postbezorging betaalbaar, beschikbaar en betrouwbaar blijft in een sterk krimpende markt is onder strenge voorwaarden toestemming verleend aan de overname van Sandd door PostNL.¹⁵

MKB

In 2019 verscheen de eerste voortgangsrapportage van het MKB-actieplan.¹⁶ De uitvoering van de acties ligt op koers. Zo is EZK gestart met MKB!dee waarmee mkb-ondernemers worden gestimuleerd om meer te investeren in de scholing en ontwikkeling van werkenden.¹⁷ In 2019 is de tender uitgebreid naar het brede mkb, waarvoor € 7,8 mln beschikbaar is gesteld. Van de 190 aanvragen zijn er 47 toegekend. En per 1 mei 2019 is de MKB-toets van toepassing op nieuwe wet- en regelgeving die substantiële regel-drukgevolgen heeft voor het mkb.¹⁸

⁶ Kamerstuk [33 009, nr. 81](#)

⁷ Bijlage bij Kamerstuk [33 009, nr. 82](#)

⁸ [TO2-impactrapportage](#)

⁹ Kamerstuk [26 485, nr. 313](#) en [26 485, nr. 320](#)

¹⁰ Kamerstuk [35 308-\(R2132\), nr. A](#)

¹¹ Kamerstuk [31 125, nr. 108](#)

¹² Kamerstuk [26 448, nr. 451](#)

¹³ Kamerstuk [26 231, nr. 31](#)

¹⁴ Kamerstuk [24 446, nr. 64](#) en [24 446, nr. 65](#)

¹⁵ Kamerstuk [29 502, nr. 173](#)

¹⁶ Kamerstuk [32 637, nr. 379](#)

¹⁷ Kamerstuk [32 637, nr. 357](#)

¹⁸ Kamerstuk [32 637, nr. 360](#)

In het kader van het aanvullend actieplan mkb financiering uit 2014 is in 2019 de garantieovereenkomst voor het Nesec Shipping Debt Fund getekend.¹⁹ Dit is een sectorspecifiek fonds van € 250 mln gericht op hypothecaire financiering van schepen. In 2019 is na een brede evaluatie van financieringsregelingen een beleidsvisie mkb financiering aan de Tweede Kamer gestuurd, met aanvullende acties om toegang tot financiering voor mkb-bedrijven te verbeteren.²⁰

EZK heeft in 2019 een impuls van € 65 mln gegeven aan de inspanningen om de positie van startups en scale-ups internationaal te versterken. Dit is cruciaal voor de aanwas en doorgroei van technologiebedrijven. De ambitie is om het Nederlandse startup en scale-up ecosysteem te ontwikkelen tot één van de vijf sterkste ecosystemen ter wereld en het sterkste binnen Europa. EZK spant zich hier in samenwerking met TechLeap.NL (als opvolger van StartupDelta) bijvoorbeeld voor in door middel van maatregelen op het gebied van financiering, internationalisering, talent en markten.

In 2019 heeft EZK met verschillende partners een gezamenlijke sectorvisie Perspectief 2030 en een hierop volgende actieagenda vastgesteld voor de toerismesector.²¹ Het toerisme groeit, ook in Nederland, waardoor ook de druk op de leefbaarheid en het milieu op bepaalde plekken toeneemt. Samen met partners wil EZK de gastvrijheidseconomie duurzaam verder ontwikkelen. Ook is gewerkt aan de uitvoering van de Retailagenda, waarbij overheden, betrokken organisaties en marktpartijen, samen werken aan gezonde, toekomstbestendige en aantrekkelijke winkelgebieden in kernen en steden.²² En het Actieprogramma Maatwerk aanpak Winkelambacht 2.0 is gestart en nagenoeg afgerond om samen met ondernemers knelpunten in wet- en regelgeving te identificeren waar zij in hun dagelijkse praktijk regeldruk van ervaren.²³

Regionale ontwikkeling

Regionale partijen zijn belangrijk voor het realiseren van onze economische doelen. De regioambassadeurs van EZK spelen in de verbinding van EZK-beleid met de regio een belangrijke rol. Denk aan samenwerking met de regio aan het MKB-actieplan en het Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid. We geven uitwerking aan de mainportstatus van de regio Eindhoven met de meerjarige Brainport Nationale Actieagenda, waarvan in 2019 de eerste voortgangsrapportage is gepubliceerd.²⁴ De uitvoering van deze agenda is goed van start gegaan, met bijvoorbeeld de aanpak van het achterblijvend voorzieningenniveau en het tekort aan talent. EZK is ook betrokken bij de Regio deals voor bijvoorbeeld de Windtunnel uit de Regio Deal Noordelijk Flevoland.

Europese en internationale samenwerking

EZK werkt ook op Europees en internationaal niveau aan duurzaamheid en ondernemerschap. Zo zijn crisisvoorbereidingen getroffen voor het geval van een no deal Brexit. Met initiatieven als het Brexitloket.nl, de Brexit Impact Scan en stakeholderbijeenkomsten heeft EZK, in samenwerking met o.m. BZ, in 2019 sterk ingezet op voorlichting en ondersteuning van

¹⁹ Kamerstuk [32 637, nr. 399](#)

²⁰ Kamerstuk [32 637, nr. 386](#)

²¹ Kamerstuk [26 419, nr. 75](#), Kamerstuk [26 419, nr. 81](#)

²² Kamerstuk [27 838, nr. 27](#)

²³ [Adviesrapport Maatwerk aanpak Winkelambacht 2.0](#)

²⁴ Kamerstuk [29 697, nr. 59](#)

bedrijven, in het bijzonder het mkb.²⁵ Ook zijn contingency maatregelen gereed gemaakt, zoals via de (interdepartementale) Brexit Verzamelwet en daarbij horende AMvBs op energiedomein.

Ook is gewerkt aan het beïnvloeden van Europese besluitvorming, bijvoorbeeld ten aanzien van de toekomst van de interne markt. Ook is de Nederlandse zienswijze op het versterken van de Europese concurrentiekracht verwoord en uitgedragen ter beïnvloeding van de nieuwe Europese Commissie, het Europees Parlement en de Europese Raad.²⁶ Voor de Europese concurrentiekracht blijft openheid belangrijk, maar moet de EU niet langer naïef acteren. De EU moet de randvoorwaarden scheppen voor groei, inzetten op een missiegedreven innovatiebeleid en zorgen voor een gelijk speelveld. Om dit gelijke speelveld te creëren heeft EZK gewerkt aan een Level Playing Field Instrument, dat in Brussel en bij de andere lidstaten is uitgedragen. Dit instrument moet zorgen voor een gelijk speelveld op het gebied van staatssteun op de Interne Markt tussen Europese bedrijven en bedrijven uit derde landen. En EZK heeft in 2019 meegewerkt aan de interdepartementale China-notitie, waarin het kabinet een eenduidige strategie voor de omgang met China voert.²⁷

Een aantrekkelijk vestigingsklimaat is een belangrijke randvoorwaarde voor het Nederlandse bedrijfsleven om internationaal te concurreren en voor het aantrekken van buitenlandse bedrijven. Uit verschillende internationale ranglijsten, waaronder de Global Competitiveness Index van het World Economic Forum, komt het beeld dat Nederland een aantrekkelijk vestigingsklimaat heeft. Via de ondersteuning van het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) hebben in 2019 268 buitenlandse bedrijven gekozen om in Nederland te gaan investeren. Met deze projecten zijn naar verwachting bijna 11.000 banen en een investeringsbedrag van € 4,1 mld gemoeid. Bij ruim 10% van deze werkgelegenheid gaat het om behoud van banen. Zo hebben het Amerikaanse Discovery en het van oorsprong Zuid-Afrikaanse Prosus besloten internationale hoofdkantoren in Nederland te vestigen en heeft het Japanse Fujifilm een uitbreiding aangekondigd voor het produceren van celkweekmedia voor de biofarmaceutische industrie. EZK werkt internationaal ook aan het bouwen van netwerken en de positie van Nederland als 'poort tot Europa'. Denk aan de Global Entrepreneurship Summit, die in 2019 door de Nederlandse en Amerikaanse overheid in Den Haag is georganiseerd, gericht op het wereldwijd bevorderen van ondernemerschap. Of aan de India-NL Tech Summit, waar de Staatssecretaris van EZK aan heeft deelgenomen, die plaats vond in het kader van het Nederlandse Staatsbezoek aan India, met aansluitend een handelsmissie. Hier is voor € 650 mln aan contracten getekend.

Tot slot stelt EZK jaarlijks via de Global Stars regeling middelen ter beschikking om internationale innovatie samenwerking met landen waarvoor geen ander Europees of Eureka innovatie-instrumentarium beschikbaar is. In 2019 heeft deze regeling in totaal tien samenwerkingsprojecten met Brazilië en met Singapore mogelijk gemaakt. € 1,5 mln subsidiegeld van deze regeling is aangevuld met € 2,7 mln aan private R&D investeringen van Nederlandse deelnemers.

²⁵ Kamerstuk [23 987, nr. 362](#)

²⁶ Kamerstuk [30 821, nr. 73](#)

²⁷ Kamerstuk [35 207, nr. 1](#)

Economische veiligheid

De verwevenheid van economieën draagt enerzijds bij aan vreedzame samenwerking, simpelweg omdat we elkaar nodig hebben, anderzijds brengt het ook risico's voor onze economische veiligheid met zich mee. Daardoor is er een sterke roep om beschermende maatregelen in het kader van veiligheid en langere termijn concurrentiekracht. Een zorgvuldige, integrale afweging tussen economische, veiligheids- en politieke belangen is daarvoor van belang. Het is geen nieuw thema, maar genoot in 2019 veel aandacht. Binnen EZK is economische veiligheid als onderwerp verder geïnstitutionaliseerd en is gewerkt aan het opbouwen van een team Economische Veiligheid in termen van menskracht, expertise en procedures.

Sinds 2019 werkt EZK samen met de NCTV aan de uitwerking van een brede investeringstoets op risico's voor de nationale veiligheid en de coherentie tussen de bestaande sectorale investeringstoetsen.²⁸ Hiermee samenhangend is gewerkt aan de uitwerking van de EU-verordening voor investeringstoetsing. Deze verordening verplicht tot het realiseren van een samenwerkingsmechanisme tussen lidstaten en heeft mede aanleiding gegeven om vanuit EZK te starten met de oprichting van een contact-, informatiepunt en screeningsunit. Aan deze maatregelen zal in 2020 verder gewerkt worden.

Digitalisering

Nieuwe digitale technologieën veranderen onze maatschappij, economie en ons dagelijks leven razendsnel. In 2019 is de eerste herijking van de Nederlandse Digitaliseringsstrategie (NDS) gepresenteerd, om de kabinetsbrede aanpak op het gebied van digitalisering actueel te houden. Over deze herijking is gesproken met wetenschappers en ondernemers tijdens de Conferentie Nederland Digitaal. Dit heeft geresulteerd in een aantal speerpunten: artificiële intelligentie (AI); het benutten van data voor maatschappelijke opgaven en economische groei; digitale inclusie en vaardigheden; de digitale overheid; digitale connectiviteit en weerbaarheid. Deze speerpunten zijn verder uitgewerkt in de NDS 2.0, die de Staatssecretaris van EZK, met de Staatssecretaris van BZK en de Minister van JenV in 2019 aan de Tweede Kamer heeft gestuurd.²⁹

In 2019 heeft EZK in de Nederlandse visie op datadeling tussen bedrijven uitgesproken dat datadeling meer dan nu gebruikelijk moet worden.³⁰ De ambitie is om als Nederland voorop te lopen met verantwoorde verzilvering van de maatschappelijke en economische kansen van datadeling tussen bedrijven. Hierbij laat het kabinet zich leiden door drie principes: 1) datadeling komt bij voorkeur vrijwillig tot stand, 2) datadeling komt zo nodig verplicht tot stand en 3) mensen en bedrijven houden grip op gegevens. Deze visie draagt EZK uit in Europa, waar de nieuwe Europese Commissie de ambitie heeft om verder te komen op dit thema. Ook heeft EZK in navolging hierop het initiatief genomen om een datadeelcoalitie te vormen, om tot concrete afspraken te komen waarmee partijen uit verschillende sectoren gemakkelijker data kunnen delen.

In 2019 heeft EZK ook het Strategisch Actieplan voor Artificiële Intelligentie (SAPAI) vastgesteld.³¹ Dit actieplan bevat de overkoepelende aanpak van AI van dit kabinet en bevat maatregelen om de maatschappelijke en

²⁸ Kamerstuk [30 821, nr. 97](#)

²⁹ Bijlage bij Kamerstuk [26 643, nr. 623](#)

³⁰ Bijlage bij Kamerstuk [26 643, nr. 594](#)

economische kansen van AI te benutten en hierbij de publieke belangen te borgen. De verwachting is dat AI stevig zal bijdragen aan de toekomstige economische groei, welvaart en welzijn van Nederland, fors zal helpen bij maatschappelijke vraagstukken op het gebied van bijvoorbeeld de vergrijzing. Tegelijkertijd zijn er uitdagingen, zoals de bescherming van fundamentele rechten als privacy, non-discriminatie en autonomie. Hierop gaat het kabinet dieper in in de beleidsbrief AI, publieke waarden en mensenrechten en de brief Waarborgen tegen risico's van data-analyses door de overheid, die samen met SAPAI aan de Tweede Kamer zijn gestuurd.³¹

EZK zet zich in voor het competitief houden van platformmarkten. In dat verband heeft EZK in mei 2019 een brief naar de Tweede Kamer gestuurd met een voorstel om de mededingingsregels aan te laten sluiten bij de ontwikkelingen in de digitale economie, met name door de introductie van een ex ante toezichtsinstrument voor platforms met een poortwachtersfunctie.³² Dit voorstel is door de Europese Commissie met interesse ontvangen.

Gekoppeld aan de opkomst van online platforms is het belangrijk dat consumenten geïnformeerde beslissingen kunnen nemen over de producten of diensten die ze afnemen en weten onder welke voorwaarden ze dit doen. In november 2019 heeft EZK een update van de Consumentenagenda uit oktober 2018 gepresenteerd.³³ De update vermeldt de start van een bewustwordingscampagne voor consumenten over hun rechten en hoe ze die kunnen verwezenlijken. EZK werkt daarnaast samen met Nederlandse online platforms aan een overzicht met succesvolle praktijkvoorbeelden voor consumentenvertrouwen.

In 2019 is de voortgangsrapportage Actieplan Digitale Connectiviteit verschenen.³⁴ Het sterk toegenomen gebruik van informatietechnologieën vereist hoogwaardige digitale verbindingen. Inmiddels heeft 97% van de huishoudens toegang tot vaste verbinding van ten minste 100 Mb per seconde. Ook zijn de voorbereidingen voor frequentieveilingen, waaronder voor 5G, in volle gang. Zo is de consultatie gestart van de conceptregulering inzake de veiling van frequenties voor snelle mobiele communicatie zoals 5G.³⁵ Ook is het wetsvoorstel toegangsregulering replicatiebelemmeringen, overstappen en geografisch netwerkonderzoek, als onderdeel van de implementatie van de richtlijn Telecomcode, bij de Tweede Kamer ingediend.³⁶ Met dit wetsvoorstel krijgt de ACM een aanvullend instrument om toegangsverplichtingen voor telecomnetwerken op te leggen en worden overstapdrempels om te wisselen van telecomaanbieders verder verlaagd. Kleine ondernemers krijgen dezelfde bescherming als consumenten tegen ongewenste overstap door de invoering van een schriftelijkheidsvereiste voor telefonische verkoop.

Om ondernemers te helpen de kansen van digitalisering goed te benutten brengt EZK binnen 'MKB-Werkplaatsen Digitalisering' onderwijs en bedrijfsleven samen. Een MKW-Werkplaats brengt onderwijs en bedrijfsleven samen om het kleine, reguliere mkb te helpen innoveren op het gebied van online sales & marketing, data en automatisering. Het mkb kan hier terecht

³¹ Bijlage bij Kamerstuk [26 643, nr. 640](#)

³² Kamerstuk [27 879, nr. 71](#)

³³ Kamerstuk [27 879, nr. 73](#)

³⁴ Kamerstuk [26 643, nr. 654](#)

³⁵ Kamerstuk [24 095, nr. 492](#)

³⁶ Kamerstuk [35 368, nr. 2](#)

voor praktische ondersteuning en advies in hun bedrijf, waarbij ze hulp krijgen van het (beroeps)onderwijs. In 2019 heeft EZK geholpen zes MKB-Werkplaatsen op te zetten. Er zijn onder andere werkplaatsen gestart in Groningen, 's-Hertogenbosch en Heerlen.

Ook stimuleert EZK, onder de noemer van 'Smart Industry', de ontwikkeling en toepassing van digitalisering en robotisering in de Nederlandse industrie. Het gaat met name om slim combineren van nieuwe en bestaand (digitale) productieprocessen. Dit is nodig om internationaal concurrerend te blijven en is cruciaal voor werkgelegenheid, toekomstige economische groei en een duurzame industrie. In 2019 zijn zes nieuwe Smart Industry Fieldlabs opgericht, is het Smart Industry Jaarevent georganiseerd en zijn een data value center en een cyberweerbaarheidscentrum opgericht.

Duurzaam Nederland

De aarde warmt op, en de gevolgen hiervan zijn steeds groter en beter merkbaar. EZK staat voor een duurzaam Nederland, waarin volgende generaties tenminste dezelfde mogelijkheden hebben als de huidige. De houdbaarheid van ons klimaat en milieu is hierin erg belangrijk. Een transitie naar een klimaatneutrale economie is van groot belang om klimaatverandering en de impact ervan te beperken. Daarom scharen we ons achter de afspraken uit het Akkoord van Parijs. En daarom leggen we de lat ook hoger met een kabinetsambitie om de uitstoot van broeikasgassen te reduceren tot 49 procent in 2030 en 95 procent in 2050 ten opzichte van het uitstootniveau in 1990. En in de EU pleiten we voor een CO₂-reductiedoelstelling van 55% in 2030 en voor maatregelen als een CO₂-minimumprijs.

Klimaat

In juni 2019 is het Klimaatakkoord, dat met inbreng van ruim 100 partijen tot stand is gebracht, aan de Tweede Kamer gestuurd.³⁷ De CO₂-reductiedoelstellingen zijn in 2019 ook vastgelegd in de Klimaatwet, waarin ook de borgingssystematiek is opgenomen.³⁸ Invulling en uitvoering van de afspraken van de doelstelling blijft zoveel mogelijk in handen van deelnemende partijen, waaronder het Rijk. Als onderdeel van deze borgingssystematiek is in 2019 ook voor het eerst de jaarlijkse Klimaat- en Energieverkenning van het PBL verschenen.³⁹ Dit rapport geeft jaarlijks inzicht in de totale CO₂-uitstoot in Nederland.

Het jaar 2019 stond ook in het teken van de start van de uitvoering van de afspraken uit het Klimaatakkoord, die zoveel mogelijk wordt overgelaten aan de partijen die ook meegewerkt hebben aan de totstandkoming van het Klimaatakkoord.

In het Klimaatakkoord is de ambitie uitgesproken om de elektriciteitsproductie uit hernieuwbare bronnen op te schalen tot 84 TWh in 2030. In dit kader is in 2019 de tweede subsidievrije tender voor windenergie op zee afgerond voor de kavels III en IV van het windenergiegebied Hollandse kust (zuid).⁴⁰ Dit windpark ter grootte van 700 megawatt zal vanaf 2022/23 in ruim 2,5% van het totale Nederlandse elektriciteitsgebruik voorzien en een half procentpunt bijdragen aan het aandeel hernieuwbare energie van Nederland. De SDE+ heeft in 2019 € 10 mld subsidie beschikbaar gesteld

³⁷ Bijlage bij Kamerstuk [32 813, nr. H](#)

³⁸ [Stb. 2019, nr. 253](#)

³⁹ Bijlage bij Kamerstuk [32 813, nr. 400](#)

⁴⁰ Kamerstuk [33 561, nr. 49](#)

voor hernieuwbare energieprojecten.⁴¹ De voorjaarsronde heeft geresulteerd in een beschikking van € 3,9 mld aan projecten die bij volledige realisatie goed zijn voor een productie van 17,6 PJ aan hernieuwbare energie per jaar. Voor de najaarsronde zijn deze cijfers nog niet bekend.

In het Klimaatakkoord en daaraan verbonden integrale kennis- en innovatieagenda zijn zes missies voor innovatie vastgesteld, die zijn uitgewerkt in dertien Meerjarige Missiegedreven InnovatieProgramma's (MMIP's).⁴² Tevens zijn de kennis- en innovatieagenda, onder meer voor het thema Energietransitie & Duurzaamheid vastgesteld.⁴³ Ook is de demonstratieregeling Energie- en Klimaatinnovatie (DEI) in 2019 verbreed naar CO₂-reducerende technieken in lijn met het Klimaatakkoord en omgedoopt tot de DEI+.⁴⁴

Enkele afspraken uit het Klimaatakkoord waren ook al in het Regeerakkoord aangekondigd. In dit kader is in 2019 het wetsvoorstel Verbod op kolen bij elektriciteitsproductie aangenomen.⁴⁵ Op grond van deze wet is het verboden om elektriciteit te produceren met behulp van kolen. Vier kolen centrales ontvangen nadeelcompensatie in de vorm van een overgangspe-riode tot respectievelijk 2024 en 2029. Voor de Hemwegcentrale heeft het verbod al per 1 januari 2020 effect. Ook is het concept wetsvoorstel voor de omvorming van de salderingsregeling voor kleinverbruikers uitgewerkt en ter consultatie aangeboden.⁴⁶ Het wetsvoorstel zorgt ervoor dat voor kleinverbruikers vanaf 2023 de invoeding van elektriciteit op het net voor een steeds kleiner deel tegen hun afname van elektriciteit van het net wordt gesaldeerd. In 2031 is de salderingsregeling in zijn geheel afgeschaft.

EZK is ook het verantwoordelijk ministerie voor de uitvoering van de afspraken aan de industrietafel. Het betreft hier afspraken over het bevorderen van innovatie, pilots en demo's gericht op kostenreductie, verbreding van de SDE+ naar CO₂-reducerende technieken, regionale koplopersprogramma's, Waterstofprogramma, Taskforce Infrastructuur en een CO₂-heffing als borgingsinstrument. Met deze brede set aan maatregelen wordt de industrie gestimuleerd te investeren in de transitie in Nederland en wordt tegelijkertijd zoveel mogelijk voorkomen dat banen en productie worden verplaatst naar het buitenland.

In het kader van de uitvoering van het Urgenda-vonnis worden een aantal maatregelen uitgevoerd om in 2020 CO₂ te reduceren bij de industrie.⁴⁷ Via het uitvoeringsprogramma circulaire maakindustrie werkt EZK met de industrie, kennisinstellingen en medeoverheden samen aan het realiseren van projecten (o.a. grootschalige herwinning zink) en aan het inzetten van instrumenten (o.a. circulaire productpaspoorten) om CO₂ te reduceren, leveringszekerheidsrisico's te verkleinen en economische kansen te pakken. Hiermee versnellen we de transitie naar een circulaire maakindustrie.

Ook in Europa wordt gewerkt aan de transitie naar een duurzame economie. Op 11 december presenteerde de nieuwe Europese Commissie de European Green Deal, een plan dat Europa naar een duurzame leefomgeving en klimaatneutraliteit in 2050 moet gaan leiden.⁴⁸ Tijdens de Europese Raad

⁴¹ Kamerstuk [31 239, nr. 307](#) en [31 239, nr. 308](#)

⁴² Bijlage bij Kamerstuk [33 009, nr. 82](#)

⁴³ Kamerstuk [33 009, nr. 81](#) en [33 009, nr. 82](#)

⁴⁴ Kamerstuk [32 813, nr. 286](#)

⁴⁵ [Stb. 2019, nr. 493](#)

⁴⁶ Kamerstuk [31 239, nr. 305](#)

⁴⁷ Kamerstuk [32 813, nr. 341](#)

van december 2019 bereikten de regeringsleiders een akkoord over het doel van een klimaatneutrale Unie in 2050, waarbij één lidstaat extra tijd krijgt om zich aan dit doel te committeren.

Gaswinning

Het kabinet wil de gaswinning in Groningen zo snel mogelijk te beëindigen. In 2019 is de Tweede Kamer geïnformeerd over aanvullende maatregelen waarmee de gaswinning in gasjaar 2019/2020 onder het door Staatstoezicht op de Mijnen geadviseerde niveau van 12 miljard kuub komt.⁴⁹ Hiermee kan de gaswinning in 2022 nihil zijn, uitgaande van een qua temperatuur gemiddeld jaar.

Ook in 2019 is gewerkt aan de afhandeling van schades, het versterken van de huizen in Groningen, en het publiekrechtelijk organiseren hiervan op afstand van de NAM. De publieke schadeafhandeling door de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen is versneld, bijvoorbeeld met de Stuwmeerregeling.⁵⁰ Ook is de Tijdelijke Wet Groningen aan de Tweede Kamer aangeboden, waarmee onder andere het Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG) wordt opgericht.⁵¹ Ten behoeve van de voorbereiding van het IMG op haar toekomstige taken heeft de Minister van EZK twee adviezen uitgevraagd over immateriële schade en waardedaling.⁵² De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de versterkingsoperatie is in oktober 2019 overgeheveld naar BZK. Voor het onderdeel veiligheid blijft de Minister van EZK verantwoordelijk, die daarin wordt geadviseerd door het eind 2019 ingestelde Adviescollege Veiligheid Groningen. Tot slot is gewerkt aan het definitief op afstand plaatsen van de NAM. Zo is onder andere een overeenkomst met de NAM gesloten waardoor de Nationaal Coordinator Groningen (NCG) vanaf mei 2019 de operationele aansturing van het Centrum Veilig Wonen (CVW) verricht.⁵³ De NCG is ingericht als uitvoeringsorganisatie voor de versterking en per 1 januari 2020 heeft het CVW daar geen rol meer in. Daarmee is de NAM verder op afstand geplaatst van de versterkingsoperatie.

In het kader van de EU-verordening leveringszekerheid aardgas zijn het Preventief Actieplan Gas en het Bescherm- en Herstelplan Gas opgesteld.⁵⁴ Ook is er overeenstemming bereikt over een wijziging van de EU-gasrichtlijn waardoor gaspijpleidingen met derde landen voortaan ook onder het EU-energierecht vallen. Een wetsvoorstel waarmee deze wijziging wordt geïmplementeerd in de Gaswet is ingediend bij de Tweede Kamer.⁵⁵

Tot slot

De Nederlandse economie presteert robuust. EZK zet zich met medeoverheden, bedrijven en kennisinstellingen in voor verduurzaming en vernieuwing. Transitie op het gebied van klimaat, energie en digitalisering hebben impact, en dus is het belangrijk dat alle Nederlanders zich betrokken en gehoord voelen. Hieraan werkt EZK in grote, complexe trajecten zoals het Klimaatakkoord. En met heel concrete initiatieven, zoals bij de oprichting van MKB-werkplaatsen in diverse regio's. Dit alles doen we om onze welvaart en welzijn nu, en van onze toekomstige generaties, veilig te stellen.

⁴⁸ [European Green Deal](#)

⁴⁹ Kamerstuk [33 529, nr. 678](#)

⁵⁰ Kamerstuk [33 529, nr. 668](#)

⁵¹ Kamerstuk [25 250, nr. 2](#)

⁵² Bijlage bij Kamerstuk [33 529, nr. 696](#)

⁵³ Kamerstuk [33 529, nr. 609](#)

⁵⁴ Kamerstuk [29 023, nr. 252](#) en [29 023, nr. 253](#)

⁵⁵ Kamerstuk [35 283, nr. 1](#)

Realisatie beleidsdoorlichtingen

Tabel 1 Realisatie beleidsdoorlichtingen									
Art.	Naam artikel	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Geheel artikel?
1	Goed functionerende economie en markten				x				ja
2	Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen			x					ja
3	Toekomstfonds								ja
4	Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering		x				x ¹		ja
5	Een veilig Groningen met perspectief								ja

¹ Betreft de beleidsdoorlichting Klimaat die van lenW is overgegaan naar EZK (dit omvat slechts een deel van het oude artikel 19 van voormalig lenM).

In 2019 stond voor EZK geen beleidsdoorlichting ingepland.

Artikel 1: De beleidsdoorlichting van voormalig artikel 11 is in april 2016 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk [30 991, nr. 31](#)).

Artikel 2: De beleidsdoorlichting van voormalige artikelen 12 en 13 is in mei 2015 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk [30 991, nr. 23](#)). Omdat het beleid onder artikel 2 met de taakopdracht «Innovatieve Samenleving» meeloopt in de «Brede Maatschappelijke Heroverwegingen», waarin de RPE-vragen 11 t/m 14 ook worden beantwoord, komt de geplande beleidsdoorlichting in 2020 te vervallen.

Artikel 3: Dit artikel (voormalig artikel 19) en is in 2015 aan de begroting toegevoegd. Omdat het beleid onder artikel 3 met de taakopdracht «Innovatieve Samenleving» meeloopt in de «Brede Maatschappelijke Heroverwegingen», waarin de RPE-vragen 11 t/m 14 ook worden beantwoord, komt de geplande beleidsdoorlichting in 2020 te vervallen.

Artikel 4: De beleidsdoorlichting van voormalig artikel 14 is in december 2014 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk [30 991, nr. 17](#)). De beleidsdoorlichting Klimaat is in december 2018 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstuk [30 991, nr. 34](#)).

Artikel 5: Dit artikel is in 2016 aan de begroting toegevoegd en zal voor het eerst in 2021 worden doorgelicht. Dit onder voorbehoud in verband met het mogelijk samenvallen met de parlementaire enquête gaswinning Groningen.

Voor het meest recente overzicht van de programmering van beleidsdoorlichtingen, klik op [deze link](#).

Voor de realisatie van andere onderzoeken, zie bijlage 2 «Afgerond evaluatie- en overig onderzoek».

Overzicht van risicoregelingen

Tabel 2 Overzicht verstrekte garanties (bedragen x € 1.000)

Artikel	Omschrijving	Uitstaande garanties 2018	Verleend 2019	Vervallen 2019	Uitstaande garanties 2019	Garantieplafond	Totaal plafond	Totaalstand risicovoorziening
Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	BMKB	1.858.920	537.515	528.104	1.868.331	765.000		108.333
	Garantie Ondernemings-financiering (GO)	597.902	40.925	317.915	320.912	400.000		71.210
	Groefaciliteit	103.684	11.308	23.799	91.193	135.000		24.546
	Garantie MKB-financiering	68.200	200.000		268.200		268.200	9.696
	Microkredieten	99.980	25.000		124.980		130.000	
Artikel 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	Garantieregeling Aardwarmte	58.906		13.431	45.475	66.600		21.974
Totaal		2.787.592	814.748	883.249	2.719.091	1.366.600	398.200	235.759

Tabel 3 Overzicht uitgaven en ontvangsten garanties (bedragen x € 1.000)

Artikel	Omschrijving	Uitgaven 2018	Ontvangsten 2018	Saldo 2018	Uitgaven 2019	Ontvangsten 2019	Saldo 2019	Totaalstand mutatie volume risicovoorziening 2019 en (2018)
Artikel 1 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	BMKB	22.176	35.017	12.841	23.682	37.196	13.514	16.877 (21.676)
	Garantie Ondernemings-financiering (GO)	109	7.764	7.655	3.245	7.763	4.518	4.098 (2.060)
	Groefaciliteit	483	4.099	3.616	2.017	3.012	995	1.767 (4.466)
	Garantie MKB-financiering		220	220		253	253	435 (220)
	Microkredieten			0		182	182	
Artikel 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	Garantieregeling Aardwarmte	1.019		- 1.019		420	420	420 (-1.019)
Totaal		23.787	47.100	23.313	28.944	48.826	19.882	

Een risicovoorziening is een begrotingsreserve die altijd gekoppeld is aan een risicoregeling en wordt door de verantwoordelijke ministerie op een afzonderlijke rekening-courant bij het Ministerie van Financiën aangehouden. In de tabel 'Overzicht verstrekte garanties' wordt met 'totaalstand risicovoorziening' het saldo van de betreffende begrotingsreserve ultimo 2018 bedoeld. In de tabel 'Overzicht uitgaven en ontvangsten garanties' wordt met 'mutatie risicovoorziening' de storting (+) dan wel de onttrekking (-) aan deze begrotingsreserve bedoeld. De mutaties op de begrotingsreserves worden in het betreffende beleidsartikel toegelicht.

Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen

BMKB

De BMKB is bedoeld voor bedrijven die te weinig zekerheden (onderpand) kunnen bieden aan een bank. De bank vindt het risico dat het bedrijf zijn lening niet kan terugbetalen dan vaak te hoog. Via de BMKB staat de overheid borg voor het deel van de lening waar het bedrijf geen onderpand

voor heeft. De bank kan voor dat deel dus terugvallen op de overheid. Op grond van de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies kunnen financiers kredieten die zij verstrekken aan MKB-ondernemers onder de werking van de regeling brengen. Hierdoor stelt de Staat zich voor 90% borg ten behoeve van de financier voor de terugbetaling van deze kredieten (de zogenaamde bedrijfsborgstellingskredieten). Eén van de voorwaarden die de regeling hieraan stelt, is dat de financier gelijktijdig met het verstrekken van een bedrijfsborgstellingskrediet, aan de MKB-ondernemer een ander krediet verstrekt, waarvoor deze borgstelling van de Staat niet geldt. Als hoofdregel geldt dat het bedrijfsborgstellingskrediet ten minste even groot moet zijn als het daarmee gelijktijdig afgesloten andere krediet. Het laatstgenoemde krediet bedraagt daarmee ten minste 100% van het bedrijfsborgstellingskrediet (verhouding 1:1). Voor starters en het innovatieve MKB gelden andere verhoudingen. Om de kredietverlening te stimuleren is per 1 november 2013 het maximum van het borgstellingskrediet verhoogd van € 1 mln naar € 1,5 mln en geldt voor bestaande bedrijven met een borgstellingskrediet tot maximaal € 200.000 de ruimere startersfaciliteit.

Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)

Met het instrument GO kunnen banken een 50% Staatsgarantie krijgen op (middel)grote leningen vanaf € 1,5 mln. Door de verstrekking van een Staatsgarantie wordt het risico voor de bank op de ondernemingsfinanciering gereduceerd. Dit vergroot de mogelijkheden om te voorzien in de financieringsbehoefte bij het Nederlandse bedrijfsleven. In 2013 is de GO, naast de al bestaande mogelijkheid om bankgaranties onder de GO te brengen, ook opengesteld voor alternatieve aanbieders van garanties aan bedrijven.

Groefaciliteit

Met de Groefaciliteit worden bedrijven geholpen bij het aantrekken van risicodragend vermogen door een 50% Staatsgarantie te verstrekken op achtergestelde leningen van banken (ten hoogste € 5 mln) en op aandelen van participatiemaatschappijen (ten hoogste € 25 mln). De Groefaciliteit kan ondernemingen in een groeifase, bij bedrijfsovernames en bij herstructureringen helpen bij het aantrekken van risicokapitaal. In de brief van 15 februari 2018 (Kamerstuk [28 165, nr. 281](#)) is aangekondigd dat de Groefaciliteit per 1 juli 2020 zal worden uitgefaseerd en afgeschaft, omdat verwacht wordt dat de doelen van deze faciliteit ook via de Investeringsstak van Invest-NL bereikt kunnen worden. Om marktpartijen genoeg tijd te geven om in te spelen op het uitfaseren en afschaffen van de Groefaciliteit en om een goed alternatief op te zetten bij Invest-NL, zal de regeling van kracht blijven tot de huidige termijn van uiterlijk 1 juli 2020, of zoveel eerder als de doelen via Invest-NL bereikt kunnen worden.

Garantie MKB-financiering

In het kader van het Actieplan MKB-financiering uit 2014 is inmiddels in totaal € 68,2 mln aan garanties verstrekt aan alternatieve financiers van het MKB.

Microkredieten

In het Aanvullend Actieplan MKB-financiering uit 2014 is € 100 mln beschikbaar gesteld voor Microkredieten. Hierop is een garantie van € 86,7 mln verstrekt aan de Europese Investeringsbank voor de funding van de Stichting Qredits van € 100 mln voor de verdere groei van de dienstverlening van Qredits (micro- en MKB-krediet tot € 150.000) als de nieuwe dienstverlening van Qredits (werkkapitaal en de hogere MKB kredieten tot € 250.000). In 2017 is in dit kader een garantie van € 13,3 mln verstrekt aan

de Council of Europe Bank (CEB) voor de funding van Qredits. In 2019 is daarnaast een garantie verstrekt van € 25 mln aan de Bank Nederlandse Gemeenten voor de funding van Qredits.

Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening

Garantieregeling Aardwarmte

De garantieregeling Aardwarmte heeft als doel het afdekken van het financiële risico indien een boring van een put voor de toepassing van aardwarmte voor de borende partij minder oplevert dan verwacht. De garantieregeling dekt het risico dat een boring niet in een goede watervoerende laag uitkomt, waardoor het vermogen dat vooraf verwacht werd, niet wordt behaald. In dat geval wordt voor een deel van de gemaakte kosten een subsidie uitgekeerd, gerelateerd naar de mate waarin de aardwarmteboring mislukt is. Er wordt een premie van 7% gevraagd. De regeling richt zich zowel op gewone als diepe aardwarmte-projecten (dieper dan 3.500 meter).

Tabel 4 Overzicht verstrekte leningen (bedragen x € 1.000)

Artikel	Omschrijving	Uitstaande lening	Looptijd lening	Totaalstand risicovoorziening 2018	Totaalstand mutatie volume risicovoorziening 2019 en 2018
Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	Microkrediet Nederland	46.296	tot 1 april 2045		
Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening	Energieonderzoek Centrum Nederland	78.154	tot en met 2026		
Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening	Pallas	41.702	tot 1 juli 2020		

4. Beleidsartikelen

Beleidsartikel 1 Goed functionerende economie en markten

A. Algemene doelstelling

Het scheppen van voorwaarden voor een goed functionerende economie en goed functionerende markten, waaronder de markt voor elektronische communicatie.

Goed functionerende markten dragen in belangrijke mate bij aan de economische groei en innovatie. In een goed functionerende markt reageren vraag en aanbod effectief op elkaar. Consumenten en bedrijven profiteren daarvan. Op goed functionerende markten ontstaat een optimale prijs – kwaliteitverhouding van goederen en diensten en hebben gebruikers keuzevrijheid. Het slim benutten van en zorgdragen voor hoogwaardige elektronische communicatienetwerken en digitale infrastructuur waar de Nederlandse samenleving op kan bouwen én vertrouwen draagt bij aan het economisch groeivermogen en een goed functionerende economie.

B. Rol en Verantwoordelijkheid

De Minister van EZK is op grond van de Telecommunicatiewet verantwoordelijk voor het stellen van regels voor vaste en mobiele communicatienetwerken. Daarnaast ziet de Minister van EZK het als een taak eventuele belemmeringen voor het goed functioneren van markten te verminderen of weg te nemen en heeft een systeemverantwoordelijkheid voor de statistische informatievoorziening van rijkswege. Hieruit vloeien de volgende verantwoordelijkheden voort:

Stimuleren

- Het stimuleren van een goede balans tussen de belangen van bedrijven en consumenten met generiek consumentenbeleid waarbij de Wet handhaving consumentenbescherming centraal staat.

Financieren

- Het bijdragen aan het goed functioneren van markten door het financieren van een deel van de exploitatie van de Autoriteit Consument en Markt (ACM), van TenderNed (het elektronisch aanbestedingssysteem) en diverse organisaties op het gebied van metrologie, normalisatie, accreditatie en markttoezicht.
- Het financieren van een deel van de exploitatie van het Agentschap Telecom en het verrichten van uitgaven voor opdrachten inzake beleidsvoorbereiding en evaluaties voor frequentiebeleid en veiligheid.
- Het financieren van het CBS om het van overheidswege verrichten van statistisch onderzoek ten behoeve van praktijk, beleid en wetenschap en het openbaar maken van de op grond van zodanig onderzoek samengestelde statistieken mogelijk te maken.

(Doen) uitvoeren

- Het tegengaan van mededingingsbeperkende gedragingen met de Mededingingswet, mededingingsbeleid in alle sectoren van de Nederlandse economie.
- Het reguleren van de postmarkt met de Postwet 2009, waardoor een toegankelijke en betaalbare basisvoorziening voor de post is gewaarborgd (universele postdienst).

- Het opstellen van verkeersregels voor het gebruik van de ether, door afspraken te maken in internationaal verband voor harmonisatie en door – in geval van schaarste – te bepalen op welke wijze het spectrum wordt verdeeld.
- Het inzetten op het realiseren van hoogwaardige en innovatieve breedbandige mobiele communicatie en omroep toepassingen door verruiming van gebruiksmogelijkheden van het spectrum en door de uitgifte van beschikbare frequentieruimte.

Regisseren

- Het bevorderen van goed functionerende markten door het scheppen van randvoorwaarden via wet- en regelgeving.
- Het scheppen van voorwaarden waarbinnen concurrentie kan plaatsvinden door middel van de Waarborgwet, de Winkeltijdenwet, de Aanbestedingswet 2012, de Wet aanwijzing nationale accreditatie instantie en de Metrologiewet.
- Het op basis van de middellange termijnvisie op de ontwikkeling van telecommunicatie, media en internet verder moderniseren van de regelgeving om deze te kunnen laten meegroeien met de ontwikkelingen in de markt en de behoeftes in de samenleving.

C. Beleidsconclusies

Uitvoering Actieplan Digitale Connectiviteit ligt op schema

In 2019 zijn de meeste acties uit het Actieplan Digitale Connectiviteit uitgevoerd. Zo is de Nota Mobiele Communicatie (Kamerstuk [24 095, nr. 478](#)) gepubliceerd en zijn gesprekken gevoerd met meer dan 200 gemeentebesturen om het lokale beleid ten aanzien van mobiele en vaste internetverbindingen te stroomlijnen. Ten behoeve van dit laatste is tevens de website [overalsnelinternet.nl](#) gelanceerd. Ook is in de Nota Mobiele Communicatie nadere invulling gegeven aan het uitgifteleid van de 3,5 GHz-band. De Kamer is in december 2019 over de voortgang van het Actieplan geïnformeerd (Kamerstuk [26 643, nr. 654](#)). De nog openstaande acties uit het Actieplan zullen in 2020 worden uitgevoerd. Zo vindt de multibandveiling in het tweede kwartaal van 2020 plaats. De Kamer wordt voor de zomer 2020 weer over de voortgang van het Actieplan Digitale Connectiviteit geïnformeerd als onderdeel van de voortgangsrapportage van de Nederlandse Digitaliseringsstrategie (NDS).

Omzetting nieuwe Europese regels voor elektronische communicatie

Na publicatie van de herziening van het Europese telecomkader (Telecomcode) eind december 2018 is het wetsvoorstel ter implementatie van de Telecomcode volgens planning medio 2019 geconsulteerd. Het wetsvoorstel zal naar verwachting in de tweede helft van 2020 worden aangeboden aan de Tweede Kamer.

Evaluatie Digital Trust Center

Het Digital Trust Center (DTC) is in januari 2018 gestart en kent als hoofdtaken informatie en advies geven aan niet-vitale bedrijven op het gebied van veilig digitaal ondernemen en het aanjagen van samenwerkingsverbanden. Eind 2019 heeft er een evaluatie plaats gevonden van het DTC. Deze evaluatie geeft een positief beeld van de resultaten van het DTC. De voor 2019 gestelde doelstellingen zijn gerealiseerd en de stakeholders en partners zien duidelijk de toegevoegde waarde van het DTC. In (Kamerstuk [26 643, nr. 616](#)) zijn de resultaten gemeld incl. het besluit de activiteiten van het DTC te continueren en de organisatie structureel in te bedden binnen het Ministerie van EZK.

Voortgangsrapportage Roadmap Digitaal Veilige Hard- en Software naar de Tweede Kamer

In het kader van de Roadmap Digitaal Veilige Hard- en Software wordt gewerkt aan het bevorderen van het algehele niveau van digitale veiligheid van ICT-producten en diensten waaronder het *Internet of Things*. De roadmap geeft mede invulling aan de Nederlandse Cyber Security Agenda. Een voortgangsrapportage van de maatregelen in de Roadmap Digitaal Veilige Hard- en Software is op 20 juni 2019 naar de Tweede Kamer gestuurd (Kamerstuk [26 643, nr. 618](#)).

Europese Cyber Security Act van kracht geworden

In 2019 is de Europese *Cyber Security Act* van kracht geworden. Deze verordening creëert een Europees stelsel van cybersecurity-certificering voor ICT-producten, -diensten en -processen.

Publiekscampagne digitale veiligheid van slimme apparaten gestart

Om de weerbaarheid van consumenten te bevorderen, is in het najaar van 2019 een publiekscampagne gestart over de digitale veiligheid van slimme apparaten, 'Doe je updates'. Informatie en handelingsperspectief wordt via sociale media de campagnesite [doejeupdates.nl](#) aan consumenten geboden. Deze campagne krijgt begin 2020 een vervolg.

Computer Security Incident Response Team van start gegaan. Op basis van de Wbni geldt er met betrekking tot EZK-sectoren een meldplicht van ict-incidenten en zorgplicht voor de vitale aanbieders uit de sectoren digitale infrastructuur en energie en voor de (niet-vitale) digitale dienstverleners. Voor de (niet-vitale) digitale dienstverleners is per 1 januari 2019 een Computer Security Incident Response Team (CSIRT) van start gegaan. De Kamer is hierover op 17 juni 2019 geïnformeerd (Kamerstuk [26 643, nr. 616](#)).

Parlement debatteert over het Wetsvoorstel ongewenste zeggenschap telecommunicatie

De Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat heeft op 4 maart 2019 het wetsvoorstel ongewenste zeggenschap telecommunicatie ingediend bij de Tweede Kamer (Kamerstukken [35 153, nr. 2](#)). Met dit wetsvoorstel krijgt de overheid de bevoegdheid om overnames in de Nederlandse telecommunicatiesector te verbieden dan wel terug te draaien indien deze overname een bedreiging vormt voor de openbare orde of nationale veiligheid. In de loop van 2019 is het Besluit veiligheid en integriteit van netwerken opgesteld en gepubliceerd (5 december 2019), alsmede het Besluit ongewenste zeggenschap telecommunicatie geconsulteerd (19 december 2019). Dit heeft geleid tot aanpassing en nadere inkleuring van het wetsvoorstel, waarna de nota naar aanleiding van het verslag aan de Tweede Kamer kon worden gestuurd. De Tweede Kamer heeft plenaire behandeling van het wetsvoorstel geagendeerd voor het voorjaar 2020.

Kengetal digitale economie

Tabel 5 Kengetal digitale economie					
Kengetal ¹	Referentiewaarde 2013	Waarde 2016	Realisatie 2019	Streefwaarde	Planning
Penetratiegraad van digitale radio ontvangers in huishoudens	3%	6%	15%	35%	2022

¹ Bron: CBS

Een indicatie voor het succes van de introductie van digitale radio is de penetratiegraad van digitale radio-ontvangers in huishoudens. Dit wordt gemonitord door het CBS. Belangrijke graadmeter voor dit succes is het percentage huishoudens dat over een DAB+ ontvanger beschikt (in huis en/of in de auto) en daarmee toegang heeft tot digitale radio. Het percentage draagt bij aan het bepalen van een afschakeldatum voor de analoge FM.

EZK presenteert visie op toekomstig mededingingsinstrumentarium in relatie tot online platforms

We zien wereldwijd steeds meer grote online platforms ontstaan. EZK zet zich in voor het competitief houden van markten en voor eerlijke onderlinge verhoudingen tussen digitale platforms en ondernemers die daarvan gebruik maken. In 2019 is de Europese «platform-to-business» verordening (Verordening 2019/1150) gepubliceerd, die zorgt voor transparantie en effectieve geschilbeslechting in de relatie tussen platforms en ondernemers. Daarnaast heeft EZK in mei 2019 een brief naar de Tweede Kamer gestuurd met een voorstel om de mededingingsregels aan te laten sluiten bij deze ontwikkeling, met name door de introductie van een ex ante toezichtsinstrument voor platforms met een poortwachtersfunctie (Kamerstuk [27 879, nr. 71](#)). Dit voorstel is ook door de Europese Commissie met interesse ontvangen. In de digitale strategie die de Europese Commissie op 19 februari 2020 heeft gepubliceerd, kondigt ze aan opties voor ex ante regelgeving voor poortwachtersplatforms te gaan verkennen en in het vierde kwartaal van 2020 met een voorstel te komen.⁵⁶

Vooruitgang geboekt met uitvoering Consumentenagenda

Gekoppeld aan de opkomst van online platforms is het belangrijk dat consumenten geïnformeerde beslissingen kunnen nemen over de producten of diensten die ze afnemen en weten onder welke voorwaarden ze dit doen. In november 2019 heeft EZK een update van de Consumentenagenda uit oktober 2018 gepresenteerd (Kamerstuk [27 879, nr. 73](#)). De update vermeldt de start van een bewustwordingscampagne voor consumenten over hun rechten en hoe ze die kunnen verwezenlijken. EZK werkt daarnaast samen met Nederlandse online platforms aan een overzicht met succesvolle praktijkvoorbeelden voor consumentenvertrouwen. In EU verband werkt EZK aan de introductie van minimale veiligheidseisen voor apparaten die draadloos met het internet verbonden zijn.

Publiekscampagne directe import gelanceerd

Om aandacht te vragen voor de risico's die zijn verbonden aan directe import uit derde landen, is eind november een online campagne gelanceerd. De campagne probeert met name de jonge, kwetsbare consument bewust te maken van problemen die kunnen optreden met productveiligheid en consumentenbescherming indien zij direct uit derde landen bestellen.

Wet ruimte voor duurzaamheidsinitiatieven ingediend bij de Tweede Kamer

Als onderdeel van het stimuleren van een duurzame economie is de Wet Ruimte voor duurzaamheid naar de Kamer gestuurd zodat duurzaamheidsinitiatieven die anders op mededingingsbezwaren zouden zijn gestuit toch op een snelle en transparante manier in regelgeving kunnen worden omgezet (Kamerstuk [35 247, nr. 2](#)). Hierdoor wordt bedrijven en maatschappelijke organisaties meer ruimte geboden om initiatieven op het gebied van duurzame economie en bedrijfsvoering te ontplooiën.

⁵⁶ [Shaping Europe's Digital Future](#)

EZK staat fusie PostNL/Sandd toe in belang van de postmarkt

Post heeft lange tijd een essentiële rol gespeeld, zowel in het sociaal-maatschappelijke verkeer als bij de ontwikkeling van de economie en het (inter)nationale handelsverkeer. Veranderende communicatiebehoeften en technologische ontwikkelingen zorgen echter al jaren voor een sterk dalende vraag naar brievenpost. De krimpende postmarkt zet de houdbaarheid van de postvoorziening in toenemende mate onder druk. Tegelijkertijd ontstaan, gedreven door e-commerce, parallelle netwerken waarmee goederen van A naar B worden vervoerd. Er is sprake van groeiende stromen van pakket- en levensmiddelenbezorging. Onderzoek van EZK wijst uit dat poststromen op termijn waarschijnlijk opgaan in een bredere bezorgmarkt, waar logistieke netwerken steeds verder verknoopt raken.

Totdat zich een brede bezorgmarkt heeft ontwikkeld, is er sprake van een transitiefase. Overheidsregulering en beleidskeuzes die in 2019 zijn gemaakt zijn er op gericht om de belangen van gebruikers en bedrijven in deze fase afdoende te beschermen, zodat iedereen de transitie naar een brede bezorgmarkt kan maken. Het verzoek van de twee landelijke spelers (PostNL en Sandd) om te fuseren en de goedkeuring daarvan door de Staatssecretaris van EZK past in deze toekomstvisie.

EZK kijkt naar rechtsbescherming bij aanbesteden

Op 12 juli 2019 zijn het onderzoek rechtsbescherming bij aanbesteden, inclusief de evaluatie van de Commissie van aanbestedingsexperts (verder: CvAE), en de voorgenomen beleidsmaatregelen naar de Tweede Kamer gestuurd (Kamerstuk [34 252, nr. 13](#)) Uit het onderzoek blijkt dat ondernemers aangeven dat de meerderheid van de aanbestedende diensten zich professioneel opstelt. Hier staat tegenover dat er ook een groep aanbestedende diensten is waarbij het functioneren van klachtenafhandeling en de rechtsbescherming als onvoldoende ervaren wordt. De ervaren problemen zien op (i) wij/zij denken tussen ondernemers en aanbestedende diensten, (ii) geringe impact van klachtafhandeling, (iii) rechtsverwerkingsclausules en (iv) beperkte mogelijkheden hoger beroep. De beleidsmaatregelen -aangevuld in de beantwoording van de Kamervragen van 29 oktober 2019 ([Aanhangsel Handelingen 2019-2020, nr. 582](#)) zien op verdere professionalisering van de aanbestedingspraktijk en klachtafhandeling op lokaal niveau, het inperken van het extreme gebruik van rechtsverwerkingsclausules en de functie van de CvAE. Daarnaast is een wetswijziging van de Aanbestedingswet 2012 voorzien waardoor er meer ruimte is voor rechterlijke toetsing, het hebben van een klachtenloket verplicht wordt en een nieuwe rol van de CvAE wordt vastgelegd. Voor de uitwerking van de maatregelen wordt ook gebruik gemaakt van de klankbordgroep rechtsbescherming.

Aangewezen instanties Metrologiewet voeren taken doeltreffend uit

Op basis van de Metrologiewet aangewezen instanties stellen vast of een meetinstrument voldoet aan de eisen die de wet daaraan stelt en geven dan een certificaat af waarmee de fabrikant toegang krijgt tot de markt. In Nederland zijn NMI-Certin B.V., Kalibra International B.V., SGS Nederland B.V., Kiwa B.V. en KEMA B.V. aangewezen. Het evaluatierapport van KWINK laat zien dat de aangewezen instanties in Nederland hun taken over het algemeen doeltreffend uitvoeren. KWINK geeft geen overkoepelend oordeel over de doelmatigheid van de aangewezen instanties, hetgeen vanwege de private status van deze instanties ook niet tot de opdracht behoorde. KWINK geeft wel aan dat er indicaties zijn dat de prijs-kwaliteitsverhouding voor conformiteitsbeoordelingen naar behoren is.

D. Budgettaire gevolgen van beleid

Tabel 6 Budgettaire gevolgen van beleidsartikel 1 (bedragen x € 1.000)

	Realisatie					Vastge- stelde begroting	Vershil
	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2019
Verplichtingen	197.904	193.012	212.076	200.563	265.347	197.060	68.287
Waarvan garantieverplichtingen							
Waarvan overige verplichtingen	197.904	193.012	212.076	200.563	265.347	197.060	68.287
Uitgaven	200.072	194.204	208.677	201.785	251.492	196.389	55.103
Subsidies	900	600	488	236	517	400	117
Digitalisering regionale radio	900	600	488				0
Cyber security				236	517	400	117
Opdrachten	8.575	6.825	6.400	6.156	54.511	11.545	42.966
Onderzoek en Opdrachten	2.961	2.244	1.366	2.197	1.710	2.543	- 833
PIANOo/TenderNed	1.040	477	69				0
Beleidsvoorbereiding en evaluaties Frequenties en Veiligheid	4.574	4.104	4.965	3.795	6.204	6.347	- 143
Digital trust centre				164	125	1.122	- 997
Cyber security					901	1.533	- 632
Terugbetaling boetes ACM					45.571		45.571
Bijdragen aan agentschappen	20.074	23.260	29.523	39.124	34.814	26.846	7.968
Agentschap Telecom	12.021	14.571	17.747	27.195	23.576	18.090	5.486
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	996	1.145	11.746	11.929	11.238	8.756	2.482
DICTU	7.057	7.544	30				0
Bijdragen aan ZBO's /RWT's	166.532	159.720	168.613	152.738	157.720	153.794	3.926
Metrologie	14.268	10.182	9.615	9.335	9.480	9.338	142
Raad voor Accreditatie	190	231	210	209	235	195	40
ACM	645	637	641	737	614	714	- 100
CBS	151.429	148.670	158.147	142.457	147.391	143.547	3.844
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	3.991	3.799	3.653	3.531	3.931	3.804	127
Nederlands Normalisatie Instituut (NEN)	1.234	1.144	1.172	1.124	1.157	1.130	27
Internationale organisaties	2.757	2.655	2.481	2.407	2.774	2.674	100
Ontvangsten	52.224	103.840	90.318	16.599	19.559	31.062	- 11.503
Ontvangsten ACM				162	162	162	0
High Trust	31.880	30.568	71.143	15.194	17.486	30.200	- 12.714
Diverse ontvangsten	20.344	73.272	19.175	1.243	1.910	700	1.210

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

Agentschap Telecom

De hogere bijdrage aan het Agentschap Telecom € 5,4 mln betreft onder andere de verhoging bij de 1^e suppletore begroting 2019 van € 2,7 mln voor de jaarlijkse opdrachten aan het agentschap en vanwege de centralisatie van de budgetten voor de toezichts- en inspectietaken van het agentschap

is € 1,4 mln structureel overgeboekt van artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen naar artikel 1 Goed functionerende economie en markten.

Bij de 2^e supplettoire begroting 2019 is de bijdrage met € 1,3 mln verhoogd voor onder andere een bijdrage voor de Algemene Verordening Gegevensvoorziening, loon en prijsbijstelling en een aanvullende opdracht voor 2019.

Uitgaven

Opdrachten

Terugbetaling boetes ACM

In 2017 heeft de ACM de NS een boete van € 41 mln opgelegd. In 2019 heeft de rechter in de beroepsprocedure die de NS hiertegen was gestart, de opgelegde boete vernietigd. De ACM heeft hierdoor in 2019 de NS inclusief rente € 42,5 mln moeten terugbetalen. Dit zou hebben geleid tot een negatieve stand van de boete-ontvangsten. In afstemming met het Ministerie van Financiën worden werkelijke boete-ontvangsten en terugbetalingen van boetes door de ACM apart verantwoord.

Bijdragen aan agentschappen

Agentschap Telecom

De hogere bijdrage aan het Agentschap Telecom € 5,4 mln betreft o.a de verhoging bij de 1^e supplettoire begroting 2019 van € 2,7 mln voor de jaarlijkse opdrachten aan het agentschap en vanwege de centralisatie van de budgetten voor de toezichts- en inspectietaken van het agentschap is € 1,4 mln structureel overgeboekt van artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen naar artikel 1 Goed functionerende economie en markten.

Bij de 2^e supplettoire begroting 2019 is de bijdrage met € 1,3 mln verhoogd voor onder andere een bijdrage voor de Algemene Verordening Gegevensvoorziening, loon en prijsbijstelling en een aanvullende opdracht voor 2019.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

De hogere bijdrage aan de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland betreft de verhoging bij de 1^e supplettoire begroting 2019 van € 2,5 mln voor de jaarlijkse opdrachten aan het agentschap

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

CBS

Het verschil tussen de ontwerpbegroting en realisatie van het CBS betreft loon- en prijsbijstelling.

Ontvangsten

High Trust

De High Trust-ontvangsten bestaan voornamelijk uit door de ACM ontvangen boetes. Die fluctueren door de jaren heen. Dit komt onder andere door het aantal en de hoogte van door de ACM opgelegde boetes. De ACM is hierin volledig onafhankelijk.

Beleidsartikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen

A. Algemene doelstelling

Met het bedrijvenbeleid werkt EZK aan een uitmuntend concurrerend ondernemings- en vestigingsklimaat dat bedrijven stimuleert om duurzaam en innovatief te ondernemen. Nederland behoort tot de mondiale top 5 van de meest dynamische en concurrerende kenniseconomieën in de wereld en is tevens ook één van de landen met de hoogste arbeidsproductiviteit ter wereld. Het kabinet zet er met het bedrijvenbeleid op in deze topositie te behouden en verder te versterken in een wereld waarin digitalisering, verduurzaming en internationalisering nieuwe economische kansen bieden. Innovatie en duurzaam en succesvol ondernemerschap, zowel in het grootbedrijf als bij de verschillende type MKB-ondernemers in ons land, zijn cruciaal voor ons toekomstig verdienvermogen.

Om deze topositie te handhaven en te versterken zet het kabinet in op het realiseren van de volgende vier strategische doelen:

1. Stimuleren van (duurzame) innovatie;
2. Versterken van het groei- en aanpassingsvermogen van bedrijven en in het bijzonder het Midden- en Kleinbedrijf (MKB);
3. Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private programma's voor onderzoek, innovatie en menselijk kapitaal;
4. Waarborgen van goede randvoorwaarden voor ondernemerschap en innovatie, onder meer in de vorm van lastenluwe en innovatievriendelijke regelgeving en met een adequate overheidsdienstverlening voor ondernemers.

1) Stimuleren van (duurzame) innovatie

Innovatie is één van de belangrijkste bronnen voor economische groei en welvaart. Succesvolle innovaties creëren niet alleen economische toegevoegde waarde, maar bieden ook (deel)oplossingen voor de grote maatschappelijke uitdagingen van deze tijd, bijvoorbeeld op het gebied van medische zorg, watermanagement en duurzaam energie- en materiaalgebruik. Om bedrijven aan te zetten tot innovatie, stimuleert en financiert de overheid onderzoek en ontwikkeling (R&D) bij publieke kennisinstellingen en bedrijven. Het kabinet houdt vast aan de in Europees verband vastgelegde Nederlandse ambitie om een R&D-intensiteit van 2,5% van het BBP te realiseren (Kamerstuk 33 009, nr. 63). Investeren in R&D is echter geen doel in zichzelf, maar vormt één van de fundamenteën voor het innovatief vermogen van een land, naast een goed ondernemingsklimaat, een goede kennisinfrastructuur, kennissamenwerking, een goed werkende financieringsmarkt en het beschikbaar zijn van bekwaam personeel. Succesvol innoveren vereist bovendien niet alleen technologische vernieuwing, maar ook investeringen in software en databases, nieuwe verdienmodellen, organisatorisch en menselijk kapitaal en nieuwe logistieke concepten. Met de klimaatambities van het kabinet zal innovatie zich ook nadrukkelijk gaan richten op het realiseren van een CO₂-arme en innovatieve industrie in 2050.

2) Versterken van groei- en aanpassingsvermogen bedrijven en in het bijzonder het MKB

Marktdynamiek en concurrentievermogen zijn gebaat bij een grote verscheidenheid aan bedrijvigheid in zowel grootbedrijf als MKB. Het MKB kent ook deze grote verscheidenheid. Zo behoren tot het MKB ondermeer grote, kennisintensieve en multinationalaal opererende ondernemingen, maar ook kleine bedrijven, startende bedrijven, éénpitters die vooral (flexibel) hun arbeidsinzet leveren, en ook het «brede» reguliere MKB zoals in de detailhandel.

Het Nederlandse MKB staat er, naar internationale maatstaven gemeten, goed voor, maar er komt veel op deze bedrijven af. De economie is in transitie door de voortgaande digitalisering, internationalisering en verduurzaming van productie en consumptie. Dat stelt nieuwe en extra eisen aan de wendbaarheid en het aanpassingsvermogen van het MKB. Door hun beperkte schaalgrootte worden zij voor extra uitdagingen gesteld, bijvoorbeeld bij het verkrijgen van financiering, of het toepassen van (nieuwe) regelgeving en technologie.

In het MKB-actieplan (Kamerstuk [32 637, nr. 316](#)) heeft het kabinet voor het MKB een samenhangende beleidsaanpak gepresenteerd op de terreinen van menselijk kapitaal, financiering, innovatie, internationaal ondernemen, regelgeving, fiscaliteit, economische samenwerking tussen Rijk en regio en digitalisering in het MKB. Het doel daarvan is om de aanpassing van de verschillende soorten MKB-bedrijven aan de nieuwe marktcondities te versnellen en te ondersteunen, onder meer bij de digitale transitie van de economie. In de Nationale Digitaliseringsstrategie (Kamerstuk [26 643, nr. 541](#)) streeft het kabinet er naar om digitale koploper van Europa te worden. Nederland moet zich ontwikkelen als proeftuin op het gebied van digitale innovatie.

3) Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking

Voor innovatie en vernieuwend ondernemerschap is de benutting en toepassing van wetenschappelijke kennis en nieuwe technologie één van de belangrijkste voorwaarden. Het maatschappelijk rendement van publiek gefinancierde onderzoeksinstituten kan worden vergroot door bedrijven en kennisinstellingen meer te laten samenwerken bij de uitvoering van onderzoek; in het bijzonder op het terrein van de maatschappelijke thema's en sleuteltechnologieën. Niet alleen de ondernemer en zijn omgeving staat daarom centraal in het bedrijvenbeleid, maar ook het stelsel van toegepast onderzoek en de interactie en publiek-private onderzoeksamenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden (nationaal, regionaal en Europees) in het relevante innovatienetwerk. Daartoe faciliteert EZK met het bedrijvenbeleid ook een responsief stelsel van (toegepast) onderzoek.

In de brief «*Naar missiegedreven innovatie met impact*» (Kamerstuk [33 009, nr. 63](#)) heeft het kabinet de vernieuwde aanpak van de topsectorenaanpak uiteengezet. De publiek-private R&D-samenwerking in de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) hebben er de afgelopen jaren toe geleid dat met publieke kennisinvesteringen additionele private kennisinvesteringen en cofinanciering zijn gerealiseerd. Door deze PPS-werkwijze zijn de

beschikbare publieke en private investeringen voor onderzoek en ontwikkeling toegenomen. Met de nieuwe aanpak geeft het kabinet aan die hefboom een nieuwe impuls.

4) Het waarborgen van goede randvoorwaarden voor ondernemerschap en innovatie, onder meer in de vorm van lastenluwe en innovatievriendelijke regelgeving en een adequate overheidsdienstverlening voor ondernemers.

Om ondernemers de ruimte te geven om succesvol te kunnen ondernemen en hun positie zowel regionaal, nationaal als internationaal te versterken biedt EZK (veelal samen met andere departementen) verschillende publieke diensten aan. De geboden informatie en dienstverlening is veelzijdig: van informatie over wetgeving, belastingregels en maatschappelijk verantwoord ondernemen tot subsidies en directe (financiële) ondersteuning bij regionale en (inter)nationale activiteiten van ondernemers uit binnen- en buitenland. Toegankelijke en kwalitatief hoogwaardige publieke diensten verhogen de kwaliteit van het ondernemerschap en bespaart ondernemers kostbare tijd. Om de (hoge) kwaliteit van het Nederlandse vestigings- en ondernemingsklimaat op peil te houden werkt EZK nauw samen met haar internationale, Europese en regionale partners en andere vakdepartementen. Hierbij besteedt het kabinet aandacht voor het vergroten van experimenteer ruimte in wet- en regelgeving, betere regelgeving en het wegnemen van belemmeringen voor innovatie (Kamerstuk [32 637, nr. 314](#)).

B. Rol en verantwoordelijkheid

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de belangrijkste rollen en verantwoordelijken die de Minister van Economische Zaken en Klimaat heeft in het Bedrijvenbeleid. In de tekst onder de tabel wordt verder toegelicht wat deze rollen en verantwoordelijkheden behelzen en op welke van de vier hierboven onderscheiden strategische doelen ze betrekking hebben.

In dit begrotingsartikel ligt de nadruk, zoals aangegeven, op overheidsinterventies met financiële gevolgen voor de begroting. Naast financiële interventies spelen in het Bedrijvenbeleid echter ook niet-financiële interventies een belangrijke rol bij het realiseren van de strategische doelen, bijvoorbeeld op het terrein van wet- en regelgeving, maar ook en vooral bij het organiseren van publiek-private samenwerking (bijvoorbeeld binnen de vernieuwde topsectoren aanpak en op regionaal niveau). Niet alleen de ondernemer en zijn omgeving staat centraal in het beleid, maar ook de interactie en publiek-private samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden in het relevante innovatienetwerk (innovatiesysteem- en systeemperspectief).

Tabel 7 Rol en verantwoordelijkheid

	Stimuleren	Financieren	Regisseren	(Doen) uitvoeren
Stimuleren van (duurzame) innovatie	√			
Versterken van groei- en aanpassingsvermogen bedrijven en in het bijzonder het MKB	√			
Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking	√	√	√	
Het waarborgen van goede randvoorwaarden voor ondernemerschap en innovatie, onder meer in de vorm van lastenluwe en innovatievriendelijke regelgeving en een adequate overheidsdienstverlening voor ondernemers.	√		√	√

Stimuleren van (duurzame) innovatie

De Minister stimuleert een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven door:

- private investeringen in R&D onder meer te bevorderen via de WBSO en het inrichten van een effectief en efficiënt werkend stelsel van intellectueel eigendom;
- samen met de provincies de R&D-samenwerking in het midden- en kleinbedrijf binnen de Topsectoren te stimuleren via de regeling MKB-innovatiestimulering Topsectoren (MIT);
- internationale samenwerking op het terrein van R&D te faciliteren, onder meer via Internationaal Innoveren en Eurostars;
- cofinanciering van de EFRO-programma's (Europees Fonds Regionale Ontwikkeling (EFRO)); voor de EFRO-programma's binnen Nederland draagt de Minister systeemverantwoordelijkheid;
- het bevorderen van innovatiegericht inkopen door overheden;
- samen met de (regionale) partners van het «Techniekpact» te zorgen voor voldoende technisch personeel;
- in samenwerking met bedrijfsleven, maatschappelijke middenveld, de vakbeweging, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en andere ministeries door middel van Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) convenanten in te zetten op het identificeren, voorkomen en verminderen van IMVO-risico's in de waardeketens van het Nederlands bedrijfsleven.

Daarnaast heeft de Minister ook een uitvoerende rol bij het verlenen van Nederlandse octrooien volgens de in de Rijksoctrooiwet 1995 geformuleerde voorwaarden. Naast stimulering van private investeringen in R&D richt deze zich ook op valorisatie van publiek gefinancierde kennis.

Versterken van groei- en aanpassingsvermogen bedrijven en in het bijzonder het MKB

De Minister stimuleert het groei- en aanpassingsvermogen van bedrijven en in het bijzonder het MKB door:

- het versnellen van de toepassing van digitalisering door het MKB via de programma's «versnelling digitalisering MKB», «smart industry» de verlenging van de «retailagenda» en het identificeren en helpen opschalen van (regionale of sectorale) best practices op het gebied van digitalisering;
- het versterken van de samenwerking tussen het MKB en HBO/MBO-instellingen, zodat de toegang tot personeel verbetert en het toezien op belangrijke hervormingen van de arbeidsmarkt als het gaat om de in het Regeerakkoord aangekondigde aanpassing van de verplichting tot loondoorbetaling bij ziekte;

- de toegang tot financiering te verbeteren door nieuwe financieringsinitiatieven (formules) als overheid actief te stimuleren zoals «financieringstafels» en «fintech», door garant te staan voor in de kern gezonde bedrijven en door het verbeteren van toegang tot (risico)kapitaal in cruciale fases in de levenscyclus van bedrijven;
- het aanbieden van een pakket van fiscale ondernemersstimulering gericht op zelfstandig ondernemerschap, bedrijfsoverdrachten en bedrijfsinvesteringen; daarnaast wordt gewerkt aan de oprichting van Invest-NL. Dit om gewenste investeringen in bedrijven en projecten mogelijk te maken die onvoldoende financiering in de markt kunnen aantrekken;
- eerlijk en verantwoord handelsverkeer te bevorderen via afspraken, gedragscodes of regelgeving (corporate governance, franchise, betaalme.nu);
- MKB-ondernemers beter bij wet- en regelgeving betrekken via MKB-toets waarvoor in de zomer van 2018 een platform wordt ingesteld en het toegankelijker maken van aanbestedingen voor het MKB via de actieagenda «beter aanbesteden»;
- het inschakelen van de Nederlandse industrie en instituten bij de productie en ontwikkeling van militair materieel (industriële participatie).

Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking

De Minister van EZK en de bewindspersonen van OCW coördineren en borgen de publieke kennisinfrastructuur voor toegepast, praktijkgericht en fundamenteel onderzoek. De Minister financiert en regisseert het ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking door:

- de TO2-instituten TNO (inclusief ECN per 1 april 2018), Deltares, Marin en NLR te financieren.
- gezamenlijke regie met OCW op de publiek-private samenwerking via NWO, waarbij EZK specifiek NWO-TTW (voorheen STW) subsidieert.

Sinds de oprichting van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is de Minister van LNV verantwoordelijk voor de aansturing van het onderzoek van Wageningen Research. De Minister van LNV verleent de subsidie aan dit instituut in overleg met de Minister van EZK vanuit diens systeemverantwoordelijkheid voor toegepast onderzoek.

Daarnaast heeft de Minister een stimulerende rol met:

- de PPS-toeslag, voor het stimuleren van private deelname aan publiek-private onderzoeksinitiatieven vanuit de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's);
- de financiële bijdrage aan het ruimtevaartbeleid, met name in Europees verband.

Tot slot heeft de Minister een regisserende rol bij het tot stand komen van publiek-private samenwerking binnen het bedrijvenbeleid.

Waarborgen van goede randvoorwaarden in de vorm van lastenluwe en innovatievriendelijke regelgeving en excellente overheidsdienstverlening voor ondernemers.

De Minister biedt overheids- en informatiediensten aan ter ondersteuning van ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau door:

- toegang tot overheidsdiensten (financieel en/of door middel van kennis) via:
 - (a) de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland;
 - (b) het aansturen van het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) met als oogmerk het aantrekken van buitenlandse investeerders naar Nederland, samen met de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking; en
 - (c) het Innovatie Attaché Netwerk ter ondersteuning van topsectoren, ondernemers en kennisinstellingen uit binnen- en buitenland bij hun internationale R&D en innovatie-ambities;
- samenwerking met de relevante regionale netwerken en partners.
- informeren en ondersteunen van ondernemers (van het starten van een bedrijf tot het vinden van een opvolger) via de Kamer van Koophandel (KvK).
- het regisseren en uitvoeren van het Programma «Merkbaar betere regelgeving en dienstverlening 2018–2019».

Om – aanvullend op de begroting – de Kamer te informeren over voortgang en effecten van beleid treft u op de website <https://www.bedrijvenbeleidinbeeld.nl> informatie aan over de indicatoren en kengetallen. Deze website is te zien als een digitale bijlage van de EZK-begroting.

C. Beleidsconclusies

Nederland behoort tot de mondiale top van de meest dynamische en concurrerende kenniseconomieën in de wereld en is ook één van de landen met de hoogste arbeidsproductiviteit ter wereld. Het kabinet zet er met het bedrijvenbeleid op in deze topositie te behouden en verder te versterken en onze welvaart duurzaam veilig te stellen voor de toekomstige generaties in een wereld die sterk in beweging is. Dat blijkt ook uit de voortgang op de hieronder verder toegelichte positie op ranglijsten en beleidsinitiatieven.

Nederland voor het eerst meest concurrerende economie in Europa
 Nederland staat in 2019 op de vierde plaats op de ranglijst van meest concurrerende economieën. Dit blijkt uit de jaarlijkse ranglijst van het Global Competitiveness Report die is opgesteld door het World Economic Forum (WEF). Nederland is hiermee de meest concurrerende economie in Europa en is Zwitserland voorbijgestreefd. De Nederlandse economie is volgens de WEF veel wendbaarder geworden door een ondernemende cultuur, platte organisaties en groei van innovatieve bedrijven.

Omvang middelen publiek-private samenwerkingsprojecten neemt verder toe

Voor innovatie en daarmee economische groei is de ontwikkeling, kwaliteit, en benutting van wetenschappelijke en toegepaste kennis een van de belangrijkste voedingsbronnen. Het draait hierbij om kenniscreatie en kennisdiffusie. Het verspreiden en delen van kennis vindt onder meer plaats als publieke kennisinstellingen samenwerken met bedrijven bij het programmeren en uitvoeren van onderzoek en innovatie. De omvang van de publiek-private R&D-samenwerking (PPS) die plaatsvindt binnen het kader van Topconsortia voor Kennis & Innovatie (TKI's) blijft zich positief ontwikkelen. De omvang van de middelen voor PPS-projecten bedroeg in 2018 ongeveer € 1.282 mln, ruim € 700 mln meer dan in 2013 en ongeveer € 75 mln hoger dan in 2017. Voorlopige resultaten over 2019 komen later dit jaar beschikbaar en worden gepresenteerd in de begroting van EZK voor 2021.

Gunstiger beeld Nederlandse R&D-positie door revisie R&D-statistiek

Een doelstelling van het kabinet is om de R&D-inspanningen in Nederland op 2,5 % van het bbp te brengen. Volgens voorlopige cijfers van het CBS bedroegen de totale R&D-uitgaven in Nederland in 2018 2,16 % van het bbp. Door een revisie van de R&D-statistiek door het CBS, ingegeven door wijzigingen in de internationale richtlijnen voor het samenstellen van de R&D-statistiek (OECD, Frascati Manual 2015), scoort Nederland nu aanzienlijk hoger bij de R&D-uitgaven. Eerder werd nog uitgegaan van een niveau van 1,99 % van het bbp in 2017 voor de totale R&D-uitgaven. Een belangrijk instrument dat zich direct richt op R&D-bevordering is de WBSO. Dit instrument is in 2018-2019 geëvalueerd⁵⁷. De evaluatie duidt op doeltreffendheid en op kostenefficiëntie wat betreft de uitvoeringskosten van het instrument. De onderzoekers schatten in dat de economische baten van de WBSO groter zijn dan de economische kosten, mede vanwege de spillovereffecten die aan R&D verbonden zijn.

Invulling instrumentarium voor verduurzaming industrie

In het Regeerakkoord heeft het kabinet in navolging van het internationale Klimaatakkoord van Parijs in 2015 een ambitieus klimaatdoel gesteld: een reductie van 49 % broeikasgasemissies in 2030 ten opzichte van 1990. Voor de industrie geldt het indicatieve doel van 59 % reductie. Volgens het CBS is in 2018 een reductie van 30 Mton CO₂-equivalenten (34%) gerealiseerd ten opzichte van 1990. In het Klimaatakkoord van 28 juni 2019 is afgesproken dat de industrie de uitstoot richting 2030 met indicatief 19,4 Mton CO₂-equivalenten verder moet reduceren. Daarvan volgt 5,1 Mton uit het Energieakkoord 2013 en 14,3 Mton uit het Klimaatakkoord. Om deze opgave te realiseren zet het kabinet complementaire instrumenten in die het aanbod van schone technologie voortstuwen (o.a. met missiegedreven innovatieprogramma's). Het kabinet zorgt ook voor bevordering van de vraag ernaar, onder meer door de introductie van een nationale CO₂-heffing in 2021. Voor demonstratie, uitrol en opschaling van emissiereducerende technologie in de industrie verbreedt het kabinet de DEI- en de SDE+-regelingen (zie beleidsartikel 4). De bijdrage die EZK levert aan de circulaire maakindustrie in het kader van het interdepartementale programma Circulaire Economie draagt hier mede aan bij.

Eerste resultaten MKB-actieplan

In het MKB-actieplan heeft het kabinet in 2018 voor het mkb een samenhangende beleidsaanpak gepresenteerd op de terreinen van menselijk kapitaal, financiering, de toepassing van innovatie, internationaal ondernemen, regelgeving, fiscaliteit, economische samenwerking tussen Rijk en regio en digitalisering in het mkb. Het doel van het MKB-actieplan is om de aanpassing van de verschillende soorten mkb-bedrijven aan de nieuwe marktcondities te versnellen en te ondersteunen, onder meer bij de digitale transitie van de economie. Op 11 juli 2019 is de eerste voortgangsrapportage van het MKB-actieplan gepresenteerd (Kamerstuk nr. [32 637, nr. 379](#)). In deze rapportage is de voortgang weergegeven op alle acties en maatregelen uit het MKB-actieplan, zoals bijvoorbeeld de start van MKB! dee, de regionale Smart Industry Hubs en de MKB-werkplaatsen voor de digitalisering van het brede mkb. De conclusie is dat er reeds veel resultaat geboekt is en er ook nog veel op de rol staat voor de komende jaren. Er wordt gewerkt aan een verdere monitoring van het MKB-actieplan, waarvan dit jaar de eerste uitkomsten worden verwacht.

⁵⁷ Kamerstuk [32 637, nr. 358](#)

Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid: missies en meerjarenprogramma's sleuteltechnologieën vastgesteld

Het kabinet heeft in april 2019 (Kamerstuk nr. [33 009](#), nr. 70) 25 missies binnen vier maatschappelijke thema's (Energietransitie en duurzaamheid; Landbouw/water/voedsel; Gezondheid en zorg; Veiligheid) geformuleerd om richting te geven aan de gezamenlijke innovatieprogrammering van bedrijven en kennisinstellingen in de negen Topsectoren. De missies richten zich op meer gezonde levensjaren, voldoende schoon water en veilig voedsel, minder uitstoot van broeikasgassen, betaalbare duurzame energie en een veilig Nederland om in te wonen en te werken. Daarnaast is er een plan van aanpak uitgewerkt om voor sleuteltechnologieën meerjarenprogramma's op te stellen, zoals in 2018 is aangekondigd. In 2019 is vervolgens een portfolio van Meerjarenprogramma's sleuteltechnologieën uitgewerkt door de industrie en kennisinstellingen en deze vormt de basis voor de Kennis- en innovatieagenda sleuteltechnologieën. Nieuwe innovatieve toepassingen en ook sleuteltechnologieën vormen de technologische (kennis)basis voor de vernieuwing op al deze maatschappelijke terreinen. De toepassing van deze nieuwe technologieën maken oplossingen mogelijk die nu niet voor handen zijn. De komende tijd zal verder gewerkt worden aan het in beeld brengen van de voortgang van dit beleid rond missies en sleuteltechnologieën.

Acties in het kader van de Nederlandse digitaliseringsstrategie zijn gestart

In 2019 heeft het kabinet de 'NDS 2.0' naar de Kamer gestuurd. Hierin is de voortgang van de Nederlandse digitaliseringsstrategie opgenomen. Ook zijn er een zestal prioriteiten benoemd, waaraan een extra impuls wordt gegeven: kunstmatige intelligentie, digitale overheid, data, digitale vaardigheden & inclusie, digitale connectiviteit en digitale weerbaarheid. Eén van de gerealiseerde acties in 2019 is de lancering van het strategisch actieplan AI (SAPAI) en de AI coalitie. In het actieplan zijn acties opgenomen om de kansen van AI op verantwoorde wijze te benutten. Inmiddels zijn ruim 200 organisaties lid van de AI-coalitie.

Kennis- en innovatieagenda Cybersecurity uitgewerkt en van start gegaan

Het jaar 2019 heeft voornamelijk in het teken gestaan van het proces rond de uitwerking van een Kennis- en innovatieagenda voor het onderwerp Cybersecurity, binnen de missie gedreven aanpak Topsectoren. Er zijn prioritaire thema's vastgesteld die in de publiek private aanpak zullen worden uitgewerkt. Vervolgens zijn er drie analyses uitgevoerd. Het betrof een analyse naar de sterktes en zwaktes van het kennisveld rond cybersecurity in Nederland, een analyses rond de werking van de valorisatieketen van cybersecurity en er is een behoefteanalyse gemaakt door het cybersecurity bedrijfsleven. Tot slot hebben de deelnemende ministeries, onder leiding van EZK, een besluit genomen over de ontwikkeling van een nieuw samenwerkingsplatform waarbinnen de concrete uitwerking van de KIA thema's, vanuit een keten georiënteerde en thematische aanpak worden uitgewerkt. Uit het beschikbare budget hebben er diverse impulsen ter versterking van de nationale kennisbasis plaatsgevonden middels onderzoekscalls in samenwerking met NWO, TNO, bedrijfsleven en andere departementen.

D. Budgettaire gevolgen van beleid

Tabel 8 Budgettaire gevolgen van beleidsartikel 2 (bedragen x € 1.000)¹

	Realisatie		Vastgestelde begroting		Vershil
	2017	2018	2019	2019	2019
Verplichtingen	1.654.654	1.555.400	1.745.131	2.135.414	- 390.283
Waarvan garantieverplichtingen	805.621	714.964	814.748	1.300.000	- 485.252
Waarvan overige verplichtingen	849.033	840.436	930.383	835.414	94.969
Uitgaven	843.401	875.705	913.165	937.668	- 24.504
Subsidies	97.343	91.402	102.042	146.319	- 44.277
Lucht- en Ruimtevaart	1.587	107		0	0
MKB Innovatiestimulering Topsectoren (MIT)	15.818	14.036	15.496	34.747	- 19.251
Eurostars	13.325	15.432	16.530	17.958	- 1.428
Bevorderen Ondernemerschap	7.465	12.058	18.367	14.301	4.066
Groene Groei en Biobased Economy	1.147	131	8	0	8
Cofinanciering EFRO, inclusief INTERREG	37.356	31.016	24.709	27.464	- 2.755
Bijdrage aan ROM's	5.375	4.956	5.661	5.507	154
Verduurzaming industrie		8.216	12.588	43.900	- 31.312
Startup-beleid			3.637		3.637
Urgendamaatregelen industrie			386		386
Invest-NL			1.010		1.010
Overige subsidies	15.270	5.450	3.650	2.442	1.208
Garanties	58.916	51.190	52.121	56.892	- 4.771
BMKB	34.818	22.176	23.682	36.375	- 12.693
Storting reserve BMKB	11.147	21.676	16.877		16.877
Groefaciliteit	4.216	483	2.017	8.772	- 6.755
Storting reserve Groefaciliteit	2.144	4.466	1.767		1.767
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	1.610	109	3.245	11.745	- 8.500
Storting reserve GO	4.940	2.060	4.098		4.098
Storting reserve MKB Financiering	41	220	435		435
Opdrachten	29.971	17.708	13.989	19.578	- 5.589
Onderzoek en opdrachten	4.255	4.245	3.655	3.898	- 243
Caribisch Nederland	190	2.725	976	1.237	- 261
ICT beleid	16.834	7.488	4.863	5.871	- 1.008
Regeldruk	735	901	1.380	2.206	- 826
Mainport Rotterdam	7.537			0	0
Regiekosten regionale functie	263	261	94	650	- 556
Invest-NL	157	1.009	381	0	381
Cyber security			2.209	3.216	- 1.007
Small Business Innovation Research		1.079	431	2.500	- 2.069
Bijdragen aan agentschappen	107.074	97.132	100.232	94.099	6.133
Bijdrage RVO.nl	98.351	89.754	91.771	78.499	13.272
Bijdrage Agentschap Telecom	3.240	1.880	474	1.949	- 1.475
Bijdrage Logius	2.672	706	700	887	- 187
Invest-NL	2.811	4.792	7.287	12.764	- 5.477
Bijdragen aan ZBO's /RWT's	268.831	314.877	321.274	296.809	24.465
Bijdrage aan TNO	138.926	160.517	171.636	152.551	19.085
Kamer van Koophandel	109.969	128.721	124.494	120.821	3.673
NWO TTW	19.936	25.639	25.144	23.437	1.707

	Realisatie		Vastgestelde begroting		Verschil
Bijdragen aan medeoverheden	2.045	0	5.000	0	5.000
Sterke Regio's en Nota Ruimte	2.045		5.000	0	5.000
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	279.221	303.396	318.506	323.971	- 5.465
Internationaal Innoveren	36.499	40.990	35.978	46.336	- 10.358
PPS-toeslag	100.804	123.069	144.922	142.950	1.972
TO2 (exclusief TNO)	32.348	42.181	48.914	45.355	3.559
Topsectoren overig	31.193	13.393	1.897	6.285	- 4.388
Ruimtevaart (ESA)	66.599	70.480	73.878	68.610	5.268
Bijdrage NBTC	8.694	8.860	9.036	8.860	176
Bijdragen organisaties	3.084	4.423	3.881	5.575	- 1.694
Ontvangsten	134.101	119.980	121.961	113.157	8.804
BMKB	37.316	35.017	37.196	33.000	4.196
Groeifaciliteit	5.510	4.099	3.012	8.000	- 4.988
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	9.132	7.764	7.762	13.000	- 5.238
Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering (GSF)	178				0
Onttrekking reserve GSF	10.136				0
MKB Financiering	41	220	435		435
Luchtvaartkredietregeling	13.507	7.052	2.879	9.906	- 7.027
Rijksoctrooiwet	40.260	40.839	46.811	36.312	10.499
Eurostars	1.629	586	7.724	5.094	2.630
F-35	2.009	2.289	2.755	5.000	- 2.245
Diverse ontvangsten	14.383	22.114	13.384	2.845	10.539

1 Artikel 2 in deze vorm is voor het eerst verschenen in de begroting 2017.

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

Garantieverplichtingen

De garantieverplichtingen zijn voor ca. € 462 mln niet benut. Dit is het saldo van een onderbenutting van € 485 mln op de garantieverplichtingen en stortingen in de begrotingsreserves van € 23,2 mln.

De onderbenutting van ca. € 485 mln betreft in het bijzonder de volgende regelingen: BMKB – € 227,5 mln; Groeifaciliteit – € 93,7 mln; Garantie Ondernemingsfinanciering – € 359,1 mln en hogere garantieverplichtingen voor MKB-financiering € 195 mln. In het kader van MKB-financiering is namelijk een garantie verstrekt van € 200 mln ten behoeve van het NESEC Shipping Debt Fund. Een garantie van € 5 mln aan de Council of Europe Bank ten behoeve van de funding van Qredits, was voor 2019 geraamd, maar zal in 2020 worden afgerond.

Daarnaast werden enkele stortingen verricht in de begrotingsreserves van de garantieregelingen voor in totaal een bedrag van € 23,2 mln. Dit betrof de volgende bedragen: BMKB (€ 16,9 mln), Groeifaciliteit (€ 1,8 mln), Garantie Ondernemingsfinanciering (€ 4,1 mln); MKB-financiering (€ 0,4 mln).

Naast de onderuitputting op de garantieverplichtingen zijn de belangrijkste mutaties ten opzichte van het geraamde verplichtingenbudget:

Overige verplichtingen

Naast de garantieverplichtingen is per saldo voor ca. € 72 mln meer aan verplichtingen aangegaan dan de oorspronkelijke begroting. De belangrijkste oorzaken hiervoor zijn:

- In 2019 werd de subsidie van in totaal € 35 mln voor een periode van vier jaar aan Techleap.NL verstrekt voor het nieuwe programma dat bestaat uit een expertisecentrum voor het ecosysteem en een groeiprogramma om de groei van potentiële scale-ups te bevorderen.
- Na oprichting van Invest-NL in december 2019 is de subsidie voor de ontwikkeltaak in 2020 van € 10 mln aan Invest-NL gecommiteerd.
- Ophoging van het verplichtingenbudget van TNO met € 24,2 mln. Dit komt met name door een bijdrage van € 4,7 mln van het Ministerie van SZW voor het Kennisontwikkelingsprogramma Werkgeversinterventies Arbeidsintegratie, kennisontwikkeling van de Inspectie SZW door TNO en het Maatschappelijk Programma Arbeidsomstandigheden, een bijdrage van € 2,4 mln van het Ministerie van J&V voor de programma-lijnen crisisbeheersing en intelligence en werkzaamheden op het beleidsterrein van J&V, € 1 mln voor de uitvoering van het amendement Amhaouch/Wörsdörfer (Kamerstuk [35 000 XIII, nr. 13](#)), een bijdrage van € 4,7 mln van het Ministerie van BZK als aanvulling op het GIP programma 2019, € 4,2 mln aan loon- en prijsbijstelling en een verhoging van € 4,4 mln ten behoeve van de opdrachtverlening voor 2020.
- Een verhoging van het budget voor de PPS-toeslag met € 23,1 mln. Dit betrof een ophoging met € 11,1 mln ten behoeve van een project uit 2018 dat niet meer in 2018 verleend kon worden. Dit budget uit 2018 ad € 11,1 mln is daarom opnieuw toegevoegd aan de begroting 2019. Daarnaast is een verhoging van het verplichtingenbudget doorgevoerd van € 8,3 mln omdat hogere verplichtingen werden verwacht op basis van het private commitment in 2018. Tot slot is € 2,9 mln prijsbijstelling uitgekeerd.

Uitgaven

Subsidies

MKB Innovatiestimulering Topsectoren (MIT)

Dit betreft overboekingen naar het Provinciefonds ten behoeve van de decentrale uitvoering van de MIT van in totaal € 20,5 mln. Daarnaast droeg het Ministerie van LNV van € 0,4 mln bij ten behoeve van MIT-haalbaardheidsprojecten voor visserij.

Verduurzaming Industrie

De lagere realisatie dan begroot wordt grotendeels verklaard door een overheveling van budget naar RVO voor ondersteuning en uitvoeringskosten van diverse subsidieregelingen (€ 3,8 mln), een budgetoverheveling naar beleidsartikel 4 voor de Programmatische aanpak waterstof (€ 10 mln), een overheveling naar beleidsartikel 4 ten behoeve van een specifieke maatregel voor de Industrie in het kader van Urgenda (€ 11 mln) en onderuitputting als gevolg van een tegenvallend beroep op de subsidieregeling DEI+ voor de Industrie en de Topsector Energiestudies regeling voor pre-engineering en haalbaarheidsonderzoek ter bevordering van CCS-projecten. Dit heeft onder andere te maken met de éénjarige bestedingseis die voor deze regelingen in 2019 nog gold en projecten die vertraging opliepen vanwege de stikstofproblematiek.

Garanties

De schadedeclaraties voor de BMKB vielen fors lager uit dan de raming in de begroting vanwege het lage aantal faillissementen. Hierdoor was het mogelijk om € 16,9 mln als saldo van ontvangsten, schadedeclaraties en beschikbare begrotingsmiddelen af te storten in de begrotingsreserve BMKB. Ook voor de Groeifaciliteit (GF) en de Garantieondernemingsfinanciering (GO) werden nauwelijks schades gedeclareerd, respectievelijk € 6,8 mln en € 8,5 mln lager dan geraamd. Hierdoor kon voor de GF € 1,8 mln en voor de GO € 4,1 mln worden gestort in de begrotingsreserves. Voor de garanties MKB-financiering werd € 0,4 mln gestort in de begrotingsreserve.

Opdrachten

Caribisch Nederland

Dit budget is ingezet voor de beleidsondersteunende unit bij het Rijkskantoor Caribisch Nederland (RCN) op Bonaire. Daarnaast is een opdracht verstrekt aan CBS voor het verrichten van de zogenaamde additionele statistieken op het gebied van BBP, werk en inkomen. Deze statistieken zijn een belangrijke input voor het economisch en sociale beleid op de eilanden. Tenslotte verricht CBS in opdracht van EZK een zogenaamde exit survey onder vertrekkende toeristen.

Naast deze uitgaven is in het kader van Bevorderen Ondernemerschap (in de categorie subsidies) een subsidie verstrekt aan de Kamer van Koophandel van Sint Eustatius en Saba die een belangrijke rol speelt in het stimuleren van ondernemerschap op Caribisch Nederland. Omdat de Kamer door de kleine schaal van de eilandeconomie niet over voldoende financiële middelen beschikt om een goed functioneren te waarborgen, verstrekt EZK een jaarlijkse subsidie ter grootte van ca. € 0,1 mln. Daarnaast verstrekte EZK eenmalig een subsidie van circa € 0,4 mln aan de Kamer van Koophandel Bonaire voor de aanschaf van een nieuw Handelsregister IT-systeem voor Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba). De noodzaak hiertoe hangt samen met een op handen zijnde wijziging van de Wet op de Kamers van Koophandel en Nijverheid BES en de Handelsregisterwet 2009 BES, en het feit dat het huidige Handelsregister IT-systeem sterk verouderd is. Een goed functionerend Handelsregister IT-systeem is voor beide KvK's nodig om de wettelijke taken te kunnen uitvoeren.

Bijdragen baten lasten diensten

RVO

Dit betreft de uitgekeerde loon- en prijsbijstelling van € 2,2 mln. Ook werd in de suppletoire begrotingen voor € 13,5 mln budget beschikbaar gesteld voor een uitvoeringsopdracht aan RVO in 2019 voor onder meer de uitvoeringskosten voor: de transitieagenda en uitvoeringsprogramma circulaire economie in de maakindustrie, Green Deals, Maatschappelijk verantwoord Inkopen (MVI), Eureka, Programma verduurzaming industrie, MKB!dee, Nationaal Landingspunt, Startup Delta, Ideas from Europe, Fast Lane, Hannover Messe, Holland Lounge en Ruimte in regels. Daarnaast werd € 2,5 mln overgeheveld naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken ten behoeve van de kosten van lokaal personeel van het Innovatie Attaché Netwerk.

Invest-NL

In 2019 werd € 5,5 mln minder uitgegeven aan Invest-NL in opbouw. Dit betrof een lagere bijdrage van € 3,7 mln voor de ontwikkel- en financieringstaak omdat de organisatie van Invest-NL nog in opbouw was.

Daarnaast is € 1,7 mln minder ter beschikking gesteld voor de transitiekosten samenhangend met Invest-NL en de instelling voor internationale financieringsactiviteiten omdat het zwaartepunt van de transitiekosten ligt bij de overgang van medewerkers en regelingen van RVO naar de internationale investeringsinstelling die op een later moment zal plaatsvinden.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

TNO

Dit komt met name door een bijdrage van € 4,7 mln van het Ministerie van SZW voor het Kennisontwikkelingsprogramma Werkgeversinterventies Arbeidsintegratie, kennisontwikkeling van de Inspectie SZW door TNO en het Maatschappelijk Programma Arbeidsomstandigheden, een bijdrage van € 2,4 mln van het Ministerie van J&V voor de programmalijnen crisisbeheersing en intelligence en werkzaamheden op het beleidsterrein van J&V, € 1 mln voor de uitvoering van het amendement Amhaouch/Wörsdörfer (Kamerstuk [35 000 XIII, nr. 13](#)), een bijdrage van € 4,7 mln van het Ministerie van BZK als aanvulling op het GIP programma 2019 en € 4,2 mln aan loon- en prijsbijstelling.

Bijdrage aan medeoverheden

Sterke Regio's

In het kader van de Regionale Investeringssteun Groningen is een specifieke uitkering verstrekt aan de provincie Groningen van € 5 mln.

Bijdragen aan (inter-)nationale organisaties

Internationaal Innoveren

Dit betreft een verlaging van het budget vanwege een lagere uitfinanciering op de reeds aangegane verplichtingen (€ 8,4 mln) en een overboeking naar de bijdrage aan TNO en NLR van elk € 1 mln ten behoeve van de uitvoering van het amendement Amhaouch/Wörsdörfer (Kamerstuk [35 000 XIII, nr. 13](#)).

Ruimtevaart

Overeenkomstig de motie Amhaouch (Kamerstuk [24 446, nr. 68](#)) is de € 5 mln voor economische ontwikkeling en technologie ingezet voor een verhoging van de Nederlandse inschrijving in ESA-programma's tijdens de ministeriële ESA-conferentie in november 2019.

Kengetallen

Strategisch doel 1 Stimuleren van (duurzame) innovatie

Tabel 9 Kengetallen behorend bij strategisch doel 1								
Kengetallen	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Bron
MIT								RVO.nl
Aantal bedrijven dat deelneemt aan MIT	707	662	1.206	1.287	1.434	1.407	1.692 ¹	
Omvang private R&D-uitgaven ondersteund met MIT (x € 1 mln)	26	61	86	83	96	102	112	
Eurostars								RVO.nl
Aantal Nederlandse deelnemers aan Eurostars	49	20	69	75	72	72	68	
waarvan bedrijven	37	13	50	52	49	55	43	
waarvan hightech MKB (%)	81%	100%	96%	90%	98%	93%	88%	
Door Eurostars ondersteunde private R&D-uitgaven van Nederlandse deelnemers (x € 1 mln)	13	7	32	28	30	36	30	
Horizon2020								RVO.nl/EC
Aantal Nederlandse deelnemers aan H2020	1.544	449	712	984	1.388	1.576	1.853 ²	
waarvan bedrijven	1.185	298	500	713	1.003	1.148	1.378	
Omvang H2020-middelen voor Nederlandse deelnemers (retour in mln euro)	3.403	538	1.016	1.644	2.272	3.026	4.001	
waarvan bedrijven (%)	21%	31%	28%	25%	27%	26%	25%	
Retourpercentage voor Nederland (%)	7,5%	8,1%	7,7%	7,5%	7,6%	7,6%	7,7%	
WBSO								RVO.nl
Aantal bedrijven dat gebruik maakt van WBSO	22.640	22.974	22.980	22.330	21.265	20.279	20.046	
Door WBSO ondersteunde private R&D-uitgaven (S&O-loon, x € 1 mln)	3.917	3.997	3.868	3.930	4.008	4.042	4.291	
Verduurzaming industrie								Emissie-registratie
Broeikasgasemissies voor industrie inclusief afval (Mton CO ₂ -eq)	56,9	55,8	56,4	56,5	57,5	56,8	n.n.b.	

1 De realisatiecijfers van de MIT over 2019 betreffen voorlopige cijfers. In de ontwerpbegroting 2021 zullen de definitieve cijfers over 2019 worden opgenomen.

2 De realisatiecijfers zijn cumulatief en gebaseerd op peilmoment december 2019.

Strategisch doel 2 Versterken groei- en aanpassingsvermogen bedrijven en in het bijzonder het MKB

Tabel 10 Kengetallen behorend bij strategisch doel 2								
Kengetallen	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Bron
BMKB								RVO.nl
Verstekte garanties BMKB, x € 1 mln ¹	309	335	401	591	502	527	538	
Totaal aantal verstekte garanties	1.983	1.949	2.545	3.688	3.299	3.094	2.751	
Groefaciliteit								RVO.nl
Verstekte garanties Groefaciliteit, x € 1 mln	8	32	19	37	21	19	10	
Totaal aantal verstekte garanties	16	20	14	17	8	10	9	
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)								RVO.nl
Verstekte garanties GO, x € 1 mln	103	82	137	58	91	56	45	
Totaal aantal verstekte garanties	51	39	76	36	80	54	31	
Oredits								Oredits
Aantal verstekte kredieten	1.020	1.192	1.373	1.750	2.238	3.557	4.245	

1 Deze cijfers wijken af van de realisatiecijfers die de afgelopen jaren zijn gepresenteerd. De afgelopen jaren werd 100% van het gerealiseerde borgstellingskrediet gerapporteerd, terwijl de borgstelling van de Staat 90% van het borgstellingskrediet afdekt. Vanaf heden wordt daarom 90% van het borgstellingskrediet als realisatie gerapporteerd. Dit is met terugwerkende kracht ook voor de voorgaande jaren gecorrigeerd.

Strategisch doel 3 Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking

Tabel 11 Kengetallen behorend bij strategisch doel 3								
Kengetallen	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Bron
TKI's								RVO.nl/ TKI's
Omvang middelen PPS-programma's TKI (x € 1 mln)	571	814	970	1.060	1.207	1.282	n.n.b. ¹	
waarvan private middelen (%)	35%	44%	49%	48%	46%	45%	n.n.b.	
TO2								
Klanttevredenheid Deltares	8	7,9	8,7	8,6	8,2	8,7	9,2	Deltares
Klanttevredenheid Marin	8,8	9	8,8	8,9	8,6	8,8	8,6	Marin
Klanttevredenheid NLR	8,5	8,7	8,8	8,7	8,7	8,7	8,7	NLR
Klanttevredenheid TNO	8,2	8,3	8,4	8,6	8,6	8,8	8,7	TNO
Kennisbenutting Deltares			96%	97%	93%	95%	88%	Deltares
Kennisbenutting Marin			97%	100%	100%	100%	97%	Marin
Kennisbenutting NLR			99%	99,5%	99%	96%	97%	NLR
Kennisbenutting TNO			98%	98%	98%	99%	96%	TNO
Europese Ruimtevaartorganisatie (ESA)								
Aantal Nederlandse bedrijven dat deelneemt aan ruimtevaartprogramma's ESA		552	121	121	136	160	n.n.b.	ESA
Ruimtevaart geo-return/retour (%)	1,1	1,14	1,02	1,18	1,16	1,11	n.n.b.	ESA

¹ De voorlopige realisatie voor 2019 is beschikbaar in de zomer 2020 en wordt opgenomen in de begroting 2021.

Strategisch doel 4 Waarborgen van goede randvoorwaarden in de vorm van lastenluwe en innovatievriendelijke regelgeving en excellente overheidsdienstverlening voor ondernemers

Tabel 12 Kengetallen behorend bij strategisch doel 4								
Kengetallen	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Bron
Innovatie Attaché Netwerk								IAN/RVO.nl
Geformaliseerde samenwerkingsverbanden	67	115	78	97	60	57	37	
Klanttevredenheid	8,6	8,8	8,6	8,1	8,2	8	8,6	
Netherlands Foreign Investment Agency								NFIA/ RVO.nl
Projecten	193	187	207	227	224	248	268	
Investeringsomvang (€ mln)	1.658	3.185	1.765	1.467	1.227	2.760	4.105	
Werkgelegenheid (arbeidsplaatsen)	8.435	6.304	7.779	7.570	8.158	8.475	10.866	
KvK/Ondernemerspleinen								KvK
Waardering Kamer van Koophandel ¹		7,1	7,1	7,2	- 10	- 10	- 5	
Bereik Kamer van Koophandel		51%	52%	55%	55%	54%	n.b. ²	

¹ Vanaf 2017 wordt een net promotor score berekend: het percentage van de ondervraagden dat een rapportcijfer van 9 of hoger geeft minus het percentage van de ondervraagden dat een rapportcijfer 6 of minder geeft.

² Het bereik Kamer van Koophandel wordt vanaf 2019 niet meer als percentage gemeten, waardoor geen realisatiewaarde kon worden opgenomen.

Ontvangsten

Voor de GO en de GF is minder ontvangen dan geraamd. Dit wordt veroorzaakt doordat de afgelopen jaren de benutting voor beide regelingen onder het maximaal beschikbare garantieplafond lag, waardoor de ontvangsten ook lager uitvallen.

Luchtvaartkrediet

De ontvangsten in het kader van de luchtvaartkredieten vielen in 2019 lager uit omdat enkele projecten niet succesvol zijn beëindigd waardoor er ook geen aflossing meer zal plaatsvinden op het verstrekte krediet.

Octrooiontvangsten

De octrooiontvangsten in Nederland berusten voor het overgrote deel op de in Nederland gevalideerde Europese octrooien die zijn verleend door het Europees Octrooibureau (EOB). Deze octrooiontvangsten op basis van Europees verleende octrooien bestaan voor 90-95% uit de jaarlijks te betalen (per jaar oplopende) instandhoudingstaksen. Het EOB heeft zijn octrooiverleningsprocessen efficiënter gemaakt en heeft de afgelopen jaren aanzienlijk méér octrooien verleend, met als gevolg ook méér Europese octrooien die hier gevalideerd zijn en in stand worden gehouden (met meer ontvangsten). Sinds 2013 is een trend waarneembaar dat octrooien via betaling van (jaarlijks hogere) instandhoudingstaksen bovendien langer (ook tussen het 15e en 20e levensjaar) in stand worden gehouden, met als gevolg méér en hogere ontvangsten (voortvloeiend uit zowel gevalideerde Europese octrooien alsook Nederlandse Rijksoctrooien).

Diverse ontvangsten

Dit betrof onder andere een ontvangst van € 3 mln in het kader van de uitvoeringsopdracht aan RVO over 2017. Er werd een bijdrage ontvangen van het Ministerie van Defensie en de provincie Noord-Brabant (samen € 3,3 mln) in het kader van een lening voor het realiseren van een logistieke oplossing voor de Europese distributie van reserve-onderdelen voor de F-35 in Woensdrecht. Door LIOF werd een lening afgelost van € 2 mln. Daarnaast is in het kader van de vaststelling van subsidies voor innovatie en ondernemerschap € 2,2 mln aan te veel uitgekeerde voorschotten terugontvangen.

Toelichting op de begrotingsreserves

De begrotingsreserves zijn ervoor bedoeld inkomsten uit premies en uitgaven voor schades, die over de jaren kunnen fluctueren, te verevenen. De reserve wordt aangehouden om als buffer te dienen voor uitgaven door EZK indien bedrijven niet aan hun terugbetalingsverplichtingen kunnen voldoen inzake leningen bij financieringsinstellingen waarop EZK een borgstelling heeft afgegeven. Gegeven het huidige, gunstige, economisch klimaat wordt de komende jaren een groei van de buffers verwacht, als saldo van enerzijds stortingen (uit inkomsten premies en/of bijdragen uit de EZK-begroting) en anderzijds onttrekkingen (schades uit borgstellingen). Daarmee ontstaat een buffer voor jaren waarin het economisch klimaat minder gunstig is.

Er zijn begrotingsreserves voor de BMKB, de regeling Garantie Ondernemingsfinanciering (GO), de Groeifaciliteit (GF) en de garanties voor nieuwe aanbieders van MKB-financiering. De GO, GF en de garanties voor alternatieve aanbieders van MKB-financiering betreffen kostendekkende garanties, waarvan de te realiseren premieontvangsten toereikend zijn voor het afdekken van eventuele verliesdeclaraties. Ultimo begrotingsjaar wordt op basis van de gerealiseerde ontvangsten en uitgaven vastgesteld of een onttrekking of storting dient plaats te vinden.

**Tabel 13 Begrotingsreserve Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)
(bedragen x € 1 mln)**

Stand 1/1/2019	91,5
+ Storting	16,9
- Onttrekking	
Stand per 31/12/2019	108,3

Op basis van de gerealiseerde schade-uitgaven, de beschikbare middelen op de begroting en de gerealiseerde ontvangsten is € 16,9 mln gestort in de begrotingsreserve BMKB.

**Tabel 14 Begrotingsreserve Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)
(bedragen x € 1 mln)**

Stand 1/1/2019	67,1
+ Storting	4,1
- Onttrekking	
Stand per 31/12/2019	71,2

Op basis van de gerealiseerde schade-uitgaven, de beschikbare middelen op de begroting en de gerealiseerde ontvangsten is € 4,1 mln gestort in de begrotingsreserve Garantie Ondernemingsfinanciering.

Tabel 15 Begrotingsreserve Groeifaciliteit (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2019	22,8
+ Storting	1,8
- Onttrekking	
Stand per 31/12/2019	24,6

Op basis van de gerealiseerde schade-uitgaven, de beschikbare middelen op de begroting en de gerealiseerde ontvangsten is € 1,8 mln gestort in de begrotingsreserve Groeifaciliteit.

Tabel 16 Begrotingsreserve Garantie MKB-financiering (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2019	9,3
+ Storting	0,4
- Onttrekking	
Stand per 31/12/2019	9,7

Op basis van de gerealiseerde schade-uitgaven, de beschikbare middelen op de begroting en de gerealiseerde ontvangsten is € 0,4 mln gestort in de begrotingsreserve Garantie MKB-financiering.

Tabel 17 Budgetflexibiliteit begrotingsreserves (bedragen x € 1.000)

Stand begrotingsreserves per 31 december 2019		Waarvan juridisch verplicht
Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)	108.333	100%
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	71.210	100%
Groeifaciliteit	24.546	100%
Garantie MKB-financiering	9.696	100%

Beleidsartikel 3 Toekomstfonds

A. Algemene doelstelling

Versterken van de innovatieve kracht van Nederland door het beschikbaar stellen van financiering voor innovatief en snelgroeiend MKB en voor fundamenteel en toegepast onderzoek en het behouden van vermogen voor toekomstige generaties.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van Economische Zaken en Klimaat is rijksbreed verantwoordelijk voor versterking van het innovatievermogen, in het bijzonder gericht op het bedrijfsleven en verantwoordelijk voor het scheppen van randvoorwaarden voor een excellent ondernemingsklimaat.

De Minister van EZK en de bewindslieden van OCW coördineren en borgen de publieke kennisinfrastructuur voor toegepast en fundamenteel onderzoek.

Vanuit deze verantwoordelijkheden heeft de Minister een financierende en faciliterende rol, samenhangend met de stimulerende, regisserende en faciliterende rollen zoals vermeld in artikel 2 van deze begroting:

Financieren/faciliteren

- Het mede-financieren van investeringen in R&D en innovatie;
- Het faciliteren van toegang tot en financieren van (risico)kapitaal voor bedrijven;
- Het mede-financieren van Europese en internationale samenwerking op het gebied van onderzoek en innovatie.

Om – aanvullend op de begroting – de Kamer te informeren over voortgang en effecten van beleid treft u op de website <https://www.bedrijvenbeleidinbeeld.nl> informatie aan over de indicatoren en kengetallen. Deze website is te zien als een digitale bijlage van de EZK-begroting.

C. Beleidsconclusies

Start-ups en mkb-financiering

Het deel start-ups en mkb-financiering van het Toekomstfonds is erop gericht om de beschikbaarheid van risicokapitaal voor startups en snelgroeiende en innovatieve bedrijfsleven in Nederland te vergroten. Een goede toegang tot financiering ondersteunt ondernemingen in hun groei-strategie en daarmee het economische groeivermogen.

Na de evaluaties van de individuele risicokapitaalinstrumenten in 2018 heeft Onderzoeksbureau Dialogic in 2019 een uitgebreide analyse van de financieringsmarkt verricht om te bezien in hoeverre de beleidsmix van EZK nog passend en effectief is. Daaruit komt een positief beeld naar voren dat het instrumentarium van EZK goed heeft bijgedragen aan de mkb-financieringsmarkt in Nederland. De hoofdconclusie van de analyse van Dialogic is dat het financieringsinstrumentarium (noodzakelijkerwijs) divers is, maar niet alle knelpunten afdekt. Zo blijkt dat met name ondernemers die relatief kleine bedragen risicodragend vermogen zoeken, moeite hebben om dit kapitaal te vinden en te verkrijgen. Dit terwijl de vraag naar dit soort kapitaal alsmaar toeneemt, gezien o.a. de transitieopgaven en digitalisering van

bedrijven. De toegang tot risicokapitaal voor startups, scale-ups en innovatieve ondernemingen vraagt om een goed ontwikkelde risicokapitaalmarkt (Kamerstukken II 2019/20, [32 637, nr. 386](#)).

Het kabinetsbeleid daartoe, gericht op het beschikbaar komen van risicokapitaal voor kleine, startende en vaak innovatieve mkb (zoals de Vroegefasefinanciering, Seed Capital Regeling, Seed Business Angel-faciliteit, ROM's, Invest-NL, Dutch Venture Initiative), is de afgelopen jaren geïntensiveerd. Blijvende inzet op het beschikbaar stellen van risicokapitaal in de verschillende fasen van nieuwe (innovatieve) ondernemingen blijft zeer van belang.

Investeren in fundamenteel en toegepast onderzoek

De regelingen in het kader van investeren in fundamenteel en toegepast onderzoek zijn gericht op ondersteuning van kennisproductie, -verspreiding en -toepassing. In 2019 is hierin een nieuwe revoluerende regeling opengesteld, de Thematische Technology Transferregeling. Deze regeling was reeds aangekondigd (Kamerstukken II 2014/15, [34 000 XIII, nr. 150](#)). De regeling bevordert de (thematische) samenwerking tussen kennisinstellingen en stelt startkapitaal ter beschikking voor kennisstarters die actief zijn op het thema waarop de kennisinstellingen samenwerken. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan economische én maatschappelijk relevante thema's (regeneratieve geneeskunde, smart systems, circulaire toepassingen) in aansluiting op het missiegedreven innovatiebeleid. Gezien de kwaliteit en het aantal aanvragen voor deze regeling die de verwachtingen overtroffen, is besloten hiervoor een tweede tender open te stellen en de tot en met 2020 nog resterende middelen in dit deel van het Toekomstfonds hiervoor ter beschikking te stellen (Kamerstukken II 2019/20, [32637, nr. 389](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid

Tabel 18 Budgettaire gevolgen van beleidsartikel 3 (bedragen x € 1.000)

	Realisatie					Vastge- stelde begroting	Verschil
	2015	2016	2017	2018	2019		
Verplichtingen	194.439	166.591	198.306	117.494	132.206	145.275	- 13.069
Waarvan garantieverplichtingen							
Waarvan overige verplichtingen	194.439	166.591	198.306	117.494	132.206	145.275	- 13.069
Uitgaven	78.451	125.418	130.371	124.189	124.308	177.977	- 53.669
Subsidies	0	0	224	1.860	1.050	1.081	- 31
Smart Industry			168	324	254	281	- 27
Haalbaarheidsstudies STW			56	1.536	796	800	- 4
Thematische Technology Transfer							0
Leningen	72.401	118.571	122.593	114.442	114.532	170.284	- 55.752
Startups / MKB financiering							
<i>Volledig revolverend</i>							
Fund to Fund	3.000	26.000	13.500	28.500	28.000	25.851	2.149
ROM's		15.144	15.001	8.835			0
Co-investment venture capital instrument / EIF			10.000		5.000	10.154	- 5.154
Smart Industry			337				0
<i>Deels revolverend</i>							
Innovatiekrediet	45.178	39.910	44.802	41.208	40.954	52.997	- 12.043
Risicokapitaal Seed Capital	14.856	16.538	18.461	21.535	27.617	32.971	- 5.354
Vroege fase financiering / informal investors	9.367	10.555	11.676	10.303	10.736	15.335	- 4.599
Startups / MKB						10.928	- 10.928
NL-Califonië Duurzaam E-mobility fund						2.539	- 2.539
Investerings in fundamenteel en toegepast onderzoek							
<i>Met vermogensbehoud</i>							
Fundamenteel en toegepast onderzoek		10.424	8.816	2.802	1.732	16.500	- 14.768
Onco research				615		2.500	- 2.500
Smart Industry				644	493	509	- 16
Thematische Technology Transfer							0
Bijdrage aan agentschappen	6.050	6.847	7.554	7.887	8.724	6.612	2.112
Bijdrage RVO.nl	6.050	6.847	7.554	7.887	8.724	6.612	2.112
Ontvangsten	49.428	138.847	52.632	31.440	33.448	28.500	4.948
Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen	10.000	114.567	10.500	5.835			0
Fund to Fund						2.900	- 2.900
Investerings in fundamenteel en toegepast onderzoek			2.840	1.846	5.981	0	5.981
Innovatiekrediet	24.920	13.806	26.812	10.639	10.585	17.000	- 6.415
Seed Capital	14.508	10.467	12.413	13.028	14.156	8.600	5.556
Vroege fase financiering		7	67	92	2.725	0	2.725

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De verplichtingenrealisatie in 2019 was € 13 mln lager dan de raming. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn:

- In 2019 is een leningovereenkomst aangegaan ten behoeve van het investeringsfonds Oncode Oncology Bridge Fund van Oncode B.V. Dit fonds behoort bij de valorisatieactiviteiten van het Oncode Institute. Oncode Institute richt zich op de omzetting van wetenschappelijk oncologisch onderzoek naar betaalbare oplossingen voor de patiënt .
- In 2019 werd de niet benutte ruimte van het Innovatiekrediet uit 2018 toegevoegd aan de begroting 2019 (€ 9,3 mln). Hiervan werd € 5,5 mln doorgeschoven naar 2020. De benutting van regeling lag in 2019 echter ca. € 22,5 mln onder het beschikbare verplichtingenbudget.
- De realisatie van de Seed Capital lag hoger dan de oorspronkelijke raming omdat onder meer de onderbenutting 2018 aan het budget is toegevoegd (€ 32,5 mln) en het verplichtingenbudget meerjarig in de tijd is verschoven (- € 17,3 mln) en het budget voor de Seed Business Angels niet volledig werd benut (- € 8,3 mln).
- Vanuit het budget voor Startups/MKB is in 2019 € 5,1 mln overgeheveld naar beleidsartikel 2 voor de openstelling en de uitvoering van de regeling MKB!dee. Het resterend gereserveerde budget voor onder meer de digitalisering van het MKB en de MKB-deals (in totaal € 5,8 mln) zal naar verwachting in 2020 worden besteed.
- De bijdrage aan RVO lag € 2,1 mln hoger dan de raming voor onder meer de opdracht ten behoeve van de uitvoering van de Seed Capital regulering, de regeling Vroegefasefinanciering, Oncode Institute en de regeling Thematische Technology transfer.

Uitgaven

Leningen

Startups/MKB financiering

Volledig revolverend

Fund of fund (Dutch Venture Initiative)

De omvang en het moment van de uitgaven in het kader van het Dutch Venture Initiative worden bepaald door de investeringen en terugontvangsten van de fondsen bij hun portfolio-bedrijven. Deze investeringen en ontvangsten fluctueren in aantal en omvang. Vooraf zijn deze fluctuaties niet precies te ramen.

Co-investment venture capital instrument/EIF

Voor het Co-investeringsfonds met het EIF werd € 5,2 mln minder uitgegeven op basis van de liquiditeitsbehoefte van de onderliggende ondernemingen waarin wordt deelgenomen.

Gedeeltelijk revolverend

Innovatiekrediet

Voor het Innovatiekrediet is € 12 mln minder uitgegeven dan geraamd. De kasuitgaven op het Innovatiekrediet fluctueren jaarlijks door individuele uitbetalingsafspraken met bedrijven op basis van afgesproken mijlpalen. Daarnaast werden in 2018 en 2019 minder verplichtingen aangegaan dan de in totaal opengestelde € 70 mln. Dit heeft ook doorwerking gehad in de kasuitgaven.

Seed Capital Regeling

Voor de Seed Capital regeling werd € 5,4 mln minder uitgegeven dan geraamd. Deze onderbenutting van het kasbudget werd onder andere veroorzaakt doordat er een lager dan begroot aantal toekenningen is gedaan voor de Seed Business Angels waardoor de kasrealisatie lager was dan oorspronkelijk geraamd. Daarnaast vindt de uitfinanciering van de verplichtingen plaats op basis van liquiditeitsbehoefte van de Seedfondsen. Dit kan van jaar op jaar fluctueren.

Vroegefasefinanciering

Voor de Vroegefasefinanciering werd € 4,6 mln minder uitgegeven dan geraamd. Dit wordt onder meer veroorzaakt doordat in 2019 op de regeling die door RVO.nl wordt uitgevoerd minder verplichtingen zijn aangegaan dan conform de openstelling mogelijk was.

Startups MKB

Zie toelichting onder de verplichtingen.

NL-Californië Duurzaam E-mobility fund

Het budget is in de 1e supplettoire begroting 2019 aan de Seed Capital regeling toegevoegd voor de in 2019 gehouden duurzaamheidstender.

Investerings in fundamenteel en toegepast onderzoek (met vermogensbehoud)

Fundamenteel en toegepast onderzoek

Voor Fundamenteel en toegepast onderzoek werd € 14,8 mln minder uitgegeven dan geraamd. De oorzaak hiervoor is dat voor de TOF-regeling op de projecten € 9,3 mln minder aan voorschot werd verstrekt dan oorspronkelijk geraamd, onder meer op basis van de liquiditeitsbehoefte van de projecten. Daarnaast is het resterende beschikbare budget gereserveerd voor de regeling Thematische Technology Transfer waarvoor in 2020 de verplichtingen worden aangegaan en de uitfinanciering zal starten.

Oncode

Voor Oncode Institute is € 2,5 mln minder uitgegeven dan geraamd. De belangrijkste reden hiervan is dat het in 2019 vanwege de kaders van de Rijksbegroting niet mogelijk was het kasbudget meerjarig in het juiste kasritme te spreiden.

Bijdrage aan agentschappen

Bijdrage RVO

Zie toelichting onder de verplichtingen.

Tabel 19 Kengetallen								
Kengetallen	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Bron
Innovatiekrediet								RVO.nl
Aantal bedrijven dat Innovatiekrediet gebruikt	39	40	33	32	29	31	29	
Omvang private R&D-uitgaven ondersteund met een Innovatiekrediet (x € 1 mln)	156	123	119	136	159	173	139	
Seed Capital en Fund of funds								RVO.nl/EIF
Aantal participaties via Seed Capital en Fund of Funds	44	32	50	81	95	125	146 ¹	
Omvang gestimuleerd risicokapitaal voor innovatieve bedrijven door Seed Capital en Dutch Venture Initiative/Fund of Funds (x € 1 mln)	390	257	553	744	182	1.606	351	
Vroegefasefinanciering								RVO.nl/ NWO-TTW
Aantal ondernemers dat Vroege Fase Financiering gebruikt			40	37	41	40	33	

¹ De cijfers van het Dutch Venture Initiative betreffen de periode tot en met 30 september 2019. De realisatiecijfers van de Seed over 2019 betreffen voorlopige cijfers. De definitieve cijfers worden opgenomen in de ontwerpbegroting 2021.

Ontvangsten

Er is per saldo € 4,9 mln meer ontvangen dan bij ontwerpbegroting geraamd. Dit komt met name door de volgende oorzaken:

Dutch Venture Initiative

De ontvangsten voor het Dutch Venture Initiative van € 2,9 mln konden in 2019 niet worden gerealiseerd. Naar verwachting zullen in 2020 de eerste ontvangsten op de EZK-begroting worden gerealiseerd.

Fundamenteel en toegepast onderzoek

In het kader van fundamenteel en toegepast onderzoek is € 5,9 mln ontvangen omdat een project is beëindigd en het reeds verstrekte voorschot is terugbetaald (€ 5,6 mln). Daarnaast zijn enkele aflossingen ontvangen (€ 0,3 mln).

Innovatiekrediet

Voor het Innovatiekrediet is € 6,4 mln minder ontvangen dan geraamd. De ontvangsten van het Innovatiekrediet kunnen fluctueren. Het is moeilijk vooraf in te schatten wanneer de terugontvangsten precies plaats zullen vinden.

Seed Capital regeling

In het kader van de Seed Capital regeling werd € 5,6 mln meer ontvangen dan de raming. De geraamde terugontvangsten Seed Capital regeling zijn gebaseerd op een inschatting. Het is moeilijk vooraf in te schatten wanneer de terugontvangsten precies plaats zullen vinden. Dit hangt af van het tijdstip dat participaties van het startersfonds worden verkocht.

Vroegefasefinanciering

Voor de Vroegefasefinanciering werd € 2,7 mln ontvangen. Dit betrof met name een terugontvangst van NWO-TTW met betrekking tot de afwikkeling van het teveel betaalde voorschot voor de openstellingen van de regeling Vroegefasefinanciering in 2014 en 2015.

Beleidsartikel 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering

A. Algemene doelstelling

De doelstelling bij artikel 4 is om in het kader van het klimaatbeleid in internationaal verband bij te dragen aan het realiseren van de doelen van de klimaatovereenkomst van Parijs en, in Europees verband, het beperken van de uitstoot van broeikasgassen in 2030 met minstens 40% ten opzichte van 1990. Samen met andere lidstaten streven naar een ambitieuzer klimaatbeleid; klimaatneutraliteit in 2050 in de EU en daarvan afgeleid een reductiedoel van 55% voor 2030.

Nationaal worden de doelen uit de Klimaatwet nagestreefd:

- een reductie van de emissies van broeikasgassen van 49% in 2030 ten opzichte van 1990
- een reductie van de emissies van broeikasgassen met 95% in 2050 ten opzichte van 1990
- een volledige CO₂-neutrale elektriciteitsproductie in 2050.

In het kader van het energiebeleid werken we toe naar een CO₂-arme energievoorziening die veilig, betrouwbaar en betaalbaar is, op zodanige wijze dat economische kansen worden verzilverd en energie in het ruimtelijk beleid is geïntegreerd. De belangrijkste maatschappelijke uitdaging waarop gefocust wordt is de klimaat- en energietransitie.

Op de korte termijn stuurt het kabinet op de energiedoelstellingen, zoals overeengekomen in het Energieakkoord: 14% duurzame energie in 2020 en 16% in 2023; gemiddeld 1,5% energiebesparing per jaar en 100 PJ in 2020; creëren van ten minste 15.000 voltijdsbanen. De inzet voor 2030 en verder is gericht op de totstandkoming en uitvoering van de afspraken uit het Klimaatakkoord en het Klimaatplan, in lijn met de doelen uit de Klimaatwet. In het Klimaatplan worden de maatregelen benoemd om de doelstellingen uit de Klimaatwet te bereiken. Een belangrijk deel van deze maatregelen komt voort uit het Klimaatakkoord. De maatregelen vormen een samenhangend pakket dat door verschillende partijen in verschillende sectoren wordt uitgevoerd. De maatregelen zijn er onder andere op gericht om CO₂-reducerende technieken verder uit te rollen en rendabel te maken, knelpunten die een transitie naar een CO₂-arme economie in de weg staan op te lossen en regionale en lokale samenwerking en participatie rond de transitie te versterken.

Om deze doelstellingen te bereiken zet EZK financiële instrumenten in zoals subsidies en garanties, maar ook niet-financiële instrumenten zoals het stroomlijnen van energieregeling om de werking van de energiemarkt te verbeteren, de regeldruk te verminderen en efficiënter toezicht mogelijk te maken.

In de kamerbrief met betrekking tot het Lentepakket Europees Semester 2019 heeft het kabinet gereageerd op de landspecifieke aanbevelingen 2019 van de Europese Commissie (Kamerstuk, [21 501-20, nr. 1467](#)). Als onderdeel van de investeringsaanbeveling beveelt de Commissie aan om het investeringsbeleid meer te focussen op investeringen in hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en het terugdringen van de emissie van broeikasgassen. De Commissie constateert daarbij dat Nederland op koers ligt om het doel voor broeikasgasreductie in de non-ETS sectoren in 2020 te halen. Ook stelt de Commissie dat het doel voor hernieuwbare energie in 2020 waarschijnlijk

niet gehaald wordt zonder aanvullende maatregelen. Het kabinet staat voor een ambitieus klimaat- en energiebeleid. Het kabinet blijft inzetten op het realiseren van de doelen uit het Energieakkoord. Daarnaast worden maatregelen genomen om in 2030 49% broeikasgasreductie te realiseren ten opzichte van 1990. Hiervoor heeft het kabinet in het Regeerakkoord en het Klimaatakkoord aanvullende middelen beschikbaar gesteld, onder andere via de SDE+ en de Klimaatvelop. Daarnaast heeft het kabinet bij Najaarsnota 2018 nog € 500 mln beschikbaar gesteld om de klimaatdoelen voor 2020 te halen. Voor een totaaloverzicht van alle middelen die vanuit het Energieakkoord, het Klimaatakkoord en de reserve maatregelen CO₂-reductie beschikbaar zijn gesteld wordt verwezen naar de overzichtstabel aan het einde van dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

Op het gebied van het klimaatbeleid regisseert de Minister van EZK, op basis van de Klimaatwet, het nationale klimaatbeleid en de inhoudelijke lijn voor de nationale inbreng in de ontwikkeling van het Europese en het mondiale klimaatbeleid.

De Minister van EZK is verder op grond van de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet en de Mijnbouwwet verantwoordelijk voor het energiebeleid. Hieruit vloeien de volgende verantwoordelijkheden voort:

Klimaatbeleid

Regisseren

- Regisseren van het nationale klimaatbeleid op basis van de nationale doelen en de werkwijze zoals deze is vastgelegd in de Klimaatwet, met het oog op het door Nederland nakomen van de (onder andere) in United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) en EU-verband gemaakte afspraken over het reduceren van CO₂ en overige broeikasgasemissies. Hieronder valt ook het emissiehandelssysteem, waarin CO₂-emissierechten worden toegewezen en geveild.
- De regie op de internationale aspecten van het klimaatbeleid, inclusief het politieke optreden en de vertegenwoordiging in de betreffende internationale gremia. Daaronder vallen onder andere de Europese Transport- en Milieuraad en relevante VN-bijeenkomsten.

(Doen)Uitvoeren

- De coördinatie van de Nederlandse inzet in internationaal kader bij de vaststelling van normen en plafonds, de vertaling daarvan naar Nederlandse wet- en regelgeving en de verdeling van doelstellingen over sectoren en milieuthema's. De doelen en normen hebben betrekking op het reduceren van CO₂-emissies van motorvoertuigen, op brandstofkwaliteit, op de productie en de inzet van duurzame biobrandstoffen, op de mondiale uitfasering van ozonlaagafbrekende stoffen en van gefluorideerde broeikasgassen en op de handel in CO₂-emissierechten (Emissions Trading System/ETS).
- De opdracht aan de Nederlandse Emissieautoriteit (NEa) voor het handelssysteem in CO₂-emissierechten, waaronder het toewijzen en doen veilen van CO₂-emissierechten. Ook de registratie van hernieuwbare energie voor het verkeer en de rapportage hierover ter controle van de duurzaamheid en de CO₂-prestatie en het toezicht op de bijstook van duurzame biomassa bij energiecentrales zijn hier onderdeel van.

Stimuleren

Om de klimaatdoelen te behalen worden maatschappelijke partners proactief betrokken. De Minister van EZK stimuleert het in stand houden, aangaan en organiseren van allianties met en tussen bedrijven, branches, overheden, burgers en kennisorganisaties rondom de doelen uit de Overeenkomst van Parijs, het Klimaatakkoord en het Energieakkoord.

Energiebeleid

Regisseren

- Het regisseren van de realisatie van grote energie-infrastructuurprojecten die onder de Rijkscoördinatieregeling (RCR) vallen; dit betekent als projectminister, samen met de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), verantwoordelijk voor de ruimtelijke inpassing van projecten en voor de coördinatie van benodigde vergunningen;
- Het versneld uitrollen van windenergie op zee richting 2030 en verder;
- Het actief participeren in Europese en internationale netwerken ten behoeve van *energy governance*, kennis brengen naar en leren van andere landen en instellingen;
- Het creëren van randvoorwaarden waardoor de energievoorziening internationaal kan concurreren en het verdienpotentieel van de energie-sector in relatie tot de energietransitie ten volle wordt benut;
- Het creëren van randvoorwaarden voor een doelmatige, veilige en verantwoorde winning van onze bodemschatten;
- Het bieden van mogelijkheden aan, en het faciliteren van, lokale duurzame energie-initiatieven;
- Het coördineren van het energiebesparingsbeleid via de verschillende vakministers;
- Het creëren van randvoorwaarden voor de ontwikkeling van innovatie-ecosystemen;
- Het uitvoeren van de vergunningverlening voor de mijnbouw;
- Het creëren van randvoorwaarden voor een goede nucleaire (kennis)infrastructuur en veilige uraniumverrijking, met inbegrip van de taken die hierover zijn opgenomen in internationale verdragen, met het oog op de bewaking en beveiliging van de hierbij betrokken kennis en technologie.

Financiering

Het voeren van het financieel instrumentarium op de beleidsterreinen hernieuwbare energie, energiebesparing, mijnbouwklimaat en klimaat- en energie-innovatie gericht op het realiseren van CO₂-reductie en een goed werkend energiesysteem.

Stimuleren

- Het vergroten van het aandeel hernieuwbare energie (conform afspraken Energieakkoord resp. Klimaatakkoord en de Richtlijn Hernieuwbare Energie (RED));
- Het stimuleren van energiebesparing (conform afspraken Energieakkoord resp. Klimaatakkoord en de Europese Energie-Efficiency Richtlijn (EED)).
- Het stimuleren van de ontwikkeling en gebruik van klimaat- en energie-innovaties;
- Het stimuleren van de verdergaande reductie van CO₂-uitstoot van en energiebesparing bij energiebedrijven en industrie;
- Het stimuleren van een goed werkende Europese energiemarkt met een adequate infrastructuur en bijbehorende wetgeving;

- Het stimuleren van de transitie naar een duurzame en betrouwbare energievoorziening, inclusief de bijdrage aan het internationale oliecrisisbeleid.

Tabel 20 Indicator Duurzame energieproductie

Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Realisatie 2017	Realisatie 2018	Streefwaarde	Planning
Duurzame energieproductie ¹	4,50%	2013	5,80%	6,00%	6,60%	7,40%	16,00%	2023

1 Bron: CBS

Tabel 21 Uitstoot broeikasgassen (mld CO₂-equivalenten)

	1990	2004	2018	Doel 2030
Industrie	87,0	68,9	57,2	35,7
Energiebedrijven	39,6	54,9	45,2	12,4
Verkeer en vervoer	32,3	39,6	35,6	25,0
Landbouw	32,9	26,0	26,9	22,2
Gebouwde omgeving	29,9	31,1	24,4	15,3
Totaal²	221,7	220,5	189,3	110,6

1 De definitieve uitstootcijfers over 2019 komen in januari 2021 via de emissieregistratie beschikbaar.

2 Bron: CBS, RIVM/Emissieregistratie

Kengetal HHI en C3

De C3 is het gezamenlijk marktaandeel van de drie grootste leveranciers. De mate van concentratie op de kleinverbruikersmarkt voor elektriciteit en gas vormt een indicatie voor de concurrentie op die markten. Een indicator hiervoor is de Herfindahl-Hirschman Index (HHI). Een markt met een HHI onder de 1.800 punten wordt gezien als een competitieve markt en een markt met een index tussen de 1.800 en 8.000 punten wordt gezien als een geconcentreerde markt. Het is vele jaren beleid van het ministerie geweest om de concentratiegraad te verlagen en dat beleid is nu geëffectueerd, zodat er geen actief beleid meer op gevoerd wordt. Wel wordt de concentratiegraad nog jaarlijks door ACM gemonitord.

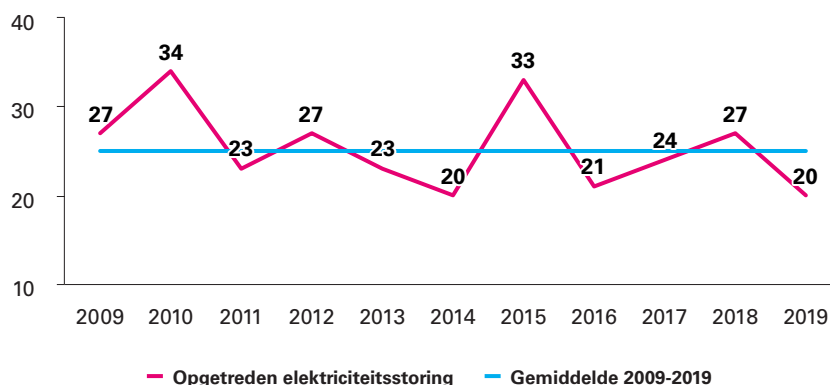
Tabel 22 Kengetal HHI en C3

Kengetal ¹		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 ²
1. Concentratiegraad in de retailsector elektriciteit									
	- HHI	2.338	2.276	2.230	2.152	1.992	1.822	1.951	2.021
	- C3	83%	81%	81%	79%	75%	72%	74%	75%
2. Concentratiegraad in de retailsector gas									
	- HHI	2.258	2.204	2.171	2.052	1.895	1.821	1.949	2.046
	- C3	81%	79%	79%	77%	74%	72%	74%	75%

1 Bron: ACM

2 De concentratiegraad in zowel de elektriciteits- als de gasector neemt sinds 2018 weer licht toe door enkele fusies en overnames.

Figuur 3 Kengetal: Elektriciteitsstoringen in minuten per jaar

Bron: Netbeheer Nederland

C. Beleidsconclusies

Klimaatakkoord goed ontvangen

Het kabinet heeft op 28 juni 2019 het Klimaatakkoord gepresenteerd (Kamerstuk [32 813, nr. 342](#)). In het Klimaatakkoord zijn maatregelen in alle sectoren opgenomen die gericht zijn op het behalen van het doel van 49% CO₂-reductie in 2030 ten opzichte van 1990. Na de zomer van 2019 is de uitvoering van start gegaan, waarvoor ook een nieuwe uitvoeringsstructuur is ingericht. Uit de Klimaat- en Energieverkenning (KEv) 2019 en de bijbehorende analyse over het Klimaatakkoord van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) (kamerstuk [32 813, nr. 400](#)) blijkt dat de verschillende sectoren hun indicatieve opgaves kunnen halen met de afgesproken maatregelen, maar dat door veranderde externe omstandigheden het doel van 49% nog niet binnen bereik is. In reactie op de KEv heeft het kabinet toegelicht dat komende jaren via de monitorings- en borgingscyclus uit de Klimaatwet gestuurd zal worden op het behalen van het reductiedoel voor 2030.

Salderingsregeling

Het kabinet heeft besloten om de omvorming van de salderingsregeling, zoals in het Regeerakkoord is afgesproken, niet vorm te geven als een terugleversubsidie maar door de huidige regeling fiscaal af te bouwen (Kamerstuk [239, nr. 299](#)). Een terugleversubsidie bleek bij nadere uitwerking niet uitvoerbaar te zijn (Kamerstuk [31 239, nr. 296](#)). Ook heeft het kabinet besloten de huidige regeling tot en met 2022 ongewijzigd te laten en vanaf 2023 te gaan afbouwen. Daartoe wordt een wetsvoorstel voorbereid dat eind 2019 ter consultatie is aangeboden (Kamerstuk [31 239, nr. 305](#)) en in de zomer van 2020 in de Tweede Kamer zal worden behandeld.

Beleidsdoorlichting artikel Klimaat leidt tot pilot

De kabinetsreactie is op december 2018 naar de Tweede Kamer gestuurd. De monitoring en evaluatie van het Klimaatbeleid is in 2019 tot één van de pilots benoemd onder de kabinetsbrede operatie Inzicht in Kwaliteit.

Goede voortgang op gebied aardwarmte

In 2019 is goede voortgang gemaakt met de uitvoering van de beleidsbrief geothermie (Kamerstuk [31 239, nr. 282](#)). De aanpassing van de Mijnbouwwet en -regelgeving specifiek voor aardwarmte zal naar verwachting conform planning 1 januari 2021 in werking treden. Daarin zal

ook de deelname van EBN in aardwarmteprojecten wettelijk worden geregeld (Kamerstuk [32 239, nr. 298](#)). In 2019 is de seismische campagne gestart om de kennis van de ondergrond te vergroten met als doel de kansen te verhogen op een succesvol aardwarmteproject.

Wetsvoorstel en uitrol wind op zee op schema

Het wetsvoorstel voor de wijziging van de Wet windenergie op zee is op 4 april 2019 naar de Kamer gestuurd (Kamerstuk [35 092, nr. 6](#)). De Kamer heeft na twee rondes van schriftelijke vragen (Kamerstuk [35 092, nr. 7](#) en nr. [8](#)) de wetswijziging aangemeld voor plenaire behandeling. Vooralsnog is de behandeling in de Kamer nog niet ingepland.

De uitrol van windenergie op zee ligt geheel op schema en was ook dit jaar vrij van subsidie. In het gebied Borssele is de bouw begonnen van de eerste twee windparken op zee uit de routekaart 2023. De tender voor windkavel Hollandse Kust (zuid) III&IV is met succes uitgevoerd en heeft geleid tot vergunningverlening voor het windpark zonder subsidie (Kamerstuk [33 561, nr. 49](#)). Daarnaast is het kavelbesluit voor windkavel Hollandse Kust (noord) V op 9 mei 2019 vastgesteld (Stcrt., 2019, [24545](#)) en is de Regeling voor de vergunningverlening van het windpark op dit kavel gepubliceerd (Kamerstuk [33 561, nr. 50](#), Stcrt., 2019, [68472](#)).

Uitvoering Energieakkoord onverkort voortgezet, nog niet alle doelen binnen bereik

Het Energieakkoord heeft de afgelopen jaren een grote versnelling in de energietransitie in Nederland teweeg gebracht. Uit de Klimaat- en Energieverkenning 2019 die op 1 november 2019 is gepubliceerd (Kamerstuk [32 813, nr. 400](#)) blijkt dat twee doelen van het Energieakkoord ondanks alle inspanningen nog niet binnen bereik zijn: het doel van 14% hernieuwbare energie in 2020 en het realiseren van 100 PJ extra energiebesparing in 2020. Het kabinet heeft extra maatregelen aangekondigd rond hernieuwbare energie. Ook de maatregelen die het kabinet heeft aangekondigd voor de uitvoering van het Urgenda-vonnis dragen bij aan verhoging van het aandeel hernieuwbare energie en extra energiebesparing. De uitvoering van deze maatregelen en de bestaande Energieakkoord-maatregelen wordt onverkort voortgezet, maar vanaf 2020 binnen de context van het Klimaatakkoord (Kamerstuk [32 813, nr. 443](#)). De Borgingscommissie Energieakkoord is daarmee eind 2019 opgeheven.

Randvoorwaarden CCS geformuleerd, Porthos-project kent goede voortgang

In het Klimaatakkoord is de rol voor CCS verduidelijkt, maar is tegelijkertijd ook de inzet van CCS met een aantal maatregelen begrensd. Zo zal er enkel SDE++-subsidie worden verleend indien er geen kosteneffectief alternatief is, zal circa maximaal 10 Mton CO₂-opslag worden gesubsidieerd en is aangegeven dat na 2035 geen nieuwe SDE++-beschikkingen meer voor (fossiele) CCS worden afgegeven. Met deze maatregelen wordt enerzijds de ruimte geboden om de CO₂-emissies op een kosteneffectieve wijze te reduceren in de industrie, terwijl anderzijds een duidelijk signaal wordt afgegeven dat de inzet van CCS tijdelijk is en er alternatieven ontwikkeld moeten worden. In 2019 heeft het CCS-project Porthos goede voortgang gemaakt.

Verbreiding van de SDE+ gerealiseerd, Wet ODE in werking getreden

In 2019 is de Tweede Kamer geïnformeerd over de verbreiding van de SDE+ en het ontwerp van de SDE++ (Kamerstuk [31 239, nr. 300](#)) die volgt uit het Regeerakkoord. PBL heeft voor zowel hernieuwbare energie als CO₂-reducerende technieken een marktconsultatie gehouden en een eindadvies opgesteld. Verder is de Wet Opslag Duurzame Energie (ODE) volgens planning aangepast, zodat ook CO₂-reducerende opties met ODE-middelen kunnen worden gestimuleerd. Deze Wet Opslag Duurzame Energie en Klimaattransitie (ODEK) is zowel door de Tweede als Eerste Kamer behandeld en per 1 januari 2020 in werking getreden. De wijziging van het Besluit SDE en de implementatie en uitvoering van de SDE++, waarbij de eerste openstellingsronde voor het najaar van 2020 is voorzien, ligt op schema. Tot slot is een extra openstellingsronde van de SDE+ aangekondigd voor het voorjaar van 2020, dit met het oog op de stimulering van hernieuwbare energie en het doel van 14% hernieuwbare energie in 2020.

Follow up evaluatie energie-innovatieregelingen

In 2019 is het energie-innovatie instrumentarium voor 2020 in lijn met het Klimaatakkoord succesvol missiegedreven ingericht (Kamerstuk [33 009, nr. 70](#) en nr. [81](#) en nr. [82](#)). Concreet is de DEI-regeling verbreed naar CO₂-reducerende technieken en is bij wijze van pilot een missiegedreven tender binnen de Tenderregeling Energie-innovatie (TSE) vorm gegeven en succesvol afgerond. In deze pilot werden partijen in de gebouwde omgeving uitgedaagd om in een breed samenwerkingsverband tot concrete aardgasvrije oplossingen te komen en zo een aanzienlijke versnelling te creëren (Kamerstuk [32 813, nr. 286](#)). Deze pilot vormt de basis voor een nieuw ontwikkeld instrument binnen de TSE, de Missiegedreven Onderzoek en Ontwikkeling Innovatie-regeling. Deze regeling zal begin februari 2020 worden gepubliceerd. Daarnaast is in 2019 de verbrede DEI+ gedeeltelijk meerjarig opengesteld (Kamerstuk [32 813, nr. 336](#)). Dit om vooruitlopend op het definitieve Klimaatakkoord snel invulling te geven aan ambities van het kabinet op het gebied van klimaat en energie en aan te sluiten bij de behoefte van uit het bedrijfsleven.

Evaluatie subsidieregeling indirecte emissiekosten ETS: huidige regeling gehandhaafd

In het Energieakkoord (2013) is afgesproken dat het kabinet aan bedrijven die gevoelig zijn voor *carbon leakage* en die deelnemen aan een convenant ter bevordering van de energie-efficiëntie voor de periode 2013 tot en met 2020 compensatie biedt voor de indirecte emissiekosten als gevolg van het EU emissiehandelssysteem (ETS). Hiermee is het internationale gelijke speelveld gewaarborgd. Met de subsidieregeling indirecte emissiekosten ETS wordt invulling gegeven aan deze afspraak. De regeling is in 2017 geëvalueerd. Mede naar aanleiding van deze evaluatie is besloten de regeling in de huidige vorm te handhaven. Gedurende 2019 is de regeling voor € 45 mln opengesteld en is er voor ruim € 40 mln compensatie uitgekeerd.

De eventuele voortzetting van de regeling na 2021 is niet in de onderhandelingen van het Klimaatakkoord aan de orde gekomen. Hiervoor is het belangrijk om te kijken naar de Europese regelgeving en het internationale speelveld waar de bedrijven op opereren en in hoeverre concurrenten een tegemoetkoming krijgen als compensatie van de ETS-kosten. Dit wordt de komende maanden nader bepaald.

Wijzigingen EIA succesvol doorgevoerd

In 2019 is de Energielijst van de EIA conform de eerdere planning succesvol aangepast. Naast stimulering van energiebesparing is ruimte gecreëerd voor verdere verbreding van de regeling in de richting van broeikasgasreducerende technieken. Het gaat daarbij onder andere om de productie en het bijmengen van waterstof in bestaande installaties, CO₂-afvang voor permanente opslag van CO₂ en conversie van elektrische energie naar waterstof (Power to gas). Daarnaast worden meerdere typen Lithium-accu's vanaf 2019 ondersteund.

Het aantal aanvragen in 2019 bedraagt naar verwachting ongeveer 18.000 – 20.000. Dat is iets meer dan in 2018. Een definitief beeld is bekend na afloop van het eerste kwartaal van 2020. De uitvoering van de regeling valt onder RVO en verloopt volgens plan.

Belangrijke stappen gezet op voortgang Europese dossiers

De Tweede Kamer is geïnformeerd over de voortgang in de onderhandelingen tussen de Raad, het Europees Parlement en de Europese Commissie (trilogie). Dit betreft het voorstel van de Commissie voor de ACER-verordening en de positie van Nederland daarbij (Kamerstuk [21501-33, nr. 741](#)). Nederland heeft het akkoord gesteund. Bij brief van 25 november 2019 (Kamerstuk [32 813, nr. 406](#)), is het Integrale Nationale Energie- en Klimaatplan (INEK) inclusief bijlagen, de Langetermijnstrategie en het concept-Klimaatplan aan de Kamer verzonden. Het INEK volgt, net als de Langetermijnstrategie, uit de Europese Verordening inzake de governance van de energie-unie en de klimaatactie, en is een strategisch planningsinstrument. Het INEK is gebaseerd op de doelstellingen en onderliggende afspraken en maatregelen uit het nationale Klimaatakkoord.

De Europese Raad heeft in december 2019 een akkoord bereikt over het doel van een klimaatneutrale Unie in 2050 in lijn met de doelstellingen van het akkoord van Parijs. Polen kon zich als enige lidstaat nog niet committeren aan de uitvoering van deze doelstelling. De ER zal daarom in juni 2020 op klimaat terugkomen (Kamerstuk [21 501-20, nr. 1508](#)). Met het akkoord is een belangrijke stap gezet, waarmee de EU het eerste klimaatneutrale continent ter wereld kan worden. Dit is in lijn met de inzet die Nederland heeft geformuleerd.

De Europese Commissie heeft via haar Green Deal aangekondigd dat zij het doel voor 2030 wil ophogen naar 50 – 55%. De plannen van de Europese Commissie sluiten daarbij nauw aan bij de Nederlandse inzet van 55% in 2030. Daarbij werkt Nederland nauw samen met een kopgroep van klimaat-ambitieuze landen.

Na het vaststellen van klimaatneutraliteit voor 2050 is nu ook het aantal landen dat pleit voor een dergelijk hoger getal voor 2030 gegroeid naar acht (Kamerstuk [21 501-08, nr. 186](#), Kamerstuk [31 793, nr. 189](#), Kamerstuk [35 377, nr. 2](#)). De Nederlandse inzet voor ophoging van het 2030-doel naar 55% wint duidelijk aan terrein in de EU.

Maatregelen uitbreiding netcapaciteit in gang gezet

In de brief van 28 juni 2019 (Kamerstuk [20 196, nr. 669](#)) van de Minister van EZK aan de Tweede Kamer is aangekondigd welke maatregelen zijn voorzien om de problematiek rond het gebrek aan capaciteit op het elektriciteitsnet aan te pakken. Inmiddels is een aantal van deze maatregelen in gang gezet. Zo is er de AMvB n-1 ter consultatie aangeboden en toegestuurd

aan de Staten-Generaal. Ook is voor het verkrijgen van een SDE+ beschikking sinds het najaar van 2019 een transportindicatie van de netbeheerders vereist.

Extra maatregelen genomen voor de uitvoering van het Urgenda-vonnis
Op 28 juni 2019 heeft het kabinet een uitgebreid pakket aan maatregelen aangekondigd om uitvoering te geven aan het vonnis in de zaak van Urgenda tegen de Staat (Kamerstuk [32 813, nr. 341](#)). In alle sectoren zijn maatregelen aangekondigd: in de industrie wordt versneld lachgasuitstoot gereduceerd en wordt energiebesparing extra gestimuleerd, in de landbouw wordt de regeling voor de warme sanering van de varkenshouderij versneld en verhoogd en wordt extra energie-efficiëntie in de glastuinbouw ondersteund, in de gebouwde omgeving worden extra maatregelen genomen om energiebesparing door huiseigenaren te stimuleren, en in de mobiliteit worden enkele gedragsmaatregelen extra onder de aandacht gebracht. Ook is de oudste kolencentrale van Nederland vervroegd gesloten. Naast dit pakket aan maatregelen dragen ook de maatregelen die genomen zijn voor stikstofreductie (Kamerstuk [35 334, nr. 1](#)) bij aan uitvoering van het vonnis. Op 20 december 2019 heeft de Hoge Raad de Staat in het ongelijk gesteld in de cassatie die het kabinet tegen het vonnis van het gerechtshof had ingesteld, waarmee het vonnis onherroepelijk is. Het kabinet heeft in reactie hierop aangekondigd begin 2020 met aanvullende maatregelen te zullen komen (Kamerstuk [32 913, nr. 442](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid

Tabel 23 Budgettaire gevolgen van beleidsartikel 4 (bedragen x € 1.000)

	Realisatie				Vastgestelde begroting		Verschil
	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2019
Verplichtingen	6.494.697	17.514.501	8.618.677	11.778.791	10.752.857	10.686.729	66.128
Waarvan garantieverplichtingen	31.873	28.900	11.050	0	0	71.300	- 71.300
Waarvan overige verplichtingen	6.462.824	17.485.601	8.607.627	11.778.791	10.752.857	10.615.429	137.428
Uitgaven	1.557.919	1.824.624	1.887.248	2.875.719	2.925.027	2.878.275	46.752
Subsidies	1.347.519	1.621.186	1.635.472	2.450.444	2.669.323	2.637.199	32.124
Tenderregeling Energie-Innovatie	36.543	38.935	38.791	63.400	57.589	71.490	- 13.901
SDE+ projecten (hernieuwbare energie)	21.138	31.497	30.934	30.665	26.535	50.000	- 23.465
Energie-efficiency	17.300	16.190	7.098	7.092	3.281	2.368	913
Green Deals	1.809	2.660	4.997	3.903	118	500	- 382
Demonstratie regeling Energie-Innovatie (DEI)	10.153	19.329	21.931	28.193	42.139	41.000	1.139
Subsidieregeling Duurzame Scheepsbouw (SDS)				860	1.392	3.300	- 1.908
Projecten Klimaat en Energieakkoord	478	562	733	3.628	1.708	6.400	- 4.692
MEP	362.995	288.426	149.960	25.492	1.515	47.025	- 45.510
SDE	207.832	443.837	552.127	615.295	559.025	652.451	- 93.426
SDE+	115.227	187.446	321.514	486.646	706.742	1.550.434	- 843.692
Storting in begrotingsreserve Duurzame Energie	503.423	473.061	377.819	537.740	993.682		993.682
Bijdrage aan ECN		40.000					0
Aardwarmte				21.000	20.000	15.000	5.000
ISDE-regeling		18.018	50.927	69.864	84.368	100.000	- 15.632
Compensatie Energie-intensieve bedrijven (ETS)	31.765	45.008	53.477	36.895	40.313	61.000	- 20.687
Carbon Capture and Storage (CCS)	2.500	171	865	1.438	6.586	3.080	3.506

	Realisatie			Vastgestelde begroting	Verschil		
Subidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EDS)	5.822	6.170	7.809	36	36		
Hoge Flux Reactor	7.250		14.500	7.250	7.651	- 401	
Elektrisch rijden	1.541	844	538	232	42	42	
Caribisch Nederland	17.108	8.472	574	3.042	6.791	3.000	3.791
Overige subsidies	10.457	908	2.517	0	16.711	22.500	- 5.789
Storting begrotingsreserve maatregelen voor CO ₂ -reductie				500.000	11.000	0	11.000
Maatregelen voor CO ₂ -reductie					82.500	0	82.500
Leningen	0	0	9.000	19.840	3.000	0	3.000
Lening Pallas			9.000	19.840			0
Lening EBN					3.000		3.000
Garanties	1.922	2.242	833	1.019	420	4.700	- 4.280
Verliesdeclaratie aardwarmte		1.230		1.019	0		0
Storting in begrotingsreserve aardwarmte	1.922	1.012	833		420	4.700	- 4.280
Opdrachten	19.813	13.029	9.188	9.053	6.718	12.357	- 5.639
Onderzoek mijnbouwbodembeveiliging	12.651	2.614	2.123	2.410	1.937	1.816	121
Joint Implementation	252	5	434		1.368		1.368
Straling	50						0
SodM onderzoek				879		2.500	- 2.500
Uitvoeringsagenda Klimaat				373	288	823	- 535
Klimaat mondiaal				92	120	359	- 239
Onderzoek en opdrachten	6.860	10.410	6.631	5.299	3.005	6.859	- 3.854
Bijdrage aan agentschappen	41.805	46.026	52.877	65.341	75.957	53.069	22.888
Bijdrage aan RVO.nl	40.168	44.400	51.050	56.675	66.634	40.621	26.013
Bijdrage aan KNMI	956	950	1.114	1.147	1.419	1.193	226
Bijdrage aan NEA				5.594	5.962	7.875	- 1.913
Bijdrage aan NVWA	681	676	713	721	703	720	- 17
Bijdrage aan RIVM				0	0	1.467	- 1.467
Bijdrage aan RWS				1.204	1.239	1.193	46
Bijdrage aan ZBO's/RWT's	107.423	113.356	116.403	150.348	142.831	130.010	12.821
Doorsluiting COVA-heffing	106.074	108.179	110.263	110.760	110.088	111.000	- 912
TNO kerndepartement				37.809	31.637	17.269	14.368
TNO-SodM	1.349	5.177	6.140	1.779	1.106	1.741	- 635
Bijdrage aan medeoverheden	0	0	24.380	20.988	15.978	24.356	- 8.378
Uitkoopregeling			24.380	20.988	15.978	24.356	- 8.378
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	39.437	28.785	39.095	158.686	10.800	16.584	- 5.784
Bijdrage aan ECN	38.819	27.982	38.519	158.040	9.008	15.135	- 6.127
Internationale contributies	618	803	576	646	1.792	1.449	343
Ontvangsten	6.851.765	2.546.908	3.202.936	3.201.275	2.390.399	2.232.211	158.188
Ontvangsten COVA	106.074	108.179	110.264	110.760	110.088	111.000	- 912
Opbrengst heffing ODE (SDE+)	278.861	421.036	626.953	1.033.046	1.631.970	1.730.000	- 98.030
Aardgasbaten	6.424.910	1.926.754	2.373.989	1.461.955			0
Ontvangsten zoutwinning	2.342	2.510	2.525	2.599	2.399	2.511	- 112
Onttrekking reserve Duurzame Energie	20.000	77.000	77.000	73.000	78.000	78.000	0
ETS-ontvangsten				504.215	440.136	300.000	140.136

	Realisatie				Vastgestelde begroting	Vershil
Onttrekking begrotingsreserve maatregelen voor CO ₂ -reductie					115.790	115.790
Diverse ontvangsten	19.578	11.429	12.205	15.700	12.016	10.700
						1.316

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

Garantieregeling aardwarmte

Voor de garantieregeling aardwarmte zijn in 2019 geen garantieverplichtingen afgegeven, zodat het garantieplafond in zijn geheel niet is benut

Overige verplichtingen

Het hogere bedrag aan verplichtingen (+ € 137 mln) heeft een aantal oorzaken. De belangrijkste hiervan zijn:

- Bij Incidentele Suppletoire Begroting (ISB) zijn Urgenda-middelen uit de begrotingsreserve maatregelen CO₂-reductie toegevoegd aan het budget op artikel 4. Hierop is uiteindelijk € 82,5 mln aan verplichtingen aangegaan.
- Daarnaast is € 11 mln aan ongebruikte begrotingsmiddelen op artikel 2 die samenhangen met Urgenda-uitgaven in de begrotingsreserve maatregelen CO₂-reductie gestort. Omdat elke storting in een reserve leidt tot een verplichting, heeft dit tot een hogere verplichtingenrealisatie geleid.
- Het plafond voor de ISDE is gedurende 2019 opgehoogd: uiteindelijk is € 36,3 mln meer aan verplichtingen aangegaan dan bij Ontwerpbegroting geraamd.
- Om EBN in staat te stellen deel te nemen aan aardwarmteprojecten is aan EBN een lening verstrekt, die uit het budget van de DEI+ gedekt is. Om de lening in één keer te kunnen verstrekken is een verplichtingenschuif van € 45 mln van 2020 e.v. naar 2019 doorgevoerd.
- Zowel voor de Demonstratieregeling Energie-Innovatie (DEI+) als voor de Tenderregeling Energie-innovatie (TSE) zijn zowel door het Ministerie van BZK als vanuit artikel 2 van de EZK-begroting Klimaatenvolpenniddelen overgeheveld. Dit heeft uiteindelijk tot zo'n € 34 mln aan extra verplichtingen geleid.
- Om EBN in staat te stellen deel te nemen aan de voorbereidende fase van het Porthos-project in de Rotterdamse haven is € 9,8 mln verplichtingensbudget aan het artikel toegevoegd.
- Tegenover deze ophogingen van het verplichtingensbudget staat dat er voor ruim € 87 mln minder aan verplichtingen is aangegaan voor de SDE + dan oorspronkelijk was voorzien.

Uitgaven

Subsidies

Tenderregeling Energie-innovatie (TSE)

Vanuit het budget voor de Tenderregeling Energie-Innovatie (TSE), waar de Klimaatenvolpenniddelen aan zijn toegevoegd, is per saldo € 12,1 mln overgeheveld naar het budget voor de Demonstratieregeling Energie-Innovatie (DEI). Daarnaast is uit de Klimaatenvolpenniddelen € 1 mln overgeheveld naar artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen voor de pilot en demoregeling CO₂-reductie Industrie.

SDE+-projecten (Hernieuwbare Energie Regeling, HER)

Door vertraging en uitval van projecten zijn de kasuitgaven op de Hernieuwbare Energie Regeling (HER) lager uitgevallen. Op de openstelling van de HER zijn daarnaast in 2019 minder verplichtingen aangegaan dan geraamd, dit heeft eveneens tot lagere kasrealisatie geleid. De niet-gebruikte middelen zijn in de begrotingsreserve Duurzame Energie gestort.

Milieukwaliteit van de Elektriciteitsproductie (MEP)

Het budget voor uitfinanciering van de MEP is bij het afsluiten van het Energieakkoord meerjarig vastgesteld en is tussentijds niet meer gewijzigd. Uiteindelijk bleken de laatste betalingen in 2019 veel lager uit te vallen dan in 2013 geraamd, waardoor het grootste deel van het budget niet is gerealiseerd. De niet-gebruikte middelen zijn in de begrotingsreserve Duurzame Energie gestort.

SDE/ SDE+

Bij de SDE en SDE+ zijn de uitgaven lager dan de in de begroting beschikbare middelen. Dit is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan een tragere realisatie van de subsidiabele productie dan was voorzien bij het opstellen van de ramingen in 2013. De bij de SDE+ uitgevallen productie zal voor een groot deel in latere jaren alsnog worden gerealiseerd en gesubsidieerd via dezelfde of vervangende projecten. De niet-gebruikte middelen zijn in de begrotingsreserve Duurzame Energie gestort.

Storting in begrotingsreserve Duurzame Energie

De hierboven genoemde onderuitputting op de HER (- € 23,5 mln), de MEP (- € 45,5 mln) en de SDE/SDE+ (- € 937,1 mln) en de hieronder genoemde onderuitputting op de ISDE (€ 15,6 mln) is in de begrotingsreserve Duurzame Energie gestort. Het verschil met de storting wordt verklaard doordat gedurende 2019 zo'n € 27,5 mln aan SDE+-budget is overgeheveld naar andere overheidsdiensten en departementen als flankerend beleid voor de SDE+, zoals uitvoerings-, monitorings- en toezichtskosten en bijdragen om obstakels voor SDE+-projecten weg te nemen. Voor een specificatie van deze uitgaven wordt verwezen naar tabel 24. Zie ook de toelichting bij de reserves.

Tabel 24 Begroting/realisatie instrumenten begrotingsreserve Duurzame Energie (bedragen x € 1.000)

	Ontwerpbe- grooting	Najaarsnota	Realisatie	Vershil
MEP	47.025	1.236	1.515	279
<i>Waarvan Overgangsregeling MEP</i>	<i>0</i>	<i>1.137</i>	<i>1.416</i>	<i>279</i>
<i>Waarvan MEP</i>	<i>47.025</i>	<i>99</i>	<i>99</i>	<i>0</i>
SDE	652.451	650.051	559.025	- 91.026
SDE+	1.550.434	688.817	706.742	17.925
<i>Waarvan SDE+-regeling</i>	<i>1.487.434</i>	<i>603.873</i>	<i>616.945</i>	<i>13.072</i>
<i>Waarvan flankerend beleid SDE+</i>	<i>0</i>	<i>24.625</i>	<i>29.478</i>	<i>4.853</i>
<i>Waarvan TenneT aanleg net op zee</i>	<i>63.000</i>	<i>60.319</i>	<i>60.319</i>	<i>0</i>
HER	50.000	29.259	26.535	- 2.724
ISDE	100.000	100.000	84.368	- 15.632
Projecten Energieakkoord	0	500	628	128
Storting in reserve DE	0	902.632	993.682	91.050
Totaal	2.399.910	2.372.495	2.372.495	0

De realisatie op de instrumenten die gelinkt zijn aan de begrotingsreserve Duurzame Energie was in 2019 € 27,4 mln lager dan oorspronkelijk begroot. Dit verschil is te verklaren doordat diverse uitgaven voor het flankerende beleid SDE+ vanuit het SDE+-budget zijn overgeheveld naar andere departementen of naar uitvoerende diensten.

In onderstaande tabel is weergegeven welke uitgaven aan flankerend beleid in 2019 tot een budgetoverheveling en daarmee tot een lagere realisatie op het artikel hebben geleid.

Tabel 25 Verschil tussen Ontwerpbegroting en Najaarsnota is € 27.415 (bedragen x € 1.000)

Overgeheveld naar Provinciefonds: bijdrage gebiedfonds De Drentse Monden en Oostermoer (DDOM)	- 2.100
Overgeheveld naar Defensie: bijdrage kantelen schietinrichting Petten	- 3.146
Overgeheveld naar I&W: kosten RWS voor Wind op zee	- 1.931
Overgeheveld naar Provinciefonds: bijdrage garantiefonds geothermie Provincie Noord-Holland	- 1.500
Overgeheveld naar I&W: kosten 2019 RWS voor MIVSP	- 12.423
Overgeheveld naar I&W: kosten RWS aanpassing radar Wemeldinge	- 1.825
Overgeheveld naar NEa: dekking kosten toezicht bijstook biomassa	- 320
Overgeheveld naar I&W: kosten SDE+-review PBL	- 10
Overgeheveld naar RVO.nl: extra uitvoeringskosten SDE+, ISDE, RED	- 4.660
Overgeheveld vanuit Klimaatontwikkelingsmiddelen: kosten projecten Energieakkoord 2019	500
Totaal per saldo overgeheveld vanuit SDE+-domein	- 27.415

Aardwarmte

Door een hogere meewerkvergoeding voor agrariërs voor het gebruik van hun land voor proefboringen om de potentie van de ondergrond voor aardwarmte in kaart te brengen vallen de uitgaven voor het SCAN-programma (Seismische Campagne Aardwarmte Nederland) € 5 mln hoger uit dan geraamd.

Regeling Investerings Subsidie Duurzame Energie (ISDE)

Bij de in 2019 afgegeven beschikkingen voor de ISDE is sprake van vertraging in de uitbetaling van voorschotten, waardoor de realisatie zo'n € 15,6 mln lager is uitgevallen dan bij Ontwerpbegroting geraamd. Het overgebleven budget is in de begrotingsreserve Duurzame Energie gestort. Het niet-uitgekeerde bedrag zal naar verwachting in 2020 alsnog uitbetaald worden.

Compensatie Energie-intensieve bedrijven (ETS)

Voor de compensatie van de indirecte kosten bij elektriciteitsgrootgebruikers in het kader van het Europees emissiehandelssysteem (ETS) zijn er minder goedgekeurde aanvragen geweest dan dat er bij het openstellen van de regeling was geraamd.

Caribisch Nederland

De overschrijding van het budget voor Caribisch Nederland heeft verschillende oorzaken:

- Het verzoek tot vaststelling van de subsidie aan de Statia Utility Company (Stuco) voor de 2^e fase van de zonneweide op Sint-Eustatius is al in 2019 ingediend, terwijl verwacht werd dat dat pas in 2020 zou gebeuren.

- Aan de energiebedrijven van Saba, Bonaire en Sint-Eustatius zijn fors hogere netbeheersubsidies uitgekeerd, nadat de bezwaren die de energiebedrijven van Bonaire en Sint-Eustatius hadden ingediend tegen de afgegeven netbeheersubsidies deels zijn gehonoreerd.

Overige subsidies

De lagere realisatie bij de overige subsidies is vooral ontstaan doordat € 6 mln is overgeheveld naar het RVO-uitvoeringsbudget voor de uitvoering van het Expertisecentrum Warmte (ECW).

Storting in begrotingsreserve maatregelen voor CO₂-reductie

In 2019 is € 11 mln aan ongebruikte begrotingsmiddelen op artikel 2 die samenhangen met Urgenda-uitgaven in de begrotingsreserve maatregelen CO₂-reductie gestort. Deze middelen zijn gedurende 2019 van artikel 2 naar artikel 4 overgeheveld en waren dus niet bij Ontwerpbegroting voorzien. Zie verder de toelichting bij de reserves.

Maatregelen voor CO₂-reductie

Voor de sluiting van de Hemweg-kolencentrale in Amsterdam en CO₂-reducerende maatregelen op het Chemelot-terrein in Geleen is in 2019 door middel van een Incidentele Supplatoire Begroting (ISB) in totaal € 94,4 mln aan Urgenda-middelen uit de begrotingsreserve maatregelen CO₂-reductie toegevoegd aan artikel 4 van de EZK-begroting. De onderhandelingen over de nadeelcompensatie door de sluiting van de Hemwegcentrale zijn in november 2019 afgerond: de nadeelcompensatie is € 11,9 mln lager uitgevallen dan waar bij het opstellen van de ISB op was gerekend.

Bijdragen aan agentschappen

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

De bijdrage aan RVO.nl is hoger uitgevallen doordat budget is toegevoegd voor de uitvoeringskosten die gemoeid zijn met de besteding van de Klimaatenvolpoppemiddelen, de Renewable Energy Directive (RED) en het Extractive Industries Transparency Initiative (EITI). Daarnaast is budget toegevoegd voor de hogere uitvoeringskosten van de Tenderregeling Energie-Innovatie (TSE), de Subsidieregeling Duurzame Scheepsbouw (SDS), de Hernieuwbare Energie Regeling (HER), de SDE+-regeling en de ondersteuning van RCR-projecten. Daarnaast is de loon- en prijsbijstelling 2019 aan het budget toegevoegd.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

TNO Kerndepartement

De bijdrage aan ECN-TNO is met een bedrag van € 7,1 mln opgehoogd om een investeringssubsidie ter verbetering van de kennisinfrastructuur te kunnen verstrekken. Daarnaast is de bijdrage aan ECN-TNO met € 3,5 mln verhoogd, omdat door de toevoeging van ECN aan TNO ECN-TNO BTW-plichtig werd. De opdracht aan TNO-AGE is, vooral door meer werkzaamheden voor advisering vergunningverlening en aardwarmte, € 2,7 mln hoger uitgevallen dan bij Ontwerpbegroting geraamd. Tenslotte is er zowel aan ECN-TNO als TNO-AGE loon- en prijsbijstelling uitgekeerd.

Bijdragen aan medeoverheden

Uitkoopregeling

In 2019 zijn minder aanvragen ingediend dan geraamd in het kader van de uitkoopregeling voor huiseigenaren met woningen die loodrecht onder een hoogspanningsverbinding staan.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties

Energieonderzoek Centrum Nederland/Nuclear Research and Consultancy Group (ECN/NRG)

De bijdrage aan ECN-NRG is in 2019 lager uitgevallen dan bij Ontwerpbe-
groting was geraamd. Uit het vrijgevallen budget is onder andere een
aanvullende opdracht aan ACM voor het jaar 2019 van € 1,1 mln gefinan-
cierd: dit bedrag is overgeheveld naar artikel 1 van de EZK-begroting. In 2019
is er ook geen uitbetaling gedaan op de aan ECN-NRG verstrekte lening,
waardoor het hiervoor gereserveerde budget van € 2,6 mln niet is besteed.
Tenslotte heeft een kasschuif van € 1,4 mln van 2019 naar 2020 plaatsge-
vonden ter financiering van de bijdrage aan ECN-NRG in dat jaar.

Ontvangsten

Opbrengst heffing ODE (SDE+)

De inkomsten uit de Opslag Duurzame Energie (ODE) zijn € 98 mln achter-
gebleven bij de in de begroting geraamde inkomsten. Dit is 5,7% lager dan
geraamd. Bij de bepaling van de ODE-tarieven dienen vooraf inschattingen
te worden gemaakt voor onder andere het elektriciteits- en gasverbruik.
Aangezien het gerealiseerde verbruik daarvan kan afwijken, zullen de
daadwerkelijke opbrengsten in het algemeen afwijken van de geraamde
opbrengsten.

ETS-Ontvangsten

Ten opzichte van eerdere ramingen is de verwachte gemiddelde prijs van
ETS-rechten in 2019 sterk gestegen, waardoor de ETS-ontvangsten € 140
mln hoger zijn uitgevallen dan geraamd. De ontvangsten zijn echter lager
dan in 2018, ondanks een hogere prijs. Dat komt omdat in 2019 een deel van
de emissierechten niet geveild is, maar in marktstabiliteitsreserve (MSR) is
geplaatst. De relatieve stijging van de prijs was minder dan de relatieve
daling van het aantal geveilde rechten.

Toelichting op de begrotingsreserves

Tabel 26 Stand begrotingsreserves per 31 december 2019 (bedragen x
€ 1.000)

		Waarvan juridisch verplicht
Begrotingsreserve Aardwarmte	21.974	100%
Begrotingsreserve Duurzame Energie	3.155.088	100%
Begrotingsreserve ECN verstrekte leningen	6.600	0%
Begrotingsreserve maatregelen CO ₂ -reductie	395.210	51%

Tabel 27 Begrotingsreserve Aardwarmte (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2019	21,6
+ Storting	0,4
- Onttrekking	
Stand per 31/12/2019	22,0

De begrotingsreserve voor de garantieregeling Aardwarmte is bedoeld om het budget voor deze regeling meerjarig in te kunnen zetten en een eventuele mismatch in de tijd tussen inkomsten en uitgaven op te vangen. Om gebruik te kunnen maken van de garantieregeling Aardwarmte betalen marktpartijen een premie aan de uitvoerder van de regeling (RVO.nl) die wordt gestort in de begrotingsreserve. In 2019 zijn geen nieuwe verliesdeclaraties op basis van de garantieregeling door RVO.nl ingediend. Wel is voor een bedrag van € 420.000 aan provisies ontvangen, dit bedrag is in de begrotingsreserve gestort.

Uit het toetsingskader van de garantieregeling Aardwarmte blijkt dat, gelet op het risicoprofiel van de aardwarmtegaranties (tussen de 1,4% kans op volledige en 7,6% op gedeeltelijke mislukking), de huidige omvang van de begrotingsreserve samen met de over de verstrekte garanties te ontvangen provisies (7%) benodigd is om de komende jaren een gemiddeld garantieplafond van € 66,6 mln per jaar mogelijk te maken. Gelet op de uitstaande garanties en het genoemde risicoprofiel is de gehele reserve benodigd om mogelijke verliesdeclaraties op te kunnen vangen en is daarmee voor 100% juridisch verplicht.

Tabel 28 Begrotingsreserve Duurzame Energie (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2019	2.239,4
+ Storting	993,7
- Onttrekking	- 78,0
Stand per 31/12/2019	3.155,1

De begrotingsreserve Duurzame Energie is bestemd voor onbesteed gebleven middelen als gevolg van vertraging bij projecten waaraan reeds subsidie is toegekend en reeds verplichte projecten die niet tot uitvoering komen en door andere projecten moeten worden vervangen met het oog op het bereiken van de doelstelling voor duurzame energieproductie. Het gaat hier om middelen ten behoeve van de MEP, SDE, SDE+, ISDE en de HER. Via de begrotingsreserve blijven de middelen beschikbaar tot het moment dat ze alsnog zullen worden uitbetaald. In 2019 is € 993,7 mln in de reserve gestort en € 78 mln aan de reserve onttrokken (Kamerstuk [34 210 XIII, nr. 4](#), antwoord op vraag 5).

Tabel 29 Specificatie stortingen/onttrekkingen begrotingsreserve Duurzame Energie (bedragen x € 1 mln)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Totaal	Juridisch verplicht
MEP (algemene middelen)	23	16	2		34	- 2	0	73	100%
SDE (algemene middelen)	143	220	297	191	63	16	91	1.021	100%
Tijdelijke onttrekking (MEP/SDE)			- 20	- 77	- 77	- 73	- 78	- 325	
SDE+ (ODE gefinancierd)	59	134	204	282	281	523	903	2.386	100%
Totaal	225	370	483	396	301	464	916	3.155	100%

Eind 2019 bedraagt de stand van de reserve € 3.155,1 mln. Daarvan is 100% juridisch verplicht. Bij de huidige inzichten is de in de meerjarencijfers beschikbare uitgavenruimte voorlopig toereikend voor de kasuitloop van

de afgegeven beschikkingen. Naar de huidige inzichten zal de begrotingsreserve Duurzame Energie in 2020 nog toenemen, zij het in mindere mate dan in 2019 (indicatief: + € 780 mln).

Tabel 30 Ontwikkeling begrotingsreserve Duurzame Energie (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2020	3.155,1
– Geplande onttrekking 2020 (tijdelijke onttrekking)	– 73,0
– Geplande onttrekking 2020 (financiering uitbreiding ISDE t.b.v. MKB)	– 100,0
– Geplande onttrekking 2023-2028 (toevoeging aan SDE+-budget)	– 1.700,0
+ Geplande storting 2021-2026 (terugboeken tijdelijke onttrekking 2015-2020)	398,0
Resterend voor SDE/SDE+-beschikkingen	1.680,1

Tabel 31 Begrotingsreserve ECN verstrekte leningen (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2019	6,6
+ Storting	0
– Onttrekking	0
Stand per 31/12/2019	6,6

De middelen in de begrotingsreserve risicopremie ECN/NRG zullen worden aangesproken als ECN – al dan niet tijdelijk – (gedeeltelijk) niet kan voldoen aan de terugbetalingsverplichtingen volgens de in 2014 afgesloten leningsovereenkomst. De lening heeft een looptijd tot 1 juli 2023.

Deze reserve betreft uitsluitend een zekerstelling binnen de rijksbegroting. Derden kunnen geen beroep op deze middelen doen en daarmee zijn de middelen op deze reserve niet juridisch verplicht.

Tabel 32 Begrotingsreserve maatregelen CO₂-reductie (bedragen x € 1 mln)

Stand 1/1/2019	500,0
+ Storting	11,0
– Onttrekking	– 115,8
Stand per 31/12/2019	395,2

Om tegemoet te komen aan het Urgenda-vonnis heeft het kabinet additionele maatregelen genomen om aanvullende CO₂-reductie te realiseren. Omdat de aard, omvang en timing van de aanvullende maatregelen in 2018 nog onzeker waren, heeft het kabinet besloten deze maatregelen via een tijdelijke begrotingsreserve met een omvang van € 500 mln financieel mogelijk te maken. Ook LNV, IenW en BZK kunnen een beroep doen op deze reserve voor CO₂-reducerende maatregelen. De in de begrotingsreserve beschikbare middelen zijn in 2019 met Incidentele Suppletoire Begrotingen (ISB's) aan de begrotingen van de vier betrokken departementen toegevoegd. Uiteindelijk is van de voor 2019 beschikbare middelen € 115,8 mln door de vier departementen besteed. Daarnaast heeft EZK € 11 mln aan begrotingsmiddelen die gekoppeld waren aan de Urgenda-middelen in de reserve gestort, omdat het project dat met deze gezamenlijke middelen gefinancierd zou worden vertraagd is.

Van het nog resterende bedrag in de reserve van € 395,2 mln is 51% juridisch verplicht.

Omdat de Urgenda-middelen via vier begrotingen lopen en er dus ook van vier departementen budget in de reserve zit, is uitvraag gedaan bij de betrokken departementen wat van hun aandeel van de reserve juridisch verplicht is.

Tabel 33 Overzicht maatregelen ten behoeve van het Energieakkoord (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Realisatie 2017	Realisatie 2018	Realisatie 2019	Begroting 2019	Vershil
ENERGIEBESPARING							
MJA3 / MEE (EZK, art. 4)	3.061	4.242	3.053	3.799	3.281	2.368	913
EIA (FIN, fiscaal)	106.000	147.000	124.000	157.000	130.000 ¹	147.000	- 17.000
Compensatie indirecte kosten ETS (EZK, art. 4)	31.765	45.008	53.477	36.895	40.313	61.000	- 20.687
Subsidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EZK, art. 4)		5.822	6.170	7.809	36	0	36
Aardwarmte (SCAN-programma EBN) (EZK, art. 4)				21.000	20.000	15.000	5.000
Overige subsidies (Warmteronde, Expertisecentrum Warmte) (EZK, art. 4)	262			0	16.711	22.500	- 5.789
Demo Schoon en Zuinig (LNV, art. 11)	911	1		0	0	0	0
Innovatieagenda Energie (LNV, art. 11)	640	1.096	1.102	3.010	5.956	541	5.415
Marktintroductie energie innovaties (MEI) (LNV, art. 11)	4.768	3.537	3.290	4.471	3.131	5.539	- 2.408
Energie-efficiency glastuinbouw (LNV, art. 11)	3.275	6.124	3.984	4.233	8.421 ²	1.400	7.021
Wet Milieubeheer energiebesparing (IenW, art. 19)	3.913	1.066	2.141	0		0	0
Openbare verlichting decentrale overheden (IenW, art. 19)	17			0		0	0
Revolverend fonds EGO (BZK, art. 4)		35.000		25.000	0	0	0
Nationaal Energiebespaarfonds (NEF) (BZK, art. 4)				0	18.000	35.000	- 17.000
Bijdragen aan agentschappen (BZK, art. 4)	11.745	6.132	3.847	3.761	5.813	6.000	- 187
Energiebesparing huursector (BZK, art. 4)			816	105.676	134.309	130.477	3.832
Beleidsprogramma Energiebesparing (Subsidies en opdrachten) (BZK, art. 4)	5.000	4.000	6.500	6.923	0	5.000	- 5.000
Energietransitie en duurzaamheid (Subsidies en opdrachten) (BZK, art. 4)				3.935	8.090	3.512	4.578
Revolverend fonds Energiebesparing verhuurders (BZK, art. 4)			0	2.640	0	0	0
Energiebesparing Koopsector (BZK, art. 4)		7.383	39.900	3.348	3.664	13.000	- 9.336
Fonds Duurzaam Funderingsherstel (BZK, art. 4)			20.000	0	0	0	0
HERNIEUWBARE ENERGIE							
MEP (EZK, art. 4)	362.995	288.426	149.960	25.492	1.515	47.025	- 45.510
SDE/SDE+, incl. flankerend beleid en Net op zee (EZK, art. 4)	323.059	614.493	873.641	1.101.941	1.265.767	2.202.885	- 937.118
Storting in begrotingsreserve Duurzame Energie (EZK, art. 4)	503.423	473.061	377.819	537.740	993.682	0	993.682
Storting in begrotingsreserve Garantiereregeling Aardwarmte (EZK, art. 4)	1.922	1.012	833	0	420	4.700	- 4.280
InvesteringsSubsidie Duurzame Energie (EZK, art. 4)		18.018	50.927	69.864	84.368	100.000	- 15.632
ENERGIE-INNOVATIE							
Verduurzaming industrie (EZK, art. 2)					12.588	43.900	- 31.312
Tenderregeling Energie-innovatie (EZK, art. 4)	36.516	38.915	38.791	63.400	57.589	71.490	- 13.901

	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Realisatie 2017	Realisatie 2018	Realisatie 2019	Begroting 2019	Vershil
Demonstratieregeling Energie-innovaties (EZK, art. 4)	10.153	19.330	21.931	28.193	42.139	41.200	939
Subsidieregeling Duurzame Scheepsbouw (EZK, art. 4)				860	1.392	3.300	- 1.908
Innovatiemiddelen SDE+ (EZK, art. 4)	21.138	31.497	30.934	27.957	26.535	50.000	- 23.465
MOBILITEIT							
Elektrisch rijden (EZK, art. 4)	1.541	844	538	232	42	0	42
Elektrisch rijden (IenW, art. 19)				800	0	800	- 800
Elektrisch rijden (IenW, art. 21)				1.861	0	0	0
Elektrisch rijden (IenW, art. 14)					1.498	0	1.498
Lean and Green Personal Mobility (IenW, art. 14)	540	216		0	0	0	0
Meerjaren bewustwordingscampagne «Hopper» (IenW, art. 14)	50			35	0	0	0
Organisatiekosten Green Deal Autodelen (IenW, art. 14)	60	54	20	67	30	50	- 20
Campagne veilige, zuinige, stille banden op spanning (IenW, art. 19)	172	98	13	2.000	0	0	0
Nationale benchmark duurzame mobiliteit (IenW, art. 14)				42	42	25	17
Diverse beleidsonderzoeken duurzame mobiliteit (IenW, art. 14)				50	50	50	0
Werkgeversaanpak mobiliteit (IenW, art. 14)		36		50	54	100	- 46
Klimaatenvolpe 2019 (IenW, art. 14)					16.823	0	16.823
URGENDA-MAATREGELLEN							
Urgenda en industrie (EZK, art. 2)					386	0	386
Maatregelen CO ₂ -reductie (EZK, art. 4)					82.500	0	82.500
Storting begrotingsreserve maatregelen voor CO ₂ -reductie (EZK, art. 4)					11.000	0	11.000
Subsidieregeling energiebesparing eigen huis (SEEH+) en Programma reductie energieverbruik (PRE) (BZK, art. 4)					3.285	0	3.285
Subsidieregeling sanering varkenshouderijen (LNV, art. 11)					0	0	0
Stimulering van Recycling en biobased kunststoffen en textile (IenW, art. 21, via DEI+)					219	0	219
Stimulering van CO ₂ -reducerende maatregelen Circulaire Economie (IenW, art. 21 via DEI+)					1.190	0	1.190
Maatregelen in de Grond-Weg- en Waterbouw (IenW, art. 21)					1.000	0	1.000
Campagne veilige, zuinige, stille banden op spanning (IenW, art. 14)					836	0	836
Campagne het nieuwe rijden (IenW, art. 14)					0	0	0
Versterken overige gedragsmaatregelen, monitoring en evaluatie (IenW, art. 14)					54	0	54
OVERIGE							
Bijdrage RVO.nl uitvoeringslasten Energieakkoord (EZK, art. 4)	5.200	5.200	6.263	5.434	4.987	5.000	- 13
Bijdrage RVO.nl uitvoeringslasten MEP/SDE/SDE+/ISDE/HER (EZK, art. 4)	7.551	13.118	19.178	19.840	20.971	18.528	2.443
Uitvoeringskosten Revolverend Fonds Energiebesparing Verhuurders (RVO.nl) (BZK, art. 4)	353	88	61	8	0	0	0

1 Voorlopige cijfers van Financiën.

2 Hiervan is € 1.500 uit de Urgenda-maatregelen gefinancierd.

Beleidsartikel 5 Een veilig Groningen met perspectief

A. Algemene doelstelling

De inwoners van Groningen hebben dagelijks te maken met de gevolgen van de gaswinning. Dit brengt gevoelens van angst, frustratie en onzekerheid met zich mee. Voor het kabinet staan de veiligheid, het goed afhandelen van schade en het creëren van perspectief voor de inwoners voorop.

Het kabinet werkt hieraan langs drie sporen:

1. Beëindiging van de gaswinning uit het Groningenveld

In 2018 heeft het kabinet besloten de gaswinning uit het Groningenveld op zo kort mogelijke termijn volledig te beëindigen (Kamerstuk [33 529, nr. 457](#)). In navolging van adviezen van Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) is afgelopen jaar besloten de sluiting van het Groningenveld te versnellen ([brief van 28 mei 2019, van SodM aan Minister van EZK](#)). Om deze versnelling mogelijk te maken werd afgelopen jaar een Interim Akkoord gesloten met Shell en Exxon.

2. Goede afhandeling van de negatieve gevolgen van de gaswinning

Vanaf 19 maart 2018 tot eind 2019 zijn in totaal 27.800 schademeldingen afgehandeld. Daarnaast werd onder meer het Groninger Zorgakkoord gesloten, waarbij versterking en toekomstbestendig maken van de zorggebouwen wordt gecombineerd, en het Convenant 1588, waardoor gestart kan worden met de versterking van de gebouwen in batch 1588.

3. Een Nationaal Programma om Groningen perspectief te bieden

In maart 2019 is het Nationaal Programma Groningen officieel van start gegaan. In totaal is op dit moment € 200 mln toegekend aan verschillende programma's en projecten.

B. Rol en verantwoordelijkheid

Het Rijk werkt samen met provincie en gemeenten voor een veilig Groningen met perspectief.

In lijn met de aanpassing van de Mijnbouwwet (artikel 52g, derde lid, in werking getreden op 1 januari 2019) heeft de Minister van EZK de verantwoordelijkheid om alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem geveerd kunnen worden om te voorkomen dat als gevolg van de gaswinning uit het Groningenveld de veiligheid wordt geschaad. De Minister van EZK wordt daarin geadviseerd door het Adviescollege Veiligheid Groningen, dat in 2019 is ingesteld.

Sinds 1 januari 2019 ligt de regie voor de uitvoering van de versterkingsopgave bij de Nationaal Coördinator Groningen (NCG). Over de publieke aansturing van de versterkingsoperatie hebben de regionale bestuurders, kabinet en maatschappelijke organisaties in maart 2019 afspraken gemaakt. Deze zijn vastgelegd in het *Besluit Versterken Gebouwen Groningen*. In navolging van dit besluit is op 16 oktober jl. de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de versterking overgedragen aan de Minister van BZK (Kamerstuk [33 529, nr. 695](#)). In november is het wetsvoorstel versterken in consultatie gebracht.

Op 5 oktober 2018 is het Nationaal Programma Groningen (NPG) gestart, een samenwerkingsverband van Rijk, provincie en gemeenten. Het NPG is gericht op het realiseren van projecten in Groningen, zoals projecten die bijdragen aan de leefbaarheid in diverse gemeenten of aan de verduurzaming van de industrie in de Eemsdelta. Op 11 maart 2019 is de bestuurs-overeenkomst *Een programma dat groeit* gesloten. Hierin zijn vervolgspraken gemaakt over de structuur van het programma en de start van de eerste projecten in 2019. De coördinerende verantwoordelijkheid voor het NPG is in oktober 2019 ook overgedragen van het Ministerie van EZK naar het Ministerie van BZK.

C. Beleidsconclusies

Beëindiging van de gaswinning uit het Groningenveld

Het kabinet blijft zoeken naar maatregelen om de gaswinning in Groningen zo snel als mogelijk te reduceren. Op 10 september 2019 heeft het kabinet besloten de sluiting van het Groningenveld te versnellen (Kamerstuk [33 529, nr. 678](#)). Door verschillende maatregelen (extra stikstofinkoop, hogere stikstofinzet, belevering exportpunt Oude Statenzijl met pseudo-Groningengas en Norg vullen met pseudo-Groningengas) is het gaswinningsniveau in gasjaar 2019-2020 vastgesteld op 11,8 miljard kuub. Bovendien kan door de genoemde maatregelen de gaswinning in Groningen vanaf medio 2022 in een gemiddeld jaar nihil zijn. Het kabinet onderzoekt hoe het Groningenveld zo snel mogelijk definitief kan worden gesloten. Met Shell en ExxonMobil is op 9 september 2019 een Interim-akkoord gesloten voor het gebruik van Norg en herstel van de balans uit het Akkoord op Hoofdlijnen, het betreft een voorlopig bedrag (zie toelichting budgettaire tabel). Het wetsvoorstel *Wijziging van de Gaswet betreffende het beperken van de vraag naar laagcalorisch gas van grote afnemers* is ingediend bij de Tweede Kamer.

Goede afhandeling van de negatieve gevolgen van de gaswinning

Ook in 2019 is gewerkt aan de afhandeling van schades, het versterken van de huizen in Groningen, en het publiekrechtelijk organiseren hiervan op afstand van de NAM. De aardbevingen van 22 mei bij Westerwijtwerd en 9 juni bij Garrelsweer met een kracht van 3,4 respectievelijk 2,5 op de schaal van Richter onderstrepen het blijvende belang hier van.

De publieke schadeafhandeling door de Tijdelijke Commissie Mijnschade Groningen is versneld, door onder meer de Stuwmeerregeling (Kamerstuk [33 529, nr. 668](#)). Ook is de *Tijdelijke Wet Groningen* aan de Tweede Kamer aangeboden, waarmee onder andere het Instituut Mijnschade Groningen (IMG) wordt opgericht (Kamerstuk [25 250, nr. 2](#)). Deze wet is begin 2020 met algemene stemmen door beide Kamers aangenomen. Ten behoeve van de voorbereiding van het IMG op haar toekomstige taken heeft de Minister van EZK twee adviezen aan hoogleraren uitgevraagd over immateriële schade en waardedaling (bijlage bij Kamerstuk [33 529, nr. 696](#)).

Het opnemen, beoordelen en versterken van gebouwen is doorgegaan. In mei is overeenstemming met de regio bereikt over het *Besluit Versterking Gebouwen Groningen*, waarmee een belangrijke stap werd gezet naar uitvoering die volledig in publieke handen is met daarbij een formele rol voor gemeenten. Eerder dat voorjaar werd het Groninger Zorgakkoord gesloten, waarbij versterking en toekomstbestendig maken van de zorggebouwen wordt gecombineerd. Ook werd het Convenant 1588 gesloten

tussen Rijk, gemeenten en de betrokken woningcorporaties, waardoor gestart kan worden met de uitvoering van de gebouwen in batch 1588. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de versterkingsoperatie is in oktober 2019 overgeheveld naar de Minister van BZK. Voor het onderdeel veiligheid blijft de Minister van EZK verantwoordelijk, die daarin wordt geadviseerd door het eind 2019 ingestelde Adviescollege Veiligheid Groningen. In november is het wetsvoorstel versterken in consultatie gebracht.

Tot slot is gewerkt aan het definitief op afstand plaatsen van de NAM. Zo is onder andere een overeenkomst met de NAM gesloten waardoor de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) vanaf mei 2019 de operationele aansturing van het Centrum Veilig Wonen (CVW) kreeg (Kamerstuk [33 529, nr. 609](#)). De NCG is ingericht als uitvoeringsorganisatie voor de versterking en per 1 januari 2020 heeft het CVW daar geen enkele rol meer in. Daarmee is de NAM verder op afstand geplaatst van de versterkingsoperatie.

Een Nationaal Programma om Groningen perspectief te bieden

In 2019 zijn de kaders van het NPG vastgelegd. De governance is vastgesteld, er liggen programmakaders en er is een financiële verdeling op hoofdlijnen. In een structuur met een algemeen bestuur en een dagelijks bestuur besluiten Rijk, provincie, gemeenten en maatschappelijke partijen over de investeringen die uit het NPG gedaan worden. Het gaat om investeringen in economische structuurversterking, energietransitie en het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid in de regio. Hiervoor is in totaal € 1,15 mld beschikbaar. De provincie en gemeenten werken op dit moment een samenhangend programma uit, waarbij zij in nauw overleg staan met allerlei maatschappelijke partijen.

In totaal is op dit moment € 200 mln toegekend aan verschillende programma's en projecten waarvan € 50 mln in 2018 en € 150 mln in 2019. Denk aan de programma's voor erfgoed, zorg, emotionele en sociale ondersteuning en inwonersinitiatieven. Aan 100 projecten is budget toegekend, waaronder verschillende dorpscentrumplannen, vergroening van de chemie en waterstof. Ook is in 2019 het programma 'Toukomst' gestart. Hierbinnen kunnen de inwoners van de provincie Groningen zelf aangeven welke grote projecten zij gerealiseerd zouden willen zien. Het budget hiervoor bedraagt € 100 mln.

De coördinerende verantwoordelijkheid voor het NPG is op 16 oktober 2019 overgedragen van het Ministerie van EZK naar het Ministerie van BZK. EZK blijft vanzelfsprekend wel samenwerken met het NPG op onderwerpen die het beleid van EZK aangaan.

D. Budgettaire gevolgen van beleid

Tabel 34 Budgettaire gevolgen van beleidsartikel 5 (bedragen x € 1.000)

	Realisatie				Vastge- stelde begroting	Verschil	
	2015	2016	2017	2018			
Verplichtingen	0	23.005	58.215	93.427	834.537	140.111	694.426
Waarvan garantieverplichtingen	0	0	0	0	0	0	0
Waarvan overige verplichtingen	0	23.005	58.215	93.427	834.537	140.111	694.426
Uitgaven	0	8.470	47.098	80.908	825.005	140.471	684.534
Subsidies	0	0	33.918	5.536	121.826	25.790	96.036
Verduurzamingsopgave uit aardgasbaten			33.916	150	314	10.273	- 9.959
Verduurzamingsopgave (plafond relevante uitgaven)				4.036	111	10.517	- 10.406
Bijdrage aan Nationaal Programma Groningen					108.385		108.385
Instrumentarium Woningmarkt			2	1.350	13.016	5.000	8.016
Inkomenoverdrachten	0	0	0	7.710	136.572	57.500	79.072
Schadevergoedingen				7.710	136.572	57.500	79.072
Opdrachten	0	8.320	13.132	18.540	468.679	13.105	455.574
Onderzoek en compensatie gemeenten en provincie		2.404	5.450	4.002	2.841	7.111	- 4.270
Werkbudget		5.916	7.682	14.538	18.783	5.994	12.789
Versterken					84.055	0	84.055
Interim Akkoord met Shell en Exxon					363.000	0	363.000
Bijdrage aan agentschappen	0	150	48	49.122	97.927	44.076	53.851
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland		150	48	47.493	96.400	41.991	54.409
Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen				1.629	1.527	2.085	- 558
Ontvangsten	0	0	0	34.185	862.757	1.749.491	- 886.734
Schadevergoedingen				2.397	55.527	57.500	- 1.973
Uitvoeringskosten Schade				21.568	79.360	41.991	37.369
Aardgasbaten					577.867	1.650.000	- 1.072.133
Ontvangsten NCG				10.220	2		2
Bijdrage aan Nationaal Programma Groningen					150.000		150.000

E. Toelichting op de instrumenten

Algemeen

De instrumenten verduurzamingsopgave uit aardgasbaten, instrumentarium woningmarkt, onderzoek en werkbudget beschikken over een 100% eindejaarsmarge. Dit houdt in dat budget dat in een bepaald jaar niet wordt benut, kan worden meegenomen naar volgende jaren en derhalve beschikbaar blijft om in te zetten voor Groningen. Op deze wijze heeft het kabinet rekening gehouden met de complexe en deels onvoorspelbare opgave waar wij in Groningen voor staan en wordt de nodige flexibiliteit geboden zodat het budget meerjarig optimaal kan worden aangewend (Kamerstuk [33 529, nr. 256](#)).

Het instrument verduurzamingsopgave overig kent geen 100% eindejaarsmarge. Het budget blijft binnen de BZK-begroting voor toekomstige jaren beschikbaar voor de uitvoering van de subsidieregeling energiebesparing bij versterking.

Verplichting en uitgaven

Subsidies

Verduurzamingsopgave uit aardgasbaten

De verduurzamingsopgave uit aardgasbaten financiert de waardevermeerderingsregeling waarbij bij een schade van € 1.000 of meer een subsidie beschikbaar is tot maximaal € 4.000 voor het verduurzamen van de woning. Het Samenwerkingsverband Noord Nederland (SNN) voert deze regeling uit. Deze regeling is gekoppeld aan de schadeafhandelingen. Vanaf 2017 tot en met eind 2019 is er voor de waardevermeerderingsregeling in totaal € 25,8 mln aan subsidie uitgekeerd aan 6.904 aanvragers. Er zijn nog voldoende middelen beschikbaar bij SNN voor de uitvoering van deze regeling. Overigens kunnen gedupeerden maar één keer een subsidie ontvangen uit de waardevermeerderingsregeling, ook al hebben zij meerdere toegekende schades.

Verduurzamingsopgave (plafond relevante uitgaven)

Omdat de versterking in 2019 niet goed op gang is gekomen, zijn er nauwelijks subsidies uitgekeerd voor duurzaamheid in combinatie met versterking. Deze middelen blijven meerjarig beschikbaar voor duurzaamheid in combinatie met versterking.

Bijdrage aan Nationaal Programma Groningen

Het Nationaal Programma Groningen (NPG) is een gezamenlijk plan van Rijk en regio met daarbij passende meerjarige financiering van € 1,15 mld. Het NPG wordt gefinancierd door Rijk en NAM. In het Akkoord op Hoofdlijnen met Shell en Exxon is afgesproken dat de NAM in totaal € 500 mln bijdraagt aan het NPG. In 2019 heeft de NAM een bijdrage van € 150 mln gestort. Dit bedrag was doorgeschoven van 2018 naar 2019. Vanuit het NPG is dit jaar voor circa € 150 mln aan projecten toegekend. Hiervan is € 42 mln verantwoord onder het kopje versterken met als toelichting de batch 1588 en € 108 mln is voor goedgekeurde projecten overgemaakt aan provincie en gemeenten via een drietal specifieke uitkeringen.

Op 12 juli 2019 is de regeling van de Minister van Economische Zaken en Klimaat houdende een specifieke uitkering (Stcrt. 2019, [40228](#)) voor de gemeenten Appingedam, Delfzijl, Groningen, Hogeland, Loppersum, Midden-Groningen en de provincie Groningen in verband met de uitvoering van het Nationaal Programma Groningen gepubliceerd in de Staatscourant.

Op 3 september 2019 is de regeling van de Minister van Economische Zaken en Klimaat, houdende een wijziging van de specifieke uitkering (Stcrt. 2019, [49943](#)) voor de gemeenten Appingedam, Delfzijl, Groningen, Hogeland, Loppersum, Midden-Groningen en de provincie Groningen in verband met de uitvoering van het Nationaal Programma Groningen gepubliceerd in de Staatscourant.

Op 6 december 2019 is de regeling van de Minister van Economische Zaken en Klimaat, houdende een specifieke uitkering (Stcrt. 2019, [66468](#)) voor de gemeenten Appingedam, Hogeland, Midden-Groningen en de provincie Groningen in verband met de uitvoering van het Nationaal Programma Groningen gepubliceerd in de Staatscourant.

Instrumentarium Woningmarkt

In 2019 is het woonbedrijf opgericht om woningen in het gebied te kopen. De NAM heeft voor de opkoop maximaal € 30 mln beschikbaar gesteld. Dit budget loopt rechtsreeks via het woonbedrijf. Voor de operationele kosten van het woonbedrijf is vanuit de rijksbegroting circa € 10 mln cumulatief beschikbaar. In 2019 is een bedrag van € 2,9 mln overgemaakt aan het woonbedrijf voor de operationele kosten. Daarnaast is op 5 juni 2019 in het Bestuurlijk overleg afgesproken dat de opkoopregeling wordt doorgezet tot 2024 en dat hiervoor € 20 mln vanuit de rijksbegroting extra wordt vrijgemaakt voor opkoop van woningen. Van de Aanvullende Post is in 2019 hiervoor de eerste € 10 mln overgemaakt aan het woonbedrijf.

Inkomensoverdrachten

Schadevergoedingen

De stijging van de uitgaven aan schadevergoedingen komt voornamelijk door de stuwmeerregeling en de versnellingen van de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen (TCMG) waardoor uiteindelijk meer schades zijn afgehandeld dan oorspronkelijk gepland. Tussen 19 maart 2018 en 31 december 2019 zijn nu 22.371 schades toegekend voor een totaalbedrag van € 148,7 mln waarvan € 136,6 mln in 2019. De schadevergoedingen worden gedeclareerd aan de NAM.

Opdrachten

Onderzoek en compensatie gemeenten en provincies

De jaarlijkse compensatie aan gemeenten is betaald uit het werkbudget van de NCG waardoor op dit budget € 4,3 mln minder is uitgegeven dan gepland.

Werkbudget

In de ontwerpbegroting was de stand van het werkbudget € 5,9 mln, na toevoeging uit de 100% eindejaarsmarge was de Voorjaarsnota stand € 9,3 mln. Uit de Aanvullende Post is aan het werkbudget € 6 mln toegevoegd voor compensatie provincie en gemeenten, € 4 mln voor organisatiekosten NCG, € 0,8 mln voor het gasloos maken van extra woningen en € 4 mln voor het werk en onderzoeksbudget van de directie Groningen bovengrond van EZK. Daarmee kwam de stand van het werkbudget op circa € 24,5 mln. De € 6 mln compensatie is overgemaakt naar de gemeenten en provincie waardoor de gemeenten en provincie in 2019 € 10 mln aan compensatie voor hun werkzaamheden hebben ontvangen. Bij Najaarsnota zijn de € 4 mln organisatiekosten overgeheveld naar het apparaatsartikel 40.

Versterken

Voor de batch 1588 hebben de Ministers van EZK en BZK, namens het kabinet met de regiobestuurders en woningcorporaties, afspraken gemaakt om de versterking van de 1588 adressen in deze batch door te laten gaan op basis van de versterkingsadviezen. Dit project bestaat uit een gezamenlijke financiering door de NAM, regio (het NPG), woningcorporaties en Rijk met een totaalbedrag van € 420 mln. In 2019 is er respectievelijk € 42 mln vanuit het Nationaal Programma Groningen en € 42 mln vanuit de

Aanvullende Post, in totaal dus € 84 mln, overgemaakt aan vier gemeenten via een specifieke uitkering. Op 19 juni 2019 is de regeling van de Minister van Economische Zaken en Klimaat, houdende een specifieke uitkering (Stcrt. 2019, [34667](#)) voor de gemeenten Appingedam, Delfzijl, Midden-Groningen en Groningen in verband met de versterking van de gebouwen in batch 1588, gepubliceerd in de Staatscourant. Het restant van de middelen wordt naar gelang van de voortgang van de werkzaamheden in de komende jaren aan de vier gemeenten overgemaakt. Dit loopt vanuit de begroting van BZK.

Interim Akkoord met Shell en Exxon

In mei 2019 adviseerde SodM om de gaswinning uit het Groningenveld voor het gasjaar 2019/2020 te verminderen tot minder dan 12 bcm. Om dit mogelijk te maken heeft de Minister van EZK een Interim Akkoord gesloten met Shell en Exxon. De Kamer is op 10 september geïnformeerd over het sluiten van het Interim Akkoord. Onderdeel van dit akkoord was de betaling van een voorlopig bedrag aan NAM van netto € 90 mln. Belastingen en winstafrachten aan de Staat waren van toepassing op deze betaling, waardoor het brutototaal € 363 mln bedroeg ([Kamerbrief over een aantal onderwerpen van de begrotingsbehandeling, 14 november 2019](#)). Over de totstandkoming van het Interim Akkoord met Shell en Exxon heeft een vertrouwelijke technische briefing plaatsgevonden (op 20 februari 2020).

Bijdrage aan agentschappen

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

De hogere bijdrage aan RVO.nl is veroorzaakt door hogere uitvoeringskosten van de schadeafhandeling, als gevolg van het grote aantal schadeafhandelingen in 2019. Deze uitvoeringskosten worden gedeclareerd bij de NAM. Aan de andere kant is het teveel aan RVO betaalde voorschot voor de afhandeling van het schadeproces Groningen in 2018 in mindering gebracht op de opdracht van 2019.

Ontvangsten

Uitvoeringskosten Schade

De bijdrage van de NAM voor uitvoeringskosten van de schadeafhandeling is in 2019 met € 66 mln toegenomen. RVO.nl voert voor de TCMG de schadeafhandeling uit. EZK is opdrachtgever voor RVO.nl en declareert de hogere uitvoeringskosten van € 53 mln bij de NAM. Daarnaast heeft de NAM in 2019 nog € 13 mln betaald voor de uitvoeringskosten over het 4^e kwartaal 2018.

Aardgasbaten

In de raming van de gasbaten zijn de volgende wijzigingen doorgevoerd: bijstelling op basis van de meest recente prijsverwachting en de versnelling van de afbouw van de gaswinning in Groningen conform Kamerbrief van 8 februari 2019 (Kamerstuk [33 529, nr. 580](#)). In totaal was de bijstelling hiervoor – € 570 mln en zijn de aardgasbaten tegen het einde van het jaar circa € 200 mln extra lager uitgevallen. Verder werd het eigen vermogen van EBN met € 450 mln versterkt in 2019. Dit gebeurde via een lagere dividendafdracht aan EZK. Deze versterking geeft EBN een robuustere buffer voor de afnemende inkomsten door de afbouw van de Groningen gaswinning en hoge verplichtingen voor aardbevingsschade- en opruimkosten. Daarnaast zijn de aardgasbaten opgehoogd met € 150 mln als gevolg van de brutovergoeding van € 363 mln aan de NAM naar aanleiding van het Interim Akkoord met Shell en Exxon ter snellere beëindiging van de Groninger gaswinning.

Tabel 35 Kengetallen aardgasbaten

Kengetallen	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Gewonnen volume aardgas kleine velden (in Nm3) ¹	26 mld Nm3	26 mld Nm3	24 mld Nm3	22 mld Nm3	20 mld Nm3	18 mld Nm3	16 mld Nm3	14 mld Nm3
2. Aantal boringen exploratie onshore en offshore ¹	16	9	21	16	4	6	5	4
3. Aantal boringen productie onshore en offshore ¹	19	18	32	17	16	8	7	7
4. Productie aardgas totaal (in Nm3) ¹	74 mld Nm3	80 mld Nm3	66 mld Nm3	50 mld Nm3	48 mld Nm3	42 mld Nm3	35 mld Nm3	29 mld Nm3
5. Euro/dollarkoers ²	1,28	1,33	1,33	1,11	1,11	1,13	1,18	1,12
6. Olieprijs (dollar/vat) ²	111,7	108,7	101,4	52,5	43,3	54,0	70,9	61,0
7. Beursprijs van TTF-gas (eurocent/ m3) ³	24,0	26,0	21,3	19,8	13,6	16,6	21,5	14,9

1 Bron: TNO

2 Bron: CPB

3 Bron: Gasterra

5. Niet-beleidsartikelen

Artikel 40 Apparaat

Op dit artikel zijn de personele en materiële uitgaven en ontvangsten van EZK geraamd, voor zover die betrekking hebben op het kerndepartement (directoraten-generaal en stafdirecties) en de diensten van EZK (ACM⁵⁸, CPB en SodM). De uitgaven externe inhuur, de uitgaven aan ICT en bijdragen aan shared service organisaties (SSO's) zijn apart inzichtelijk gemaakt. Tevens bevat dit artikel onder SSO DICTU de realisatiegegevens voor de bijdrage aan agentschappen voor zover het opdrachten betreft ten behoeve van het kernministerie EZK.

Tabel 36 Apparaatsuitgaven Kerndepartement Budgettaire gevolgen (bedragen x € 1.000)

	Realisatie					Vastgestelde	Vershil
	2015	2016	2017	2018	2019	begroting	2019
Verplichtingen	374.245	423.578	403.194	297.577	298.069	278.382	19.687
Uitgaven	374.245	423.578	403.194	297.577	298.069	278.382	19.687
Personele uitgaven	248.694	265.798	258.940	203.759	214.956	190.251	24.705
<i>waarvan eigen personeel</i>	<i>199.484</i>	<i>215.140</i>	<i>225.316</i>	<i>165.163</i>	<i>179.851</i>	<i>165.146</i>	<i>14.705</i>
<i>waarvan inhuur externen</i>	<i>8.364</i>	<i>10.205</i>	<i>11.127</i>	<i>20.279</i>	<i>19.505</i>	<i>7.607</i>	<i>11.898</i>
<i>waarvan overige personele uitgaven</i>	<i>40.846</i>	<i>40.453</i>	<i>22.497</i>	<i>18.317</i>	<i>15.600</i>	<i>17.498</i>	<i>- 1.898</i>
Materiele uitgaven	125.551	157.780	144.254	93.818	83.112	88.131	- 5.019
<i>waarvan ICT¹</i>	<i>6.255</i>	<i>9.137</i>	<i>7.451</i>	<i>3.200</i>	<i>8.284</i>	<i>20.278</i>	<i>- 11.994</i>
<i>waarvan bijdrage aan SSO's (exclusief DICTU)</i>	<i>38.878</i>	<i>36.899</i>	<i>32.257</i>	<i>13.914</i>	<i>14.794</i>	<i>15.738</i>	<i>- 944</i>
<i>waarvan DICTU</i>	<i>53.500</i>	<i>55.228</i>	<i>60.949</i>	<i>55.491</i>	<i>32.148</i>	<i>26.285</i>	<i>5.863</i>
<i>waarvan overige materiële uitgaven</i>	<i>26.918</i>	<i>56.516</i>	<i>43.597</i>	<i>21.213</i>	<i>27.886</i>	<i>25.830</i>	<i>2.056</i>
Ontvangsten	42.425	27.742	25.893	28.284	26.426	25.426	1.000

1 Het totaal van de ICT-uitgaven van het kerndepartement en de buitendiensten bestaat uit de ICT-uitgaven geraamd onder de post materiële uitgaven en de bijdrage aan SSO DICTU.

Toelichting op de verplichtingen en uitgaven

Personeel

Eigen personeel

Bij de eerste suppletore begroting is extra personeelsbudget toegekend voor het eigen personeel van het Ministerie van EZK. Dit is met name voor de voorlichting over de Brexit (€ 1,1 mln) en personeelsgerelateerde uitgaven. Daarnaast is in de tweede suppletore begroting het p-budget van de NCG verhoogd met (€ 5 mln). Bij eerste en tweede suppletore begroting is verspreid over de directies van het kerndepartement personeelsbudget toegevoegd (€ 3,5 mln). Ook zijn er extra personeelsuitgaven die gedekt worden door lenW voor de kosten van het toezicht dat de ACM uitoefent op de vervoerssectoren spoor, loodsen, luchtvaart en personen (€ 2,3 mln). Tevens is er een verhoging van de personele budgetten van de directie Bedrijfsvoering vanwege aan de herinrichting gerelateerde aanpassingen (€ 2,5 mln).

⁵⁸ De leden van het bestuur van ACM vormen een ZBO. De uitgaven voor dit ZBO zijn geraamd op beleidsartikel 1.

Externe inhuur

De uitgaven voor externe inhuur zijn in 2019 hoger dan verwacht. Dit komt voornamelijk door extra inhuur voor ICT en organisatieadvies. Daarnaast is er meer ingehuurd dan in eerdere jaren doordat vacatures niet direct konden worden ingevuld vanwege de krapte op de arbeidsmarkt.

Materieel

ICT

Budget voor AVG (€ 5,6 mln) is verspreid over de andere materiële uitgaven gerealiseerd. Zo zijn deze middelen onder andere gebruikt voor een opdracht aan DICTU.

Toelichting op de ontvangsten

De realisatie op de ontvangsten van het apparaat van EZK in 2019 is € 26,4 mln. Dit is € 1 mln hoger ten opzichte van de Ontwerpbegroting. Belangrijkste oorzaak is dat SodM hogere ontvangsten heeft gerealiseerd (€ 0,6 mln). Dit is een inhaalslag geweest op de kosten die zijn doorberekend aan de markt voor vergunningverlening/retributies.

Tabel 37 Totaaloverzicht apparaatsuitgaven/kosten inclusief agentschappen en Zelfstandige Bestuursorganen/Rechtspersonen met een wettelijke taak (bedragen x € 1.000)

	Realisatie				Vastgestelde begroting	Verschil	
	2015	2016	2017	2018			
Totaal apparaatsuitgaven Ministerie	374.244	423.578	403.194	297.577	298.069	278.382	19.687
Kerndepartement (beleid en staf)	291.083	327.705	308.055	202.092	192.549	186.685	5.864
<i>Apparaatsuitgaven diensten:</i>							
Centraal Planbureau (CPB)	14.877	17.668	15.963	16.467	17.271	14.575	2.696
Autoriteit Consument en Markt (ACM)	57.950	65.479	69.392	65.405	73.092	63.013	10.079
Staatstoezicht op de Mijnen (SodM)	7.811	9.021	9.784	13.613	15.157	14.109	1.048
PIANOO (exclusief Programma)	2.523	3.705					
Totaal apparaatskosten agentschappen	727.611	777.510	852.895	880.425	1.019.206	811.898	207.308
Agentschap Telecom (AT)	32.081	40.578	47.271	43.843	48.703	46.184	2.519
Dienst ICT Uitvoering (DICTU)	227.332	235.923	258.790	256.227	271.254	253.450	17.804
Nederlandse Emissieautoriteit (NEa)			5.349	7.561 ¹	8.480	9.663	- 1.183
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)	468.198	501.009	541.485	574.143	690.769	502.601	188.168
Totaal apparaatskosten ZBO's en RWT's	819.569	792.514	813.071	845.606	861.037	850.499	10.538
Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)	180.159	181.329	185.596	187.362	187.362 ²	185.185	2.177
Stichting COVA	1.448	1.402	1.314	1.375	1.410	1.640	- 230
Raad voor de Accreditatie	13.968	13.856	13.572	14.415	14.374	9.707	4.667
Bestuur Autoriteit Consument en Markt (ACM)	375	637	641	737	614	736	- 122
TNO	432.819	418.787	426.367	426.367	426.367 ³	421.683	4.684
Kamer van Koophandel (KvK)	190.800	176.503	185.581	215.350	230.910	231.548	- 638

1 Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel en herrubricering.

2 Realisatie 2019 van CBS is nog niet beschikbaar. Hierdoor is het bedrag van een jaar eerder opgenomen.

3 Realisatie 2019 van TNO is nog niet beschikbaar. Hierdoor is het bedrag van een jaar eerder opgenomen.

Tabel 38 Extracomptabele tabel invulling taakstelling (bedragen x € 1.000)

	2016	2017	2018	Structureel
Departementale taakstelling (totaal)	41.025	69.565	91.089	91.089
Totaal kerndepartement en diensten¹	17.206	24.631	35.089	35.089
Agentschappen				
DICTU	3.193	5.506	7.422	7.422
AT	289	552	845	845
RVO.nl	9.823	15.665	19.551	19.551
NEa		180	269	269
Totaal agentschappen	13.305	21.903	28.087	28.087
ZBO's en RWT's				
CBS	4.627	10.556	12.869	12.869
Verispect/VSL	555	1.113	1.330	1.330
TNO	3.026	6.903	8.416	8.416
KvK	1.618	3.691	4.500	4.500
overig	688	768	798	798
Totaal ZBO's en RWT's	10.514	23.031	27.913	27.913

¹ De departementale taakstelling van het kerndepartement en diensten zijn zowel van toepassing op EZK als LNV. Deze taakstelling is verder niet uitgesplitst en ook zo opgenomen in het jaarverslag van LNV.

Artikel 41 Nog onverdeeld

Dit niet-beleidsartikel bevat de posten prijsbijstelling, loonbijstelling en onvoorzien.

Tabel 39 Nominaal en onvoorzien: opbouw verplichtingen, uitgaven en ontvangsten van de vastgestelde begroting 2019, realisatie en het verschil (bedragen x € 1.000)

	Realisatie					Vastgestelde	Verschil
	2015	2016	2017	2018	2019	begroting	2019
Verplichtingen	0	0	0	0	0	0	0
Uitgaven	0	0	0	0	0	0	0
Loonbijstelling	0	0	0	0	0	0	0
Prijsbijstelling	0	0	0	0	0	0	0
Onvoorzien	0	0	0	0	0	0	0
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0

Op dit artikel is geen sprake van realisatie. Bij de 1^e suppletore begroting 2019 is de loon- en prijsbijstellingstranche 2019 uitgekeerd. Deze bijstellingen zijn bij 2^e suppletore begrotingswet 2019 toebedeeld naar de relevante onderdelen.

6. Bedrijfsvoeringsparagraaf

Inleiding

In de bedrijfsvoeringparagraaf (BVP) wordt verslag gedaan van relevante aandachtspunten in de bedrijfsvoering. De informatie opgenomen in de BVP is tot stand gekomen vanuit het departementale management control systeem en informatie uit audits van de Auditdienst Rijk (ADR). Deze bedrijfsvoeringparagraaf omvat drie paragrafen:

1. uitzonderingsrapportage voor vier onderdelen: (a) rechtmatigheid, (b) totstandkoming niet-financiële verantwoordingsinformatie, (c) financieel en materieel beheer en (d) overige aspecten van de bedrijfsvoering;
2. rijksbrede bedrijfsvoeringonderwerpen en
3. belangrijke ontwikkelingen en verbeteringen in de bedrijfsvoering.

1. Uitzonderingsrapportage voor vier onderdelen

a. Rechtmatigheid

Vanuit de bij EZK bekende informatie zijn er fouten en onzekerheden in de rechtmatigheid van de verantwoordingsinformatie die gerapporteerd moeten worden.

Uit de statistische steekproef van de ADR blijkt een bedrag aan waarschijnlijke fouten en onzekerheden in afgerekende voorschotten van € 51.940.205,- (kolom 6 tabel). Deze fouten bestaan uit onrechtmatigheden omdat niet aan alle subsidievoorwaarden is voldaan en onzekerheden bij de afwikkeling van voorschotten uit voorgaande jaren waarbij niet alle benodigde stukken konden worden achterhaald. Afgezet tegen het bedrag aan afgerekende voorschotten van € 1.124.398.000,- (kolom 2 tabel) blijft dit bedrag aan waarschijnlijke fouten beneden de norm van 5% (kolom 3 tabel). De ADR hanteert een statistische berekening die op basis van deze constatering resulteert in een bedrag aan maximale (theoretische) fouten en onzekerheden dat wel de tolerantiegrens van € 56.220.000,- (=5%, kolom 3 tabel) overschrijdt. Om die reden moet de meest waarschijnlijke fout hier worden toegelicht.

1) Rapporterings-tolerantie	(2) Verantwoord bedrag in € (omvangsbasis)	(3) Rapporterings-tolerantie voor fouten en onzekerheden in €	(4) Bedrag aan fouten in €	(5) Bedrag aan onzekerheden in €	(6) Bedrag aan fouten en onzekerheden in €	(7) Percentage aan fouten en onzekerheden t.o.v. verantwoord bedrag = (6)/(2)*100%
Saldibalans						
Afgerekende voorschotten	1.124.398.000	56.220.000	30.312.000	21.628.205	51.940.205	4,6%

b. Totstandkoming niet-financiële verantwoordingsinformatie

Vanuit de bij EZK bekende informatie zijn er geen tekortkomingen in de totstandkoming van niet-financiële verantwoordingsinformatie die gerapporteerd moeten worden.

c. Financieel en materieel beheer

Opvolging aanbevelingen Algemene Rekenkamer

De Algemene Rekenkamer (AR) heeft in haar rapport bij het jaarverslag 2018 het subsidiebeheer bij het kerndepartement en RVO.nl als onvolkomenheden aangemerkt. Hierop zijn verbeteracties uitgezet onder andere door

dossier-vorming te verbeteren, controlebevindingen beter vast te leggen, het controle-protocol voor externe accountants te verduidelijken en meer reviews uitvoeren.

Nationale verklaring

Met de Nationale Verklaring geeft de Minister van Financiën, namens het kabinet, jaarlijks aan de Europese Commissie en de Tweede Kamer een verklaring af over het financieel beheer van middelen uit de Europese fondsen en de rechtmatigheid van financiële transacties en openstaande vorderingen (tot op het niveau van begunstigden). De onderliggende deelverklaring van EZK voor het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) is op 11 maart 2020 afgegeven aan de Minister van Financiën en bevat geen beperkingen.

d. Overige aspecten van de bedrijfsvoering

Informatiebeveiliging

EZK heeft, conform de richtlijnen van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, op 14 februari 2020 een «Informatiebeveiligingsbeeld» afgegeven waar de status van de informatiebeveiliging in 2019 is omschreven. Zo zijn alle kritieke informatiesystemen van EZK beoordeeld op conformiteit met de Baseline Informatiebeveiliging Overheid (BIO). Uit die beoordeling blijkt dat er geen sprake is van zeer hoge risico's. Voor de als hoog gekwalificeerde risico's, zoals het actualiseren van risicoanalyses voor kritieke informatiesystemen en incidentmanagement, zijn maatregelen benoemd.

2. Rijksbrede bedrijfsvoeringsonderwerpen

Beleid ter voorkoming van misbruik en oneigenlijk gebruik van subsidies

Uit actuele risicoanalyses blijkt dat voor alle subsidieregelingen opgenomen in de *Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies* het (rest)risico van misbruik- of oneigenlijk gebruik door begunstigden als laag/aanvaardbaar is gekwalificeerd. Bestaande maatregelen om subsidiefraude te bestrijden zijn onder andere: de tijdige opstelling van risicoanalyses ter bestrijding van misbruik en oneigenlijk gebruik van subsidies door begunstigden, het in voorkomende gevallen opvragen van controleverklaringen bij subsidieverantwoordingen, het bijhouden van een register van ernstige onregelmatigheden en het via de fraudecoördinator van RVO.nl melden van vermoedens van fraude bij het OM.

In 2019 is het departementale beleid ter voorkoming van misbruik en oneigenlijk gebruik (M&O) van subsidies door subsidieontvangers in lijn gebracht met de kabinetsafspraken over het inrichten van een centraal M&O-register met een interdepartementale verwijzindex bij RVO.nl en de AVG.

Grote ICT projecten

Het Ministerie van BZK informeert de Tweede Kamer periodiek over departementale grote ICT-projecten. Deze projecten worden op het Rijks ICT-dashboard openbaargemaakt en minimaal éénmaal per jaar geactualiseerd. Deze rapportageplicht geldt voor alle ICT-projecten waarvan de kosten tenminste € 5 mln bedragen. Lopende ICT-projecten zijn:

- AMRI (vernieuwing bancaire systeem ten behoeve van garantstellingen RVO.nl);
- Kern Gezond (KvK);
- MIVSP (Maritiem informatievoorzieningsplatform bij DG K&E);
- DigiAT (Zaakgerichtwerken bij AT);

- Phoenix+ (CBS);
- Nieuw rekencentrum (CBS).

Externe inhuur

Het kabinet heeft de norm voor externe inhuur gesteld op maximaal 10% van de personele uitgaven. Voor EZK is het inhuurpercentage 24,2% (2018 EZK en LNV samen: 19,8%). De overschrijding wordt veroorzaakt door inhuur bij DICTU en RVO.nl. Het inhuurpercentage voor EZK over 2019 zonder DICTU en RVO.nl komt uit op: 9,5%. Bij DICTU is de aanleiding met name de behoefte aan specifieke ICT-expertise, vooral bij ontwikkeling van nieuwe applicaties. In geval van RVO.nl is de aanleiding een flexibele schil, om in spelen op fluctuaties in het opdrachtenpakket van diverse ministeries en de afhandeling van de schadeloosstellingsdossiers Groningen. Maatregelen zijn onder meer verscherpt toezicht op de duur van inhuur, interne trainingen, Rijkstraineeprogramma's en samenwerking met hogescholen en universiteiten.

Activiteiten Audit Committee

Het Audit Committee (AC) adviseert het departementaal management over de bedrijfsvoering waaronder het auditbeleid. Het AC is in 2019 viermaal bijeengekomen. Het AC bestond in 2019 uit de secretaris-generaal (voorzitter), de plaatsvervangend SG, twee directeuren-generaal, de Chief Economist, de algemeen directeur van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en twee (vanaf 1 november 2019: drie) externe leden, de directeur Financieel-Economische Zaken (FEZ) en de ADR ondersteunen het AC. De Algemene Rekenkamer is agenda lid. Onderwerpen van overleg in 2019 waren: de auditplanning en controle-aanpak 2019 door de ADR, toezicht-rapportages van FEZ over het financieel en materieel beheer, uitkomsten van ADR- en AR-controles en 4 strategische onderwerpen.

3. Belangrijke ontwikkelingen en verbeteringen in de bedrijfsvoering

Schadeloosstellingen Groningen

Per 1 juli 2020 neemt het bij ministerieel besluit in te stellen Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG) als zelfstandig bestuursorgaan het afhandelen van aardbevings-schadedossiers over van de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen (TCMG). De uitvoering blijft bij RVO.nl.

Versterkingsoperatie Groningen

Vanaf 16 oktober 2019 is de uitvoering van de versterkingsoperatie een verantwoordelijkheid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

C. JAARREKENING

7. Departementale verantwoordingsstaat

Art. Omschrijving	(1) Vastgestelde begroting			(2) Realisatie			(3) = (2) - (1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting		
	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
Totaal	13.582.971	4.609.162	4.179.847	14.028.147	5.337.066	3.454.550	445.176	727.904	- 725.297
Beleidsartikelen	13.304.589	4.330.780	4.154.421	13.730.078	5.038.997	3.428.124	425.489	708.217	- 726.297
1 Goed functionerende economie en markten	197.060	196.389	31.062	265.347	251.492	19.559	68.287	55.103	- 11.503
2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	2.135.414	937.668	113.157	1.745.131	913.165	121.961	- 390.283	- 24.503	8.804
3 Toekomstfonds	145.275	177.977	28.500	132.206	124.308	33.448	- 13.069	- 53.669	4.948
4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	10.686.729	2.878.275	2.232.211	10.752.857	2.925.027	2.390.399	66.128	46.752	158.188
5 Een veilig Groningen met perspectief	140.111	140.471	1.749.491	834.537	825.005	862.757	694.426	684.534	- 886.734
Niet-beleidsartikelen	278.382	278.382	25.426	298.069	298.069	26.426	19.687	19.687	1.000
40 Apparaat	278.382	278.382	25.426	298.069	298.069	26.426	19.687	19.687	1.000
41 Nog onverdeeld	0	0	0	0	0	0	0	0	0

8. Samenvattende verantwoordingsstaat agentschappen

Tabel 41 Samenvattende verantwoordingsstaat 2019 inzake de baten-lastenagentschappen van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (XIII) (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting	(4) Realisatie 2018
Agentschap Telecom				
Totale baten	48.713	49.480	767	46.696
Totale lasten	48.713	50.700	1.987	46.578
Saldo van baten en lasten	0	- 1.220	- 1.220	118
Totale kapitaaluitgaven	7.113	6.043	- 1.070	3.675
Totale kapitaalontvangsten	6.000	3.535	- 2.465	6.653
Dienst ICT Uitvoering				
Totale baten	284.200	309.923	25.723	285.894
Totale lasten	284.200	304.591	20.391	283.718
Saldo van baten en lasten	0	5.332	5.332	2.176
Totale kapitaaluitgaven	52.200	43.386	- 8.814	55.023
Totale kapitaalontvangsten	23.000	15.955	- 7.045	25.457
Nederlandse Emisatieautoriteit				
Totale baten	10.116	9.506	- 610	8.583 ¹
Totale lasten	10.116	9.101	- 1.015	8.003
Saldo van baten en lasten	0	405	405	580 ¹
Totale kapitaaluitgaven	1.700	140	- 1.560	140
Totale kapitaalontvangsten	1.300	31	- 1.269	0
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland				
Totale baten	514.005	703.664	189.659	596.381
Totale lasten	514.005	703.243	189.238	588.361
Saldo van baten en lasten	0	421	421	8.020
Totale kapitaaluitgaven	20.499	13.247	- 7.252	12.800
Totale kapitaalontvangsten	12.500	8.239	- 4.261	8.526

1 Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel en herrubricering.

De Regeling agentschappen en de Regeling rijksbegrotingsvoorschriften 2020 laten enige ruimte voor interpretatie ten aanzien van de vraag wat als omzet van een baten-lastenagentschap kan of dient te worden aangemerkt. In bepaalde gevallen is hieraan daarom via de begrotingswet nadere invulling gegeven. Bij de herziening van de regelgeving in 2020 e.v. zullen verduidelijkingen worden aangebracht, zodat voortaan alleen bijdragen die een directe relatie hebben met geleverde producten/diensten als omzet kunnen worden verantwoord en het niet meer nodig is in de begrotingswet nadere duiding te geven aan het begrip omzet. Om dit over 2020 mogelijk te maken, zullen door de regering voorstellen worden ingediend om de inmiddels door de Staten-Generaal goedgekeurde begrotingen bij suppletore wet aan te passen in lijn met deze voorgenomen herziening. Om ook over 2019 een transparant beeld te geven, is in de toelichting bij de jaarrekening van elk agentschap een nadere specificatie opgenomen van de gerealiseerde omzet, waaruit aard en omvang duidelijk blijken.

9. Jaarverantwoording baten-lastenagentschappen per 31 december 2019

Aansluiting realisatie agentschappen van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat met financiering door moederdepartement

Door een vergelijking van de «bijdrage moederdepartement (EZK)» uit tabel A met de bijdragen die vermeld zijn in de tabel B is de aansluiting te maken tussen de realisaties in de agentschapsparagraaf en de bijdragen die op de beleidsartikelen zijn gerealiseerd.

Tabel 42 A - Realisatie agentschappen 2019 (bedragen x € 1.000)

	Bijdrage moederdepartement (EZK)	Bijdrage overige departementen	Bijdrage derden	Overige baten	Totale baten
Agentschap Telecom	23.378	1.455	23.121	1.526	49.480
Dienst ICT Uitvoering	218.515	89.925	1.483	0	309.923
Nederlandse Emissieautoriteit	5.927	3.401	0	178	9.506
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	300.815	365.040	34.508	3.301	703.664
Totaal	548.635	459.821	59.112	5.005	1.072.573

Tabel 43 B - Bijdragen aan agentschappen per beleidsartikel (realisatie 2019) (bedragen x € 1.000)

	Realisatie
Agentschap Telecom	24.050
art. 1 Goed functionerende economie en markten	23.576
art. 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	474
Dienst ICT Uitvoering	218.515
art. 40 Apparaat	29.361
Bijdrage agentschappen en diensten	189.154
Nederlandse Emissieautoriteit	5.962
art. 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	5.962
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	283.328
art. 1 Goed functionerende economie en markten	11.238
art. 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	91.771
art. 3 Toekomstfonds	8.724
art. 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	66.634
art. 5 Een veilig Groningen met perspectief	96.400
art. 40 Apparaat	8.561
Subtotaal	531.855
af. doorbelasting aan agentschappen door DICTU	- 189.154
Totale bijdrage EZ-begroting	342.701

Opmerkingen bij verschillen tussen realisatiestanden in tabel A en tabel B

Agentschap Telecom

Het verschil van € 0,7 mln wordt veroorzaakt doordat voor enkele projecten waarvoor bevoorschotting heeft plaatsgevonden de werkzaamheden later in de tijd worden uitgevoerd.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Het verschil bij RVO wordt voornamelijk veroorzaakt door het volgende:

- DG Groningen Bovengronds financiert een meerwerkopdracht van € 8,0 mln door het restant van de bevoorschotting 2018.
- Een deel van de bijdrage aan RVO voor Inkoop Uitvoering Centrum wordt gefinancierd vanuit beleidsartikel LNV (€ 7,2 mln).

Agentschap Telecom (AT)

Jaarverantwoording van het baten-lastenagentschap AT per 31 december 2019

Agentschap Telecom staat voor de beschikbaarheid en betrouwbaarheid van de IT- en telecommunicatienetwerken, zodat Nederland veilig verbonden is. De economische en maatschappelijke afhankelijkheid van en verwevenheid met deze infrastructuur groeit. Het agentschap signaleert dat de doorontwikkeling van 4G mobiele netwerken en de komst van 5G leidt tot een telecomtransitie. Het agentschap draagt met haar kernactiviteiten bij aan de doelstellingen van het kabinet, zoals onder andere benoemd in het Actieplan digitale connectiviteit, door te zorgen voor randvoorwaarden voor goede continuïteit van telecommunicatie in Nederland.

In deze jaarverantwoording voor u het inzicht in de financiële staat van het agentschap.

Tabel 44 Staat van baten en lasten van het baten-lastenagentschap AT (bedragen x € 1.000)				
Omschrijving	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting	(4) Realisatie 2018
Baten				
Omzet	48.713	47.954	- 759	43.522
<i>waarvan omzet moederdepartement</i>	<i>24.526</i>	<i>23.378</i>	<i>- 1.148</i>	<i>18.866</i>
<i>waarvan omzet overige departementen</i>	<i>1.232</i>	<i>1.455</i>	<i>223</i>	<i>1.423</i>
<i>waarvan omzet derden</i>	<i>22.955</i>	<i>23.121</i>	<i>166</i>	<i>23.233</i>
Vrijval voorzieningen	0	0	0	0
Bijzondere baten	0	1.524	1.524	3.174
Rentebaten	0	2	2	0
Totaal baten	48.713	49.480	767	46.696
Lasten				
Apparaatskosten	46.184	48.703	2.519	43.843
Personele kosten	28.801	31.270	2.469	28.812
<i>waarvan eigen personeel</i>	<i>23.872</i>	<i>25.543</i>	<i>1.671</i>	<i>24.039</i>
<i>waarvan inhuur externen</i>	<i>2.652</i>	<i>3.280</i>	<i>628</i>	<i>2.971</i>
<i>waarvan overige personele kosten</i>	<i>2.277</i>	<i>2.447</i>	<i>170</i>	<i>1.802</i>
Materiële kosten	17.383	17.433	50	15.031
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>0</i>	<i>225</i>	<i>225</i>	<i>0</i>
<i>waarvan bijdrage aan SSO's</i>	<i>9.532</i>	<i>13.338</i>	<i>3.806</i>	<i>9.969</i>
<i>waarvan overige materiële kosten</i>	<i>7.851</i>	<i>3.870</i>	<i>- 3.981</i>	<i>5.062</i>
Afschrijvingskosten	2.404	1.935	- 469	2.293
Materieel	1.775	1.586	- 189	2.153
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>0</i>	<i>435</i>	<i>435</i>	<i>0</i>
Immaterieel	629	348	- 281	140
Dotaties voorzieningen	75	236	161	62
Overige kosten	0	0	0	0
Bijzondere lasten	0	- 220	- 220	358
Rentelasten	50	46	- 4	22
Totaal lasten	48.713	50.700	1.987	46.578
Saldo van baten en lasten gewone bedrijfsuitoefening	0	- 1.220	- 1.220	118
Agentschapsdeel Vpb-lasten	0	0	0	0
Saldo van baten en lasten	0	- 1.220	- 1.220	118

Toelichting op het saldo van baten en lasten

Het boekjaar 2019 is afgesloten met een verlies van € 1,2 mln. Dit bedrag komt voor € 0,7 mln op rekening van Caribisch Nederland en maakt onderdeel uit van de afbouw van de post 'te verrekenen met Caribisch Nederland'. Deze post op de balans van het agentschap geeft, in overeenstemming met de gehanteerde werkwijze in voorgaande jaren, het bedrag weer dat met de tarieven voor Caribisch Nederland moet worden verrekend.

Het resultaat AT bedraagt, na aftrek van het resultaat Caribisch Nederland, – € 0,5 mln.

Toelichting op de baten

Tabel 45 Omzet moederdepartement (bedragen x € 1.000)

	Vastgestelde begroting 2019	Realisatie 2019	Verschil realisatie en vastgestelde begroting	Realisatie 2018
Structurele bijdragen moederdepartement				
Beleidsopdrachten	6.310	6.120	– 190	7.050
Toezichttaken	12.490	14.143	1.653	10.077
Subtotaal structurele bijdragen	18.800	20.263	1.463	17.127
Incidentele bijdragen				
Projecten	0	0	0	0
Projecten	5.726	3.115	– 2.612	1.739
Subtotaal projecten	5.726	3.115	– 2.612	1.739
Totaal omzet moederdepartement	24.526	23.378	– 1.148	18.866

De omzet moederdepartement bestaat uit de structurele vergoedingen die worden ontvangen van EZK voor de uitvoering van beleidsopdrachten en toezichttaken. De toename ten opzichte van de begroting wordt verklaard door de nominale stijging van het uurtarief in 2019 met 9,33%.

De incidentele bijdragen bestaan uit projecten die worden uitgevoerd voor beleidsdirecties. In 2019 zijn de materiele kosten voor de uitvoering van deze projecten lager dan begroot.

Voorbeelden van beleidsprojecten zijn: Uitgifte radiovergunningen, Multi-bandveiling, Onderzoek Windturbines en Structurele implementatie LSA.

Tabel 46 Omzet derden (bedragen x € 1.000)

	Vastgestelde begroting 2019	Realisatie 2019	Verschil realisatie en vastgestelde begroting	Realisatie 2018
Vergunninghouders en overige	18.996	18.930	- 66	18.757
- vaste verbindingen	2.388	2.084	- 304	2.541
- mobiele communicatie	4.714	4.988	274	4.356
- (openbare) (mobiele) elektronische communicatie	1.954	2.056	102	2.013
- radiodeterminatie	44	4	- 40	33
- radiozendamateurs	5	5	0	6
- omroep	5.689	5.044	- 645	5.410
- overige/verlengingen	1	0	- 1	0
- examens	147	169	22	147
- verklaringen, keuringen en erkenningen	0	6	6	2
- randapparatuur	1.901	1.791	- 110	1.769
- registratie RZAM en Maritiem	2.156	2.783	627	2.480
Satellietoperators	485	489	4	380
Ministerie van Defensie	1.314	1.411	97	1.314
Ministerie van V&J	305	335	30	305
Ministerie van I&M	507	558	51	507
Caribisch Nederland (CN)	1.200	1.325	125	1.927
WELMEC secretariaat	0	0	0	0
Hercontrole meetinstrumenten	50	59	9	44
Subsidie 5G	98	14	- 84	0
Totaal omzet derden	22.955	23.121	166	23.233

De gerealiseerde omzet derden is in het algemeen in overeenstemming met de vastgestelde begroting. Er is overall sprake van een afwijking kleiner dan 1%. Het toepassen van tariefdifferentiatie per vergunningscategorie (variantie + of - 10%) bij het opstellen van de Regeling vergoedingen 2019 heeft tot gevolg dat er een aantal verschillen is ontstaan ten opzichte van de agentschapsbegroting.

Bijzondere baten

De realisatie in 2019 bestaat uit de vrijval van vooruit ontvangen gelden voor de financiering van de kosten voor Digi-AT. Daarnaast is besloten om, in het kader van het kostendekkend werken op Caribisch Nederland, de frequentievergoedingen 2017 en 2018 voor een bedrag van € 1,1 mln niet meer in rekening te brengen bij de houders van een mobiele concessie.

Toelichting op de lasten

Personele kosten

De personele kosten zijn € 2,5 mln hoger dan de vastgestelde begroting. In hoeveelheid (q) wordt dit vooral veroorzaakt door de uitvoering van een bovengemiddeld aantal incidentele projecten (in uren) voor de opdrachtgevers. De gerealiseerde gemiddelde bezetting in fte inclusief externe inhuur bedraagt 335,0 fte (begroot: 327,6 fte). De gerealiseerde gemiddelde loonsom (intern- en extern personeel) is 6,0% hoger dan de begroting, ten gevolge van CAO-loonbijstellingen en doordat de nieuwe taken van het agentschap zeer specialistisch personeel (hogere schalen) vergen. Het percentage externe inhuur bedraagt 11%.

Materiële kosten

In het kader van uniformiteit binnen de verantwoording van EZK heeft het agentschap een aantal wijzigingen aangebracht in de presentatie. Dit is onder meer terug te zien in de post 'waarvan bijdrage aan SSO's' die om die reden afwijkt van de agentschapsbegroting. De materiële kosten zijn op hoofdlijnen in overeenstemming met de agentschapsbegroting. Meer in detail is er sprake van een duidelijke toename van de reguliere beheerskosten ICT. De materiële kosten voor de uitvoering van projecten voor opdrachtgevers, m.n. Multibandveiling, zijn lager.

Rentelasten

De rentelasten zijn in overeenstemming met de begroting.

Afschrijvingskosten

De afschrijvingskosten zijn lager dan begroot doordat de in 2018 voorgenomen investeringen voor een deel niet zijn gerealiseerd. Ook de gerealiseerde investeringen in 2019 liggen 25% onder de begroting. Een aantal investeringen is door diverse omstandigheden niet meer in 2019 gerealiseerd (o.a. inbouw 12 peilauto's, PAN6000).

Overige lasten

De overige lasten bestaan uit dotaties op de voorzieningen ambtsjubileum, dubieuze debiteuren en de subsidieverlening voor Caribisch Nederland. Daarnaast is er een correctie geboekt op de inkoopfacturen 2018.

Tabel 47 Balans per 31 december 2019 (bedragen x € 1.000)

	Balans 2019	Balans 2018
Activa		
Vaste activa	11.051	8.629
Immateriële vaste activa	5.474	3.133
Materiële vaste activa	5.577	5.496
<i>waarvan grond en gebouwen</i>	0	0
<i>waarvan installaties en inventarissen</i>	4.750	74
<i>waarvan projecten in uitvoering</i>	0	0
<i>waarvan overige materiële vaste activa</i>	827	5.422
Vlottende activa	19.412	22.805
Vorraden en onderhanden projecten	0	7
Debiteuren	4.270	2.893
Overige vorderingen en overlopende activa	1.851	1.345
Liquide middelen	13.291	18.560
Totaal activa	30.463	31.434
Passiva		
Eigen Vermogen	- 496	1.035
Exploitatiereserve	724	916
Onverdeeld resultaat	- 1.220	119
Voorzieningen	567	596
Langlopende schulden	10.053	9.933
Leningen bij het Ministerie van Financiën	10.053	9.933
Kortlopende schulden	20.339	19.870
Crediteuren	2.605	4.031
Belastingen en premies sociale lasten	0	0
Kortlopend deel leningen bij het Ministerie van Financiën	1.720	6.603
Overige schulden en overlopende passiva	16.014	9.236
Totaal passiva	30.463	31.434

Activa

Immateriële vaste activa

De toename in immateriële vaste activa wordt verklaard door de investeringen van het agentschap in het kader van ICT-projecten (o.a. Digi-AT).

Materiele vaste activa

In het kader van uniformiteit binnen de verantwoording van EZK heeft het agentschap een aantal wijzigingen aangebracht in de presentatie. Dit verklaart de verschuiving van *overige materiele vaste activa* naar *installaties en inventarissen*.

Liquide middelen

De afname in liquide middelen wordt veroorzaakt door vrijval van vooruit ontvangen gelden voor projecten die in 2018 zijn gefinancierd waarvan de uitvoering in 2019 is gerealiseerd.

Passiva

Tabel 48 Ontwikkeling eigen vermogen (bedragen x € 1.000)

	2017	2018	2019
Omzet, excl. rente- en bijzondere baten	40.671	43.522	47.954
Gemiddelde omzet over 3 jaar	37.914	40.759	44.049
Stand eigen vermogen na resultaatsbestemming		- 187	289
Eenmalige storting moederdepartement		1.103	435
Exploitatiereserve	958	916	724
Resultaat	- 2.409	119	- 1.220
Eigen vermogen	- 1.451	1.035	- 496

Het eigen vermogen van het agentschap na resultaatsbestemming 2018 bedraagt € 0,3 mln. Voor de post 'te verrekenen met Caribisch Nederland' is dat een bedrag van € 2,7 mln (op de balans onderdeel van *Overige schulden en overlopende passiva*). In 2019 heeft AT een eenmalige storting ontvangen van het moederdepartement voor de kosten AVG. De exploitatiereserve heeft daarmee een omvang van € 0,7 mln.

Het resultaat 2019 van - € 1,2 mln bestaat uit een verlies op Caribisch Nederland van € 0,7 mln en een verlies van € 0,5 mln bij het agentschap. Het voornemen is om het verlies Caribisch Nederland te verrekenen met de post 'te verrekenen met Caribisch Nederland' en het verlies van het agentschap af te boeken op het eigen vermogen.

Tabel 49 Voorzieningen (bedragen x € 1.000)

	Boekwaarde 1-1-2019	Dotaties	Onttrekkingen	Vrijval	Boekwaarde 31-12-2019
Dubieuze debiteuren	274	264	0	0	539
Ambtsjubilea	596	- 28	0	0	567
Totaal	870	236	0	0	1.106

Leningen bij het Ministerie van Financiën

Voor de investeringen in vaste activa leent het agentschap bij het Ministerie van Financiën. De toename in de omvang van de leningen is vooral ontstaan door de financiering van de ICT-projecten van het agentschap.

Kortlopende schulden

De post kortlopend deel leningen bij het Ministerie van Financiën bestaat uit de aflossingen op de lopende leningen bij het Ministerie van Financiën voor het boekjaar 2020.

Tabel 50 Aandeel moederdepartement, overige departementen en derden in vorderingen en schulden (bedragen x € 1.000)

	Moederdepartement	Overige departementen/agentschappen	Derden
Debiteuren	0	0	4.270
Overige vorderingen en overlopende activa	0	0	1.851
Liquide middelen	13.291	0	0
Totaal vorderingen	13.291	0	6.121
Crediteuren	0	0	2.605
Overige schulden en overlopende passiva	5.721	1.306	8.987
Totaal schulden	5.721	1.306	11.592

Tabel 51 Kasstroomoverzicht over 2019 (bedragen x € 1.000)

	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2019 + stand depositorekeningen	5.815	18.559	12.744
Totaal ontvangsten operationele kasstroom (+)	48.713	47.284	- 1.429
Totaal uitgaven operationele kasstroom (-/-)	- 46.309	- 50.044	- 3.735
2. Totaal operationele kasstroom	2.404	- 2.760	- 5.164
Totaal investeringen (-/-)	- 6.000	- 4.439	1.561
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	0	0
3. Totaal investeringskasstroom	- 6.000	- 4.439	1.561
Eenmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	- 344	- 344
Eenmalige storting door het moederdepartement (+)	0	435	435
Aflossingen op leningen (-/-)	- 1.113	- 1.260	- 147
Beroep op leenfaciliteit (+)	6.000	3.100	- 2.900
4. Totaal financieringskasstroom	4.887	1.931	- 2.956
5. Rekening-courant RHB 31 december 2019 + stand depositorekeningen (=1+2+3+4), de maximale roodstand is 0,5 miljoen €.	7.106	13.291	6.185

Toelichting kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht geeft een analyse van de liquiditeitsontwikkeling.

Operationele kasstroom

De operationele kasstroom bestaat uit het geraamde saldo van baten en lasten, gecorrigeerd voor afschrijvingen en mutaties in de voorzieningen en het werkkapitaal.

Investeringskasstroom

In 2019 heeft het agentschap voor een bedrag van € 4,4 mln geïnvesteerd in materiële vaste activa, zoals elektronische apparatuur en antennes en in immateriële vaste activa voor onder meer het project Digi-AT.

Financieringsstroom

AT heeft in 2019 van het moederdepartement een eenmalige storting ontvangen voor de financiering van de kosten AVG. Voor de financiering van de begrote investeringen is een beroep gedaan op de leenfaciliteit bij het

Ministerie van Financiën. Het verschil tussen de investeringen en het beroep op de leenfaciliteit wordt verklaard doordat voor het project Digi-AT al in 2018 is geleend.

Tabel 52 Overzicht doelmatigheidsindicatoren per 31 december 2019

Omschrijving generiek deel	Realisatie				Vastgestelde begroting
	2016	2017	2018	2019	2019
Kostprijzen per product (wijziging tarieven Regeling Vergoedingen)	- 3,68%	- 2,33%	0,64%	1,30%	5,00%
Tarieven/uur	- 1,22%	- 1,86%	- 2,45%	6,91%	7,45%
FTE-totaal (excl. externe inhuur)	296,2	294,3	299,2	303,8	294,9
Saldo van baten en lasten (%)	7%	- 6%	0%	- 2%	0%
Personeelskosten per fte	€ 73.048	€ 77.102	€ 79.506	€ 85.912	€ 80.960
Percentage declarabiliteit	73,0%	73,5%	74,6%	75,2%	70,7%
Percentage afgehandelde vergunningaanvragen binnen 8 weken	96%	97%	98%	98%	95%
Percentage eerste contact met melder storingsklachten van levensbelang < 4 uur	100%	100%	100%	100%	100%
Percentage eerste contact met melder storingsklachten van maatschappelijk belang < 12 uur	100%	95%	100%	93%	98%
Percentage eerste contact met melder storingsklachten van individueel belang < 3 werkdagen	100%	98%	97%	97%	90%
Percentage gegrond verklaarde bezwaarschriften	5%	4%	2%	8%	5%
Aantal klachten	7	9	7	8	7
Verzuimpercentage	4,7%	5,8%	3,3%	3,4%	4,1%

Toelichting

Personeelskosten per FTE

De gerealiseerde gemiddelde personeelskosten per FTE zijn circa € 5.000 hoger dan de begroting. Dit is vanwege CAO-loonbijstellingen en doordat de nieuwe taken van het agentschap zeer specialistisch (extern) personeel vergen (hogere schalen en uurtarieven).

Vitaliteit en verzuim: blijvende aandacht

Het agentschap heeft blijvend aandacht voor vitaliteit en verzuim. In 2017 is een aanpak gekozen die geleid heeft tot een dalende trend in het verzuimpercentage. Om deze dalende lijn vast te houden en verzuim in de toekomst te voorkomen zijn verschillende afspraken gemaakt of gecontinueerd. Zo worden de verzuimcijfers maandelijks besproken in het directieoverleg en met een vertegenwoordiger van de OR en HRM.

Dienst ICT Uitvoering (DICTU)

Jaarverantwoording van het baten-lastenagentschap DICTU per 31 december 2019

Tabel 53 Staat van baten en lasten van het baten-lastenagentschap DICTU (bedragen x € 1.000)				
Omschrijving	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting	(4) Realisatie 2018
Baten				
Omzet	284.200	309.923	25.723	285.062
<i>waarvan omzet moederdepartement</i>	<i>202.700</i>	<i>218.515</i>	<i>15.815</i>	<i>240.425</i>
<i>waarvan omzet overige departementen</i>	<i>81.200</i>	<i>89.925</i>	<i>8.725</i>	<i>44.349</i>
<i>waarvan omzet derden</i>	<i>300</i>	<i>1.483</i>	<i>1.183</i>	<i>288</i>
Vrijval voorzieningen	0	0	0	832
Bijzondere baten	0	0	0	0
Rentebaten	0	0	0	0
Totaal baten	284.200	309.923	25.723	285.894
Lasten				
Apparaatskosten	253.450	271.254	17.804	256.227
Personele kosten	148.550	174.194	25.644	158.572
<i>waarvan eigen personeel</i>	<i>71.000</i>	<i>69.174</i>	<i>- 1.826</i>	<i>61.018</i>
<i>waarvan inhuur externen</i>	<i>77.550</i>	<i>104.451</i>	<i>26.901</i>	<i>97.254</i>
<i>waarvan overige personele kosten</i>	<i>0</i>	<i>569</i>	<i>569</i>	<i>300</i>
Materiële kosten	104.900	97.060	- 7.840	97.655
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>23.200</i>	<i>22.965</i>	<i>- 235</i>	<i>36.484</i>
<i>waarvan bijdrage aan SSO's</i>	<i>17.500</i>	<i>19.105</i>	<i>1.605</i>	<i>13.561</i>
<i>waarvan overige materiële kosten</i>	<i>64.200</i>	<i>54.990</i>	<i>- 9.210</i>	<i>47.610</i>
Afschrijvingskosten	29.200	30.481	1.281	25.737
Materieel	11.700	15.618	3.918	11.302
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>11.700</i>	<i>15.618</i>	<i>3.918</i>	<i>0</i>
Immaterieel	17.500	14.863	- 2.637	14.435
Dotaties voorzieningen	1.500	2.847	1.347	1.746
Overige kosten	0	0	0	0
Bijzondere lasten	0	0	0	0
Rentelasten	50	9	- 41	8
Totaal lasten	284.200	304.591	20.391	283.718
Saldo van baten en lasten gewone bedrijfsuitoefening	0	5.332	5.332	2.176
Agentschapsdeel Vpb-lasten	0	0	0	0
Saldo van baten en lasten	0	5.332	5.332	2.176

Toelichting op de baten

De omzet op totaalniveau komt € 25,7 mln hoger uit dan begroot, waarbij vooral de omzet moederdepartement met € 15,8 mln boven de vastgestelde begroting uitkomt. Ten opzichte van 2018 is een verschuiving zichtbaar tussen de posten *waarvan omzet moederdepartement* en *waarvan omzet overige departementen*. Deze verschuiving wordt veroorzaakt door de splitsing tussen de departementen Economische Zaken en Klimaat (EZK) en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Hierbij wordt de omzet van de Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit (NVWA) niet langer onder *waarvan omzet moederdepartement* maar onder *waarvan omzet overige departementen* verantwoord.

De verdeling per productgroep wordt in de onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 54 Omzet moederdepartement (bedragen x € 1.000)				
	Vastgestelde begroting 2019	Realisatie 2019	Verschil realisatie en vastgestelde begroting	Realisatie 2018
Applicatiebeheer	35.800	27.492	- 8.308	36.325
Ontwikkelopdrachten	40.500	49.386	8.886	47.630
Infrabeheer	41.000	40.793	- 207	46.919
Werkplekservices	35.100	38.323	3.223	38.480
Overige omzet	8.300	17.596	9.296	22.225
Generieke eBS	6.500	4.933	- 1.567	6.788
Indirect	35.500	39.992	4.492	42.058
Totaal	202.700	218.515	15.815	240.425

De verschuiving ten opzichte van 2018 van de omzet van de producten applicatiebeheer, infrabeheer en werkplekservices moederdepartement en overige departementen is het gevolg van de splitsing van de departementen Economische Zaken en Klimaat (EZK) en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De hogere omzet dan begroot bij het product ontwikkelopdrachten komt door de aanschaf van licenties voor een nieuw documentatiesysteem voor het kerndepartement, ontvlechting EZK-LNV fase 2 en een hogere omzet voor de dienst ToegangsVerleningsService bij RVO.nl. De hogere omzet dan begroot bij het product overige omzet (€ 9,3 mln) wordt met name veroorzaakt door de ontwikkeling van de dienst Rijkszaak bij Agentschap Telecom en het Kerndepartement.

Tabel 55 Omzet overige departementen (bedragen x € 1.000)				
	Vastgestelde begroting 2019	Realisatie 2019	Verschil realisatie en vastgestelde begroting	Realisatie 2018
Applicatiebeheer	6.400	16.985	10.585	10.355
Ontwikkelopdrachten	8.800	11.763	2.963	5.261
Infrabeheer	24.200	13.288	- 10.912	4.245
Werkplekservices	14.600	13.825	- 775	154
Overige omzet	11.200	16.002	4.802	16.576
Generieke eBS	1.800	1.608	- 192	0
Indirect	14.200	16.454	2.254	7.758
Totaal	81.200	89.925	8.725	44.349

De hogere omzet dan begroot bij overige departementen van € 8,7 mln komt met name door een hogere omzet bij de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) van LNV voor het programma Procesvernieuwing, Informatie en ICT (PI&I). Daarnaast is een hogere omzet gerealiseerd bij het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor de implementatie van Rijkszaak bij de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ), Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en het CIBG. DICTU verantwoordt in deze tabel Zaak Gericht Werken op de regel Overige omzet.

Omzet derden

De omzet derden is € 1,2 mln hoger dan begroot. Dit betreft een opdracht voor de uitrol van Rijkszaak bij de Centrale Commissie voor Mensgebonden Onderzoek (CCMO).

Toelichting op de lasten

Personele Kosten

De personele kosten zijn € 25,6 mln hoger dan begroot. De lagere realisatie dan begroot bij de post eigen personeel wordt veroorzaakt doordat het lastig is gebleken om vacatures voor specialistische ICT-functies te vervullen. DICTU is er wel in geslaagd om het eigen personeelsbestand ten opzichte van 2018 netto met 58 fte te laten groeien, waarmee de doelstelling om meer kennis binnen het ambtenarenbestand te borgen is gehaald. De stijging van externe inhuur komt door een grotere behoefte dan voorzien aan tijdelijke capaciteit om te voldoen aan de gestegen vraag van klanten van DICTU voor de uitrol van Rijkszaak en beheer Cloudwerkplek. De hogere kosten van externe inhuur zijn met name gemaakt in de eerste helft van 2019. In de tweede helft van 2019 zijn deze kosten gedaald.

Materiele kosten

De materiële kosten vallen lager uit dan begroot. Dit wordt met name veroorzaakt door een daling van de post *waarvan overige materiële kosten*. Dit komt doordat licenties goedkoper zijn aangeschaft dan verwacht en onderhoudskosten CloudWerkplek lager zijn uitgevallen.

Dotaties voorzieningen

Dotaties aan voorzieningen valt hoger uit doordat een nieuwe voorziening is getroffen van € 2,5 mln voor de afwikkeling van enkele verlieslatende contracten.

Het resultaat van DICTU over het jaar 2019 is € 5,3 mln positief.

Tabel 56 Balans per 31 december 2019 (bedragen x € 1.000)

	Balans 2019	Balans 2018
Activa		
Vaste activa	67.758	81.626
Immateriële vaste activa	33.362	37.778
Materiële vaste activa	34.396	43.848
<i>waarvan grond en gebouwen</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>waarvan installaties en inventarissen</i>	<i>29.496</i>	<i>36.183</i>
<i>waarvan projecten in uitvoering</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>waarvan overige materiële vaste activa</i>	<i>4.900</i>	<i>7.665</i>
Vlottende activa	70.218	73.136
Voorraden en onderhanden projecten	0	0
Debiteuren	17.984	33.757
Overige vorderingen en overlopende activa	33.358	19.953
Liquide middelen	18.876	19.426
Totaal activa	137.976	154.762
Passiva		
Eigen Vermogen	13.310	7.978
Exploitatiereserve	7.978	5.802
Onverdeeld resultaat	5.332	2.176
Vorzieningen	3.383	1.000
Langlopende schulden	43.716	56.272
Leningen bij het Ministerie van Financiën	43.716	56.272
Kortlopende schulden	77.567	89.512
Crediteuren	3.431	12.141
Belastingen en premies sociale lasten	0	0
Kortlopend deel leningen bij het Ministerie van Financiën	27.877	26.138
Overige schulden en overlopende passiva	46.259	51.233
Totaal passiva	137.976	154.762

Tabel 57 Specificatie Debiteuren (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Debiteuren	19.239	35.566
Voorziening debiteuren	- 1.255	- 1.800
Nog te verwerken ontvangsten	0	- 9
Totaal	17.984	33.757

De doelstelling voor 2019 om de debiteurenstand ten opzichte van 2018 te verlagen is behaald. DICTU heeft het afgelopen jaar veel geïnvesteerd in het aanmanen van opdrachtgevers waardoor het saldo openstaande facturen na vervaldatum aanmerkelijk lager is.

Tabel 58 Specificatie Debiteurenrekening naar klantgroepen (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Moederdepartement	11.379	26.590
Overige departementen	7.714	8.901
Derden	146	75
Totaal	19.239	35.566

Tabel 59 Specificatie Overige vorderingen en overlopende activa (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Moederdepartement	2.045	2.334
Overige departementen	2852	325
Derden	28.461	17.294
Totaal	33.358	19.953

Onder de balanspost Overige vorderingen en overlopende activa worden de nog te factureren omzet en de vooruitbetaalde kosten verantwoord. De hogere post *Overige departementen* wordt veroorzaakt door de eerdergenoemde splitsing van de departementen EZK en LNV. De hogere post *Derden* in 2019 betreft vooral meerjarige contracten met softwareleveranciers, waarvan eind 2019 diverse zijn vernieuwd.

Tabel 60 Voorzieningen (bedragen x € 1.000)

	Boekwaarde 1-1-2019	Dotaties	Onttrekkingen	Vrijval	Boekwaarde 31-12-2019
Voorziening reorganisatiekosten	1.000	182	- 343	0	839
Overige Voorzieningen	0	2.544	0	0	2.544

Er is een nieuwe voorziening getroffen voor de afwikkeling van enkele verlieslatende contracten.

Tabel 61 Tabel vermogensontwikkeling (bedragen x € 1.000)

	2016	2017	2018	2019
1. Eigen vermogen per 1/1	259	1.392	5.802	7.978
2. Saldo baten en lasten	1.133	4.410	2.176	5.332
3. Directe mutaties in het eigen vermogen	0	0	0	0
– 3a Uitkering aan moederdepartement				
– 3b Bijdrage door moederdepartement ter versterking eigen vermogen				
– 3c Overige mutaties				
4. Eigen vermogen per 31/12	1.392	5.802	7.978	13.310
Omzet	253.844	283.343	285.061	309.923
Vermogensplafond (5%)	11.559	12.957	13.704	14.639

Het eigen vermogen van DICTU bedraagt ultimo 2019 € 13,3 mln, zijnde 4,5% van de gemiddelde omzet over de afgelopen drie jaar. De omvang van het eigen vermogen blijft daarmee binnen de kaders die de Regeling Agent-schappen hieraan stelt (maximaal 5%).

Tabel 62 Specificatie Crediteuren (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Moederdepartement	806	1.170
Overige departementen	32	578
Derden	2.593	10.393
Totaal	3.431	12.141

De post crediteuren is aanzienlijk lager dan eind 2018, vooral ten gevolg van de verbeterde betaaldiscipline van DICTU. Over heel 2019 is 98,4% van de facturen binnen 30 dagen betaald, ruim boven de norm van 95%. Daarnaast zijn lang openstaande facturen opgeschoond.

**Tabel 63 Specificatie Overige verplichtingen en overlopende passiva
(bedragen x € 1.000)**

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Moederdepartement	17.317	33.522
Overige departementen	31.219	27.582
Derden	25.600	16.267
Totaal	74.136	77.371

Tabel 64 Kasstroomoverzicht over 2019 (bedragen x € 1.000)

	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2019 + stand depositorekeningen	19.158	19.426	268
Totaal ontvangsten operationele kasstroom (+)	284.200	302.679	18.479
Totaal uitgaven operationele kasstroom (-/-)	- 255.000	- 275.801	- 20.801
2. Totaal operationele kasstroom	29.200	26.594	- 2.606
Totaal investeringen (-/-)	- 23.000	- 17.248	5.752
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	635	635
3. Totaal investeringskasstroom	- 23.000	- 16.329	6.671
Eenmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	0	0
Eenmalige storting door het moederdepartement (+)	0	0	0
Aflossingen op leningen (-/-)	- 29.200	- 26.138	3.062
Beroep op leenfaciliteit (+)	23.000	15.320	- 7.680
4. Totaal financieringskasstroom	- 6.200	- 10.818	- 4.618
5. Rekening-courant RHB 31 december 2019 + stand depositorekeningen (=1+2+3+4), de maximale roodstand is 0,5 miljoen €.	19.158	18.873	- 285

Toelichting kasstroomoverzicht

De liquiditeitspositie van DICTU is eind 2019 € 0,3 mln lager dan begroot. Dit is het resultaat van de volgende kasstromen:

Operationele kasstroom

Het saldo van de ontvangsten en uitgaven is € 2,6 mln lager dan begroot.

Investeringskasstroom

Het investeringsniveau is € 6,7 mln lager dan begroot doordat er minder investeringen zijn gedaan dan voorzien. Daarnaast zijn enkele activa versneld afgeschreven.

Financieringskasstroom

In 2019 is er voor € 26,1 mln aan leningen afgelost. Daarnaast is er voor € 15,3 mln aan nieuwe leningen afgesloten. Per saldo is de financieringskasstroom € 4,6 mln lager dan begroot. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat er een kleiner beroep op de leenfaciliteit is gedaan dan begroot.

Tabel 65 Overzicht doelmatigheidsindicatoren per 31 december 2019

Omschrijving generiek deel	Realisatie				Vastgestelde begroting 2019
	2016	2017	2018	2019	
Kostprijzen per product (groep)					
a. Basistarief werkplek VKA	2.520	2.520	2.602		
b. Basistarief werkplek CW			3.637	3.746	3.061
Tarieven/uur					
a. Senior medew. (ontwikkeling)	92	96	100	101	101
b. Medior medew. (bouw)	72	76	78	80	80
c. Junior medew. (test en Beheer)	62	65	67	69	68
Indicatoren					
FTE-totaal (excl. externe inhuur) ¹	562	643	710	775	768
Saldo van baten en lasten (%) ²	0,40%	1,60%	0,80%	1,75%	0,00%
Aantal werkplekken VKA	13.178	11.552	6.599		
Aantal werkplekken CW ³			6.868	13.343	13.000
Verambtelijking ⁴	44,70%	49,80%	52,30%	54%	

1 Gemiddeld aantal fte gedurende het jaar.

2 Saldo als percentage van de baten.

3 Aantal ultimo het jaar.

4 Betreft het aantal fte ambtelijk personeel gedeeld door het totaal aantal fte, ultimo het jaar.

Jaarverantwoording van het baten-lastenagentschap NEa per 31 december 2019

Tabel 66 Staat van baten en lasten van het baten-lastenagentschap NEa (bedragen x € 1.000)

	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting	(4) Realisatie 2018
Baten				
Omzet	10.116	9.328	- 788	8.019¹
<i>waarvan omzet moederdepartement</i>	<i>7.760</i>	<i>5.927</i>	<i>- 1.833</i>	<i>4.901¹</i>
<i>waarvan omzet overige departementen</i>	<i>2.356</i>	<i>3.401</i>	<i>1.045</i>	<i>3.118¹</i>
<i>waarvan omzet derden</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Vrijval voorzieningen	0	0	0	0
Bijzondere baten	0	178	178	564
Rentebaten	0	0	0	0
Totaal baten	10.116	9.506	- 610	8.583¹
Lasten				
Apparaatskosten	9.663	8.480	- 1.183	7.561¹
Personele kosten	6.819	6.265	- 554	5.535¹
<i>waarvan eigen personeel</i>	<i>5.974</i>	<i>5.177</i>	<i>- 797</i>	<i>5.026¹</i>
<i>waarvan inhuur externen</i>	<i>565</i>	<i>461</i>	<i>- 104</i>	<i>329</i>
<i>waarvan overige personele kosten</i>	<i>280</i>	<i>627</i>	<i>347</i>	<i>180</i>
Materiële kosten	2.844	2.215	- 629	2.026¹
<i>huur gebouwen RVB</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>263</i>
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>825</i>	<i>477</i>	<i>- 348</i>	<i>221</i>
<i>waarvan bijdrage aan SSO's</i>	<i>990</i>	<i>865</i>	<i>- 125</i>	<i>977¹</i>
<i>waarvan overige materiële kosten</i>	<i>1.029</i>	<i>873</i>	<i>- 156</i>	<i>565</i>
Afschrijvingskosten	453	618	165	441
Materieel	0	0	0	0
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Immaterieel	453	618	165	441
Dotaties voorzieningen	0	0	0	0
Overige kosten	0	0	0	0
Bijzondere lasten	0	3	3	0
Rentelasten	0	0	0	1
Totaal lasten	10.116	9.101	- 1.015	8.003
Saldo van baten en lasten gewone bedrijfsuitoefening	0	405	405	580¹
Agentschapsdeel Vpb-lasten	0	0	0	0
Saldo van baten en lasten	0	405	405	580¹

¹ Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel en herrubricering.

Fouterstel en herrubricering 2018

In 2019 heeft de NEa geconstateerd dat reeds ultimo 2017 het eigen vermogen hoger was dan het toegestane percentage van 5% over de gemiddelde omzet over de laatste drie jaar. Het surplus bedraagt € 0,587 mln en moet aan de voormalige eigenaar van de NEa, het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), worden uitgekeerd. Deze door de Regeling agentschappen voorgeschreven uitkering was echter niet als schuld in de jaarrekening 2018 opgenomen. Hiervoor is in de jaarrekening 2019 fouterstel toegepast. Dit fouterstel is retrospectief verwerkt waarbij de vergelijkende cijfers 2018 zijn aangepast. Het effect op het eigen

vermogen per 31 december 2018 is € 0,587 mln negatief (directe vermogensmutatie). Daartegenover staat een hoger bedrag ultimo 2018 voor «Overige schulden en overlopende passiva» van € 0,587 mln voor de uitkering van het surplus eigen vermogen 2017 aan de voormalige eigenaar lenW. De daadwerkelijke uitbetaling hiervan heeft niet in 2019 plaatsgevonden, maar vindt plaats in 2020.

Daarnaast is ook in 2019 vastgesteld dat het niet-gerealiseerde deel van de opdrachten van 2017 van lenW en EZK, dat alsnog met toestemming van de opdrachtgevers ingezet mocht worden in 2018, niet bij de omzet 2018 in ogenschouw was genomen. Tevens was de afrekening van de geleverde prestaties over 2018 met deze opdrachtgevers abusievelijk niet verwerkt in de jaarrekening 2018 van de NEa. Ook hiervoor is in de jaarrekening 2019 fouterstel toegepast en retrospectief verwerkt waarbij de vergelijkende cijfers 2018 zijn aangepast. Per saldo leidt deze correctie tot een hogere omzet 2018, hoger resultaat 2018 en hoger eigen vermogen ultimo 2018 van € 0,284 mln (€ 0,343 mln heeft betrekking op lenW en -/- € 0,059 mln op EZK). Daartegenover staat een lager bedrag ultimo 2018 voor «Overige schulden en overlopende passiva» van € 0,284 mln.

Het cumulatieve effect op het eigen vermogen van het bovenstaande fouterstel bedraagt € 0,303 mln (negatief).

Om vergelijking met de cijfers van 2019 mogelijk te maken zijn de cijfers voor 2018 als volgt aangepast.

Tabel 67 Ontwikkeling eigen vermogen (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Eigen vermogen op 1 januari	973	973	0
Saldo van baten en lasten	580	296	284
Directe mutaties in het eigen vermogen:			
- uitkering aan moederdepartement	- 587	0	- 587
Stand op 31 december	966	1.269	- 303

Tabel 68 Onverdeeld resultaat (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Stand op 1 januari	592	592	0
Toevoeging aan exploitatiereserve	- 592	- 592	0
Toevoeging uit resultaat	580	296	284
Stand 31 op december	580	296	284

Tabel 69 Exploitatiereserve (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Stand op 1 januari	973	973	0
Toevoeging onverdeeld resultaat	580	296	284
Directe vermogensmutaties	- 587	0	- 587
Stand op 31 december	966	1.269	- 303

Tabel 70 Overige schulden en overlopende passiva (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Te betalen BTW verlegd 21%	0	0	0
Reservering vakantiegeld	160	160	0
Reservering verlofdagen	129	129	0
Reservering eindejaarsuitkering	23	23	0
Te betalen interest Min. van Financiën	0	0	0
Vooruit ontvangen bedragen (foutherstel)	1.895	2.179	- 284
Nog te betalen bedragen	1.102	1.102	0
Nog te ontvangen facturen	48	48	0
Af te dragen surplus eigen vermogen aan lenW (foutherstel)	587	0	587
Af te dragen bestuurlijke boetes en inleggelden	1.811	1.811	0
Kortlopend deel leenfaciliteit	140	140	0
Saldo per 31 december	5.895	5.592	303

Tabel 71 Baten (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Omzet moederdepartement (EZK)	4.901	4.960	- 59
Omzet overige departementen (lenW)	3.118	2.775	343
Omzet derden	0	0	0
Rentebaten	0	0	0
Bijzondere baten	564	564	0
Totaal baten	8.583	8.299	284

Tabel 72 Saldo van baten en lasten (bedragen x €1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Saldo baten en lasten	580	296	284

Tabel 73 Personele kosten (bedragen x €1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Eigen personeel	5.026	5.703	- 677
Externe inhuur	329	329	0
Overige personele kosten	180	180	0
Totaal personele kosten	5.535	6.212	- 677

In 2018 waren onder de personele kosten de kosten van SSO DICTU geschaard (€ 0,07 mln) en daarnaast ook de kosten die de NEa betaald had aan SSO IBI (€ 0,60 mln) voor de administratieve ondersteuning.

Tabel 74 Specificatie personele kosten (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Lonen en salarissen	3.561	4.004	- 443
Pensioenlasten	627	627	0
Overige sociale lasten	438	438	0
Opleidings- en scholingskosten	75	75	0
Inhuur	329	329	0
Overige personele kosten	505	739	- 234
Totaal personele kosten	5.535	6.212	- 677

Vanwege vergelijkingsdoeleinden zijn de personele kosten van 2018 aangepast voor de bedragen aan IBI voor de administratieve verwerking ad € 0,60 mln en de kosten van SSO DICTU ad € 0,07 mln. Daarnaast heeft er een verschuiving van de opbrengst van de detacheringskosten plaatsgevonden. Dit bedrag ad € 0,44 mln is in mindering gebracht op de lonen en salarissen. De kosten van SSO IBI en DICTU zijn naar materieel SSO verschoven.

Tabel 75 Materieële kosten (bedragen x € 1.000)

	2018 gecor- rigeerd	2018 eerder vastgesteld	mutatie
Huur gebouwen RVB	263	263	0
Apparaat ICT	221	221	0
Bijdrage SSO's	977	300	677
Overige materieële kosten	565	565	0
Totaal materieële kosten	2.026	1.349	677

Door herrubricering zijn de kosten voor SSO DICTU (€ 0,07 mln) en voor SSO IBI (€ 0,60 mln) uit de personele kosten gehaald en toegevoegd aan de materieële kosten.

Toelichting op de baten

Omzet

De gerealiseerde omzet komt lager uit dan begroot: € 9,3 mln ten opzichte van € 10,1 mln begroot. Het verschil van € 0,8 mln wordt grotendeels veroorzaakt door een lagere opdrachtwaarde voor de werkzaamheden in het kader van de opdracht CO₂-minimumprijs, omzet moederdepartement. Daartegenover staan nieuwe opdrachten in het kader van de vierde handelsperiode en CO₂-heffing, en daarnaast een aanvulling van de opdrachtbudgetten voor de reguliere taken ETS en EV (omzet overige departementen).

Tabel 76 Omzet moederdepartement (bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Opdracht CO ₂ - emissiehandel	4.718	4.528
Vierde handelsperiode	641	91
Opdracht beleidsadvies minimum CO ₂ -prijs	39	88
CO ₂ -heffing	209	0
Opdracht bijstook biomassa	320	194
Totaal omzet moederdepartement EZK	5.927	4.901 ¹

¹ Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel.

Tabel 77 Omzet overige departementen (bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Opdrachten Energie voor Vervoer (EV)	3.191	2.775
Advies, ontwikkeling en implementatie (EV)	210	343
Totaal omzet overige departementen	3.401	3.118 ¹

¹ Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel.

Tabel 78 Bijzondere baten (bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Bijdrage moederdepartement inzake AVG	0	33
Bijdrage moederdepartement inzake huisvestings- en facilitaire kosten	0	531
Bijzondere baten als gevolg van correcties voorgaande boekjaren	178	0
Totaal bijzondere baten	178	564

Bijzondere baten

De bijzondere baten zijn de baten die voortvloeien uit correcties van voorgaande boekjaren. Dit zijn baten (€ 0,17 mln) vanuit het opschonen van een aantal balansrekeningen van de afgelopen jaren.

Toelichting op de lasten

De totale lasten zijn € 1,0 mln lager uitgekomen dan in de oorspronkelijke begroting over 2019 is opgenomen. Hieronder staan per categorie de belangrijkste verschillen.

Personele kosten

De personele kosten zijn € 0,55 mln lager dan begroot en de salariskosten van eigen medewerkers zijn € 0,79 mln lager dan begroot. Bij de vaststelling van de begroting is gerekend met hogere personele kosten in het kader van nieuwe opdrachten.

In 2019 heeft de NEa € 0,1 mln minder uitgegeven aan externe inhuur ten opzichte van de begroting. De overige personele kosten zijn in 2019 € 0,34 mln hoger dan de begroting, vanwege een herrubricering in 2019. Verder heeft de NEa in 2019 minder kosten gehad aan opleidingen en cursussen dan was begroot.

Personeelsbestand

Bij de NEa waren in 2019 gemiddeld 59,3 fte's in dienst (2018: 56,6 fte's). De begroting ging uit van 64 fte.

Materiële kosten

De totale materiële kosten zijn € 0,6 mln lager dan begroot. Dit komt voort uit het feit dat er vanuit de begroting meer materiële kosten waren voorzien in het kader van nieuwe opdrachten.

Apparaat ICT

De ICT kosten in 2019 zijn € 0,35 mln lager dan begroot. In de begroting voorziene projectkosten en overdrachtskosten naar een nieuwe ICT-leverancier hebben uiteindelijk niet in 2019 plaatsgevonden.

Bijdrage aan SSO's

De kosten aan SSO IBI onder het Ministerie van IenW voor het voeren van de financiële administratie, inkoopadvies en archiefdiensten zijn € 0,12 mln lager dan begroot. Daarnaast zijn de kosten van FMH ten opzichte van de begroting wel gestegen.

Overige materiële kosten

In de begroting waren kosten voorzien voor een onderzoek naar de positionering van de financiële administratie van de NEa. Deze kosten zijn in 2019 niet gemaakt. Daarnaast heeft de NEa een lagere realisatie op de kosten van abonnementen en contracten.

Afschrijvingskosten

De afschrijvingen zijn hoger dan begroot. Dit wordt veroorzaakt doordat het in gebruik nemen van het Register Energie voor Vervoer fase 2 niet was opgenomen. Het in gebruik nemen was afhankelijk van de beslissing van de Eerste Kamer, waarvan niet bekend was wanneer deze genomen zou worden. Dit zorgt voor € 0,16 mln aan hogere afschrijvingskosten.

Het resultaat van de NEa over het jaar 2019 is € 0,4 mln positief.

Tabel 79 Balans per 31 december 2019 (bedragen x € 1.000)

	Balans 2019	Balans 2018
Activa		
Vaste activa	1.217	1.835
Immateriële vaste activa	1.217	1.835
Materiële vaste activa	0	0
<i>waarvan grond en gebouwen</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>waarvan installaties en inventarissen</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>waarvan overige materiële vaste activa</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Vlottende activa	5.816	5.178
Voorraden en onderhanden projecten	0	0
Debiteuren	73	113
Overige vorderingen en overlopende activa	530	4
Liquide middelen	5.213	5.061
Totaal activa	7.033	7.013
Passiva		
Eigen Vermogen	1.402	966¹
Exploitatiereserve	966	386 ¹
Vermogensmutatie	31	0
Onverdeeld resultaat	405	580 ¹
Vorzieningen	0	0
Langlopende schulden	0	140
Leningen bij het Ministerie van Financiën	0	140
Kortlopende schulden	5.631	5.907¹
Crediteuren	16	12
Kortlopend deel leningen bij het Ministerie van Financiën	140	140
Overige schulden en overlopende passiva	5.475	5.755 ¹
Totaal passiva	7.033	7.013

1 Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel.

Tabel 80 Specificatie Debiteuren (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Debiteuren	73	113
Totaal	73	113

Tabel 81 Specificatie Debiteurenrekening naar klantgroepen (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Overige departementen	35	8
Derden	37	105
Totaal	72	113

De post Debiteuren 2019 bestaat uit een factuur van € 0,035 mln voor een gedetacheerde medewerker bij I-Interim Rijk en een vooruit gefactureerde fee 2020 van € 0,038 mln.

Tabel 82 Specificatie Overige vorderingen en overlopende activa (bedragen x € 1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Moederdepartement EZK	341	0
Overige departementen	139	0
Derden	17	0
Vooruitbetaalde posten	33	4
Totaal	530	4

De vordering moederdepartement is het gevolg van een onjuiste afboeking door EZK in het kader van huisvestingskosten.

De vordering overige departementen bestaat uit bedragen die nog dienen te worden ontvangen in het kader van detacheringsovereenkomsten vanuit NEa.

Tabel 83 Tabel vermogensontwikkeling (bedragen x € 1.000)

	2016	2017	2018 ¹	2019
1. Eigen Vermogen per 1/1	299	1.020	973	966
2. Saldo Baten en Lasten	721	592	580	405
3. Directe mutaties in het Eigen Vermogen	0	- 639	- 587	31
- 3a Uitkering aan moederdepartement	0	- 639	0	0
- 3b Additionele bijdrage van moederdepartement	0	0	0	31
- 3c Overige Mutaties	0	0	- 587	0
4. Eigen vermogen per 31/12	1.020	973	966	1.402
Omzet	8.079	7.412	8.019	9.328
Vermogensplafond (5%)	380	386	392	413

1 Saldo van baten en lasten (€ 0,580 mln) en overige mutaties (€ 0,587 mln) zijn vanwege fouterstel aangepast.

Het eigen vermogen einde boekjaar is het totaal van de exploitatiereserve en het onverdeeld resultaat (zijnde het exploitatieresultaat) over het boekjaar.

Het eigen vermogen einde boekjaar bedraagt € 1,402 mln. Dit is 17% van de gemiddelde jaaromzet over de laatste drie jaar, terwijl maximaal 5% is toegestaan. Het eigen vermogen is derhalve € 0,99 mln te hoog. Dit bedrag zal in 2020 worden terugbetaald aan het moederdepartement.

Tabel 84 Specificatie Crediteuren (bedragen x €1.000)

	Realisatie 2019	Realisatie 2018
Overige departementen	0	5
Derden	16	7
Totaal	16	12

De post crediteuren 2019 bestaat uit een drietal facturen die nog niet betaald waren ultimo december. De facturen zijn meegegaan in een betaalronde in januari 2020.

Tabel 85 Overige schulden en overlopende passiva (bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Moederdepartement EZK	1.704	4.668
Voormalig moederdepartement lenW	2.879	587 ¹
Overige departementen	112	140
Derden	780	360
Totaal	5.475	5.755¹

¹ Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel.

Tabel 86 Specificatie overige schulden en overlopende passiva (bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Reservering vakantiegeld	225	160
Reservering verlofdagen	226	129
Reservering eindejaarsuitkering	33	23
Te betalen interest ministerie van Financiën	0	0
Vooruit ontvangen bedragen	0	1.895 ¹
Af te dragen bestuurlijke boetes en inleggelden	0	1.811
Af te dragen moederdepartement EZK:		
-af te dragen bestuurlijke boetes en inleggelden	1.507	0
-afrekening opdrachtgelden 2018	59	0
-overig	138	0
Af te dragen overige departementen:		
-af te dragen bestuurlijke boetes en inleggelden lenW	1.921	0
-afrekening opdrachtgelden lenW	371	0
-gepresenteerde afrekening 2017 +522		
-fouterstel 2018 – 343		
-daadwerkelijke afrekening 2018 +179		
-vrijval naar 2019 – 110		
-afdracht opdrachtgelden 2019 +302		
-af te dragen surplus eigen vermogen aan lenW (fouterstel)	587	587 ¹
Overig departement BZK	112	0
Nog te betalen bedragen	296	1.102
Nog te ontvangen facturen	0	48
Totaal overige schulden en overlopende passiva	5.475	5.755¹

¹ Aangepast voor vergelijkingsdoeleinden vanwege fouterstel.

De NEa valt met ingang van 2018 onder het Ministerie van EZK. De schuld aan het moederdepartement bestaat onder andere uit nog af te dragen bestuurlijke boetes en inleggelden. Daarnaast is een bedrag opgenomen dat aan het voormalig moederdepartement moet worden betaald. In 2019 is een nadere uitsplitsing gemaakt van vooruit ontvangen bedragen van moederdepartement en overige departementen.

Tabel 87 Kasstroomoverzicht over 2019 (bedragen x € 1.000)

	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2019 + stand depositorekeningen	1.086	5.060	3.974
Totaal ontvangsten operationele kasstroom (+)	6.978	9.020	2.042
Totaal uitgaven operationele kasstroom (-/-)	- 6.678	- 8.759	- 2.081
2. Totaal operationele kasstroom	300	261	- 39
Totaal investeringen (-/-)	- 1.300	0	1.300
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	0	0
3. Totaal investeringskasstroom	- 1.300	0	1.300
Eenmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	0	0
Eenmalige storting door het moederdepartement (+)	0	31	31
Aflossingen op leningen (-/-)	- 400	- 140	260
Beroep op leenfaciliteit (+)	1.300	0	- 1.300
4. Totaal financieringskasstroom	900	- 109	- 1.009
5. Rekening-courant RHB 31 december 2019 + stand depositorekeningen (=1+2+3+4), de maximale roodstand is € 0,5 miljoen.	986	5.212	4.226

Toelichting kasstroomoverzicht

Operationele kasstroom

Bij het bepalen van de operationele kasstroom is uitgegaan van het saldo van baten en lasten, dat is gecorrigeerd voor de afschrijvingen en de mutaties in de balansposten kortlopende activa en passiva.

Investeringskasstroom

In 2018 is het Register Energie voor Vervoer fase 2 (€ 1,5 mln) overgeboekt van immateriële vaste activa in ontwikkeling naar de immateriële vaste activa. Voor de kasstroom levert dit in 2019 geen mutatie op.

Financieringskasstroom

Op de leenfaciliteit is in 2019 € 0,14 mln afgelost. Dit is conform het saldobiljet 2019 van de Rijkshoofdboekhouding. Daarnaast heeft er een eenmalige storting van € 0,03 mln plaatsgevonden in het kader van de AVG.

Tabel 88 Overzicht doelmatigheidsindicatoren per 31 december 2019

Omschrijving generiek deel	Realisatie				Vastgestelde begroting
	2016	2017	2018	2019	2019
Doelmatigheidsindicatoren					
Kostprijzen per product (groep)					
Naleving ETS (per BKG installatie)	10.311	10.439	10.436	14.281	9.516
Naleving EV (per deelnemersrol)	12.537	11.294	14.529	39.547	10.704
Tarieven/uur					
Laag	74	69	69	68	68
Midden	94	90	90	92	90
Hoog	120	106	109	116	106
FTE-totaal (excl. externe inhuur)	49	56,9	56,6	59,3	64
Saldo van baten en lasten (%)	8,80%	8,46%	3,56%	4,26%	0,00%
Omzet per productgroep (PxQ)					
Naleving ETS	4.743	4.614	4.493	5.568	4.320
CO ₂ -minimumprijs				39	3.000
Bijstook Biomassa				320	320
Nationale verplichtingen onder EU en VN	123	119	115	¹	120
Naleving EV	2.207	2.361	2.479	3.191	2.210
Advies, ontwikkeling en implementatie EV	329	248	296	210	139
Projecten			501	0	0
Overige	747		415	0	7
Totaal	8.149	7.342	8.299	9.328	10.116
Kwaliteitsindicatoren					
Naleving ETS					
% Vergunningsaanvragen binnen wettelijke termijn afgehandeld	100%	100%	100%	100%	90%
% BKG's waarvoor toezichtactiviteit heeft plaatsgevonden	0,12				
% Meldingen binnen wettelijke termijn afgehandeld	0,93	0,93	0,77	0,92	0,8
% Jaarlijks uitgevoerd toezicht programma		74%	80%	93%	100%
% Tijdig ingeleverde rechten Emissie ETS stationair					
% Vragen binnen de gestelde termijn afgerond	92%	91%	92%	89%	80%
Naleving EV					
Opleveringsdatum rapportage Naleving jaarverplichting 2019 EV en brandstoffen luchtverontreiniging		20-jun	4-7-2018	6-7-2019	< 15 juli
% Jaarlijks toezichtprogramma is uitgevoerd		142%	120%	144%	100%
% Vragen binnen de gestelde termijn afgerond		86%	85%	83%	80%
Algemeen					
Aantal formele klachten	0	0	0	1	0
% Gegronde bezwaarprocedures waarbij de NEa onjuist gehandeld heeft	0	0	0	0	0
Aantal fraude gevallen EU-register die NEa had kunnen voorkomen	0	0	0	0	0
Directe uren/totaal aantal gewerkte uren	48%	64%	68%	58%	>70%

¹ Is in 2019 opgenomen in de reguliere opdracht naleving ETS.

Kostprijs en tarieven

Bij de naleving van ETS is de opdracht in 2019 ongeveer € 1,2 mln (+27%) boven de begroting uitgekomen. Dit is voornamelijk het gevolg van extra beslag op de capaciteit voor het opstarten van nieuwe opdrachten en advisering van beleid.

Bij de naleving van EV is sprake van een grote overschrijding (+44%). Dit wordt vooral veroorzaakt door een aanvullende opdracht die gedurende 2019 is verleend. Hierdoor steeg de omzet overige departementen met € 0,9 mln.

Kwaliteitsindicatoren

Bij de naleving ETS is de uitkomst van de indicatoren nagenoeg gelijk aan de beoogde doelstelling. Twee van de drie doelstellingen zijn ruimschoots behaald.

Bij de naleving EV zijn de gestelde doelstellingen voor 2019 ruimschoots behaald. De kosten EV per deelnemersrol zijn gestegen. De NEa heeft in 2019 minder deelnemersrollen, maar de werkzaamheden per deelnemersrol zijn toegenomen en daarmee ook de kosten.

Jaarverantwoording van het baten-lastenagentschap RVO.nl per
31 december 2019

Tabel 89 Staat van baten en lasten van het baten-lastenagentschap RVO.nl (bedragen x € 1.000)				
Omschrijving	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting	(4) Realisatie 2018
Baten				
Omzet	514.005	700.363	186.358	593.269
<i>waarvan omzet moederdepartement</i>	<i>197.997</i>	<i>300.815</i>	<i>102.818</i>	<i>213.815</i>
<i>waarvan omzet overige departementen</i>	<i>288.298</i>	<i>365.040</i>	<i>76.742</i>	<i>341.277</i>
<i>waarvan omzet derden</i>	<i>27.710</i>	<i>34.508</i>	<i>6.798</i>	<i>38.177</i>
Vrijval voorzieningen	0	1.344	1.344	12
Bijzondere baten	0	1.901	1.901	3.095
Rentebaten	0	56	56	5
Totaal baten	514.005	703.664	189.659	596.381
Lasten				
Apparaatskosten	502.601	690.769	188.168	574.143
Personele kosten	296.800	392.597	95.797	345.457
<i>waarvan eigen personeel</i>	<i>243.456</i>	<i>302.058</i>	<i>58.602</i>	<i>266.950</i>
<i>waarvan inhuur externen</i>	<i>41.012</i>	<i>68.847</i>	<i>27.835</i>	<i>58.526</i>
<i>waarvan overige personele kosten</i>	<i>12.332</i>	<i>21.692</i>	<i>9.360</i>	<i>19.981</i>
Materiële kosten	205.801	298.172	92.371	228.686
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>0</i>	<i>3.187</i>	<i>3.187</i>	<i>3.773</i>
<i>waarvan bijdrage aan SSO's</i>	<i>112.500</i>	<i>161.294</i>	<i>48.794</i>	<i>134.473</i>
<i>waarvan overige materiële kosten</i>	<i>93.301</i>	<i>133.691</i>	<i>40.390</i>	<i>90.440</i>
Afschrijvingskosten	11.379	11.220	- 159	12.888
Materieel	2.121	934	- 1.187	1.021
<i>waarvan apparaat ICT</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Immaterieel	9.528	10.286	1.028	11.867
Dotaties voorzieningen	0	26	26	871
Overige kosten	0	0	0	0
Bijzondere lasten	0	1.045	1.045	310
Rentelasten	25	183	158	149
Totaal lasten	514.005	703.243	189.238	588.361
Saldo van baten en lasten gewone bedrijfsuitoefening	0	421	421	8.020
Agentschapsdeel Vpb-lasten	0	0	0	0
Saldo van baten en lasten	0	421	421	8.020

Toelichting op de baten*Algemeen*

De baten zijn ten opzichte van de begroting met 36,9% gestegen. Hieronder worden de baten toegelicht.

Omzet moederdepartement

De gerealiseerde omzet van het moederdepartement is ten opzichte van de oorspronkelijke begroting 51,9% hoger uitgevallen, wat grotendeels verklaard wordt door een hogere opdracht van het DG Groningen Bovengronds. Het DG Energie, Telecom en Mededinging is voor een groot gedeelte opgegaan in het nieuwe DG Klimaat en Energie. Een gedeelte van

het DG Energie, Telecom en Mededinging op het gebied van mededinging is overgegaan in Dienst Chief Economist, wat nog niet bekend was ten tijde van het opstellen van de begroting.

Tabel 90 Omzet moederdepartement (bedragen x € 1.000)

	Vastge- stelde begroting 2019	Realisatie 2019	Vershil realisatie en vastge- stelde begroting	Realisatie 2018
DG Bedrijfsleven en Innovatie	95.487	103.010	7.523	91.694
DG Energie, Telecom en Mededinging	49.371	0	- 49.371	61.737
DG Klimaat en Energie	0	58.973	58.973	0
DG Groningen Bovengronds	41.991	106.485	64.494	40.733
DG Groningen Bovengronds kosten commissie	2.084	1.416	- 668	0
Dienst Chief Economist	0	10.829	10.829	0
Overig	9.064	20.102	11.038	19.651
Totaal	197.997	300.815	102.818	213.815

De omzet voor het DG Bedrijfsleven & Innovatie is hoger dan de ontwerp-begroting. Gedurende het jaar is er sprake geweest van meerwerk en aanvullende opdrachten, wat in totaal een effect heeft gehad van € 7,5 mln. De grootste aanvullende opdracht betreft de oprichting van Invest-NL (€ 6,2 mln).

De omzet voor het DG Klimaat en Energie is gestegen omdat de definitieve opdracht 2019 hoger is uitgevallen dan oorspronkelijk geraamd. Bij het opstellen van de begroting was de omvang van de opdracht DG Klimaat en Energie nog niet volledig bekend. Meerwerk gedurende het jaar was er met name voor het Expertise Centrum Warmte (€ 5,0 mln) en de Klimaatentveloppe (€ 3,0 mln).

De gerealiseerde omzet op de opdracht van het DG Groningen Bovengronds (€ 106,5 mln) is hoger dan begroot (€ 42,0 mln). De begroting is gebaseerd op de uitvoeringskosten van 2018. Onder andere door twee aardbevingen in Groningen in 2019, zijn er significant meer schademeldingen afgehandeld dan in 2018. Hierdoor zijn in het jaar 2019 ook aanzienlijk meer kosten gemaakt voor onder andere de schade-experts. De omzet voor de Tijdelijke Commissie in 2019 was € 1,4 mln.

Op 1 januari 2019 is Dienst Chief Economist opgericht. Hiervoor voert RVO.nl opdrachten uit die voorheen uitgevoerd werden voor het DG Energie, Telecom en Mededinging, maar niet gelieerd zijn aan het DG Klimaat en Energie. Dit betreft onder andere de CE-markering, Raad van Deskundigen voor de nationale meetstandaarden, PIANOo en TenderNed. De omzet op dit pakket bedraagt € 10,8 mln.

De hogere omzet onder Overig is grotendeels te verklaren door aanvullende bijdragen voor het Inkoop Uitvoering Centrum (€ 7,2 mln) en DB-Unit omgevingskennis (€ 1,0 mln). Daarnaast is er meerwerk verricht op de opdracht Tijdelijk Instituut Versterking (€ 1,5 mln).

Omzet overige departementen

De omzet overige departementen betreft de uitvoering van opdrachten voor diverse ministeries, waarvan 55,8% afkomstig is van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Tabel 91 Omzet overige departementen (bedragen x € 1.000)

	Vastge- stelde begroting 2019	Realisatie 2019	Verschil realisatie en vastge- stelde begroting	Realisatie 2018
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	155.148	203.537	48.389	203.931
Ministerie van Buitenlandse Zaken	96.670	104.397	7.727	94.093
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	19.500	26.556	7.056	21.934
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	12.000	17.986	5.986	13.863
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	3.600	4.256	656	3.698
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	229	206	- 23	232
Ministerie van Justitie en Veiligheid	730	604	- 126	557
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	420	6.565	6.145	1.801
Overig	0	933	933	1.168
Totaal	288.298	365.040	76.742	341.277

De omzet vanuit het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit valt € 48,4 mln hoger uit dan begroot, onder andere doordat de definitieve opdracht van 2019 hoger is dan oorspronkelijk geraamd. Gedurende het jaar is er meerwerk verstrekt voor een bedrag van € 21,4 mln. Dit betrof onder andere opdrachten voor het Meststoffen 6e Actieprogramma, Fosfaatstelsel, Uitspraak CBb Fosfaatrechtstelsel, Implementatie BGT Check en Saneringsregeling Varkenshouderij. Ook werd een aanvang gemaakt met de voorbereiding van het vernieuwde Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2021-2027.

De omzet vanuit het Ministerie van Buitenlandse Zaken valt € 7,7 mln hoger uit dan begroot, onder andere doordat de definitieve opdracht van 2019 hoger is uitgevallen dan oorspronkelijk geraamd. Ook is er gedurende het jaar meerwerk verricht op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, bijvoorbeeld in het Land-at-Scale programma.

De opdracht vanuit het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties stijgt met € 7,1 mln ten opzichte van de begroting. De toename is te verklaren doordat de definitieve opdracht hoger is dan geraamd en door de aanvullende opdrachten voor onder andere de Subsidie Energie Besparing Huis 2 (€ 1,1 mln), Aardgasvrij (€ 1,0 mln), Regeling Vermindering Verhuurderheffing Verduurzaming (€ 0,9 mln) en overige opdrachten (€ 1,7 mln).

De opdracht vanuit het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat stijgt met € 6,0 mln doordat de definitieve opdracht hoger is dan geraamd en door aanvullende opdrachten met betrekking tot de uitvoering van het Urgenda-vonnis en de Klimaatenvolp. Het betreft onder andere aanvullende opdrachten voor Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (€ 1,1 mln), Duurzame Mobiliteit (€ 0,7 mln) en Circulaire Economie (€ 0,6 mln).

De omzet vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is € 0,7 mln hoger dan begroot. Deze omzet heeft betrekking op de regeling Praktijkleren.

De omzet vanuit het Ministerie van Justitie en Veiligheid is € 0,1 mln lager dan begroot. Dit is te verklaren door een lagere inzet op de opdracht Wet Tegemoetkoming Schade Rampen en Zware Ongevallen.

De hogere omzet vanuit het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport wordt grotendeels veroorzaakt door een hogere bijdrage aan het programma e-Overheid voor Bedrijven (€ 4,4 mln).

De omzet Overig is hoger dan verwacht ten tijde van de oorspronkelijke begroting. Deze stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door aanvullende bijdragen voor de Concordaten en opdrachten voor de Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit.

Tabel 92 Omzet derden (bedragen x € 1.000)

	Vastge- stelde begroting 2019	Realisatie 2019	Verschil realisatie en vastge- stelde begroting	Realisatie 2018
Europese Unie	2.610	2.385	- 225	2.225
Leges dierregistraties	0	0	0	0
Leges grondkamers	2.300	0	- 2.300	2.302
Leges mest	0	0	0	777
Provincies	21.710	29.111	7.401	28.132
Overig	1.090	3.012	1.922	4.741
Totaal	27.710	34.508	6.798	38.177

Omzet derden

De omzet derden heeft betrekking op opdrachten voor met name de Europese Unie en de provincies. Van de totale omzet derden heeft 84,4% betrekking op de opdrachten van provincies. De leges mest en grondkamers zijn in 2019 niet langer door RVO.nl geïnd, deze worden rechtstreeks afgedragen aan het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

De omzet provincies is € 7,4 mln hoger dan begroot. Er zijn aanvullende opdrachten voor het Subsidiestelsel Natuur en Landbouw en vanuit het Plattelands Ontwikkelingsprogramma 3 verstrekt.

De omzet Overig betreft met name de inzet op de opdracht Dier Gezondheidsfonds (€ 1,9 mln).

Vrijval voorzieningen

De vrijval van voorzieningen van € 1,3 mln heeft betrekking op de voorziening dubieuze debiteuren en een reorganisatievoorziening.

Bijzondere baten

In 2019 zijn bijzondere baten ontvangen voor een bedrag van € 1,9 mln. Dit betreft een vrijval van beleidsgelden (€ 1,3 mln) en een tegemoetkoming voor de herinrichting EZK/LNV (€ 0,6 mln).

Toelichting op de lasten

Algemeen

De lasten zijn ten opzichte van de begroting met 36,8% gestegen. Hieronder worden de lasten toegelicht.

Personele kosten

De personele kosten vallen, vooral door een hoger werkpakket, in totaal 32,3% (€ 95,8 mln) hoger uit dan begroot.

De begrote bezetting voor 2019 was 3.686 fte, waarvan 3.170 fte ambtelijk personeel en 516 fte externe inhuur. Gemiddeld in 2019 was er 3.670 fte in ambtelijke dienst, per ultimo december 2019 was dit 3.906 fte. De gemiddelde bezetting externe inhuur bedroeg 572 fte in 2019, per ultimo december was dit 578 fte.

De kosten voor eigen personeel zijn € 58,6 mln hoger dan geraamd, als gevolg van een groter opdrachtenpakket. De gemiddelde loonkosten per fte ambtelijk bedragen in 2019 € 82.300. De stijging van de loonkosten is vooral te verklaren door een loonsverhoging ten gevolge van nieuwe CAO afspraken.

De kosten van externe inhuur zijn € 27,8 mln hoger dan begroot. Dit is voornamelijk te verklaren door een stijging van het opdrachtenpakket. Daarnaast zijn ook de gemiddelde kosten per fte externe inhuur gestegen naar € 120.400 per jaar.

Materiële kosten

De materiële kosten zijn in totaal 44,9% (€ 92,4 mln) hoger uitgevallen dan begroot. De stijging wordt onder meer veroorzaakt door de hogere bijdragen aan Shared Service Organisaties van € 48,8 mln. Daarnaast zijn op basis van voortschrijdend inzicht automatiseringskosten (niet zijnde DICTU kosten) die voorheen onder *bijdrage aan SSO's* vielen, nu gepresenteerd onder *apparaat ICT*. Hiermee komt het totaal van de hoger gerealiseerde automatiseringskosten op € 52,0 mln.

Ook zijn er hogere overige materiële kosten (€ 40,4 mln) als gevolg van een groter opdrachtenpakket. Zo heeft de extra opdracht vanuit de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen kosten meegebracht die ten tijde van de begroting nog niet bekend waren.

Afschrijvingskosten

De afschrijvingskosten voor materiële vaste activa zijn € 1,2 mln lager uitgevallen dan begroot. Verder zijn de afschrijvingskosten voor de immateriële vaste activa € 1,0 mln hoger uitgevallen dan begroot.

Dotaties voorzieningen

In 2019 is € 0,03 mln gedoteerd aan de voorziening debiteuren.

Bijzondere lasten

In 2019 hebben zich voor € 1,0 mln aan bijzondere lasten voorgedaan. Dit betreft met name gedeeltelijke buiten werking stelling van de software Carmen.

Saldo van baten en lasten

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland sluit het jaar met een positief resultaat van € 0,4 mln. In dit resultaat zijn éénmalige bijzondere baten en lasten verwerkt, met per saldo € 0,9 mln aan baten.

Tabel 93 Balans per 31 december 2019 (bedragen x € 1.000)

	Balans 2019	Balans 2018
Activa		
Vaste activa	23.626	30.403
Immateriële vaste activa	21.339	27.292
Materiële vaste activa	2.287	3.111
<i>waarvan grond en gebouwen</i>	<i>1.013</i>	<i>1.478</i>
<i>waarvan installaties en inventarissen</i>	<i>1.256</i>	<i>1.612</i>
<i>waarvan projecten in uitvoering</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>waarvan overige materiële vaste activa</i>	<i>18</i>	<i>21</i>
Flottende activa	145.697	152.465
Voorraden en onderhanden projecten	0	0
Debiteuren	1.796	3.924
Overige vorderingen en overlopende activa	34.816	22.635
Liquide middelen	109.085	125.906
Totaal activa	169.323	182.868
Passiva		
Eigen Vermogen	28.299	26.367
Exploitatiereserve	27.878	18.347
Onverdeeld resultaat	421	8.020
Voorzieningen	400	925
Langlopende schulden	14.326	17.492
Leningen bij het Ministerie van Financiën	14.326	17.492
Kortlopende schulden	126.298	138.084
Crediteuren	7.600	6.795
Belastingen en premies sociale lasten	706	546
Kortlopend deel leningen bij het Ministerie van Financiën	8.766	7.676
Overige schulden en overlopende passiva	109.226	123.067
Totaal passiva	169.323	182.868

Toelichting op de balans

Debiteuren en nog te ontvangen bedragen

Onder de debiteuren en de nog te betalen bedragen zijn de volgende bedragen begrepen voor schulden aan het moederdepartement, overige departementen en derden (exclusief voorziening dubieuze debiteuren van € 0,5 mln):

Tabel 94 Debiteuren en nog te ontvangen bedragen (bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Moederdepartement	4.046	341
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	12.134	561
Agentschap DICTU	0	0
Agentschap NVWA	19	547
Agentschap Telecom	0	6
Agentschap RVO.nl (beleidsadministratie)	1.355	543
Belastingdienst Centrum Facilitaire Dienstverlening	0	55
Belastingdienst Centrale Administratie	0	10
Bureau Inspectieraad	79	79
Centraal Planbureau	6	4
Logius	0	179
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	63	216
Ministerie van Buitenlandse Zaken	1.714	1.601
Ministerie van Defensie	71	68
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	34	20
Ministerie van Financiën	0	14
Ministerie van Justitie en Veiligheid	141	392
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	30	72
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	30	111
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	810	384
Immigratie en Naturalisatie Dienst	0	0
Rijksvastgoedbedrijf	1.767	108
Dienst Publiek en Communicatie	0	89
Rijkswaterstaat	38	63
Derden	14.787	22.338
Totaal	37.124	27.801

Eigen vermogen

Het eigen vermogen bedraagt ultimo 2019 € 28,3 mln. De maximale toegestane omvang van het eigen vermogen bedraagt € 30,9 mln, zijnde 5% van € 618,2 mln, de gemiddelde omzet over 2017, 2018 en 2019. Het eigen vermogen ultimo jaar 2019 is € 2,6 mln lager dan het toegestane maximum.

Onder de *Directe mutaties in het eigen vermogen* is de bijdrage van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat van € 1,5 mln voor de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) opgenomen. Voorgaand jaar is deze bijdrage ook ontvangen en in overeenstemming met de verslaggevingsvoorschriften verwerkt als bijzondere bate.

Tabel 95 Vermogensontwikkeling (bedragen x € 1.000)

	2016	2017	2018	2019
1. Eigen vermogen per 1/1	18.305	18.008	18.347	26.367
2. Saldo van baten en lasten	- 297	339	8.020	421
3. Directie mutaties in het eigen vermogen	0	0	0	1.511
- 3a uitkering aan moederdepartement	0	0	0	0
- 3b bijdrage moederdepartement ter versterking eigen vermogen	0	0	0	1.511
- 3c overige mutaties	0	0	0	0
4. Eigen vermogen per 31/12	18.008	18.347	26.367	28.299

Tabel 96 Verloop en stand van de voorzieningen (bedragen x € 1.000)

	Boekwaarde 1-1-2019	Dotaties	Onttrekkingen	Vrijval	Boekwaarde 31-12-2019
Stand voorziening Herbeleggen Facilitaire Dienst (HFD)	925	0	0	525	400
Totaal voorziening HFD	925	0	0	525	400

Crediteuren en nog te betalen bedragen

Onder de crediteuren en de nog te betalen bedragen zijn de volgende bedragen begrepen voor schulden aan het moederdepartement EZK, overige departementen en derden:

Tabel 97 Crediteuren en nog te betalen bedragen (bedragen x 1.000)

	2019	2018
Moederdepartement EZK	28.730	30.354
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	0	13.604
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	607	0
Agentschap DICTU	4.431	6.826
Agentschap NVWA	924	568
Ministerie van Buitenlandse Zaken	6.450	13.762
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	10.145	8.972
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	1.599	1.260
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	487	489
Ministerie van Financiën	9.255	8.110
Ministerie van Justitie en Veiligheid	246	165
Belastingdienst	1.347	2.195
Rijkswaterstaat	194	220
Rijksdienst voor Wegverkeer	0	5
Dienst Publiek en Communicatie	460	5
Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI)	0	49
Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk (UBR)	344	32
Rijksvastgoedbedrijf	1.698	128
Ministerie van Defensie	130	30
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	33	20
De Autoriteit Consument & Markt	0	0
Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), Dienst Geest. Verz. (DGV) en BBA	18	0
Centraal Justitieel Incasso Bureau	2	0
Dienst Uitvoering Onderwijs	21	0
Interdepartementale Post- en Koer.dienst IPKD	30	10
Derden	59.147	51.280
Totaal	126.298	138.084

Tabel 98 Kasstroomoverzicht over 2019 (bedragen x € 1.000)

	(1) Vastgestelde begroting	(2) Realisatie	(3)=(2)-(1) Verschil realisatie en vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2019 + stand depositorekeningen	60.086	125.906	65.820
Totaal ontvangsten operationele kasstroom (+)	511.005	692.268	181.263
Totaal uitgaven operationele kasstroom (-/-)	- 502.626	- 704.081	- 201.455
2. Totaal operationele kasstroom	8.379	- 11.813	- 20.192
Totaal investeringen (-/-)	- 12.500	- 5.570	6.930
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	1.128	1.128
3. Totaal investeringskasstroom	- 12.500	- 4.442	8.058
Eenmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	0	0
Eenmalige storting door het moederdepartement (+)	0	1.511	1.511
Aflossingen op leningen (-/-)	- 7.999	- 7.677	322
Beroep op leenfaciliteit (+)	12.500	5.600	- 6.900
4. Totaal financieringskasstroom	4.501	- 566	- 5.067
5. Rekening-courant RHB 31 december 2019 + stand depositorekeningen (=1+2+3+4), de maximale roodstand is 0,5 miljoen €.	60.466	109.085	48.619

Toelichting kasstroomoverzicht

De gerealiseerde operationele kasstroom is € 20,2 mln lager dan begroot. De gerealiseerde investeringskasstroom is € 8,1 mln lager dan verwacht. In 2019 is geïnvesteerd in immateriële vaste activa, dit betreft software en licenties (€ 9,9 mln) en activa in aanbouw (€ 5,5 mln). In materiële activa is geïnvesteerd in installaties en inventarissen (€ 0,1 mln) en in overige materiële vaste activa is niet geïnvesteerd.

Het beroep op de leenfaciliteit is € 6,9 mln lager geweest dan begroot als gevolg van een lager investeringsniveau.

Tabel 99 Overzicht doelmatigheidsindicatoren per 31 december 2019

Omschrijving generiek deel	Realisatie				Vastgestelde begroting
	2016	2017	2018	2019	2019
Verhouding direct/indirect personeel	87%	88%	89%	83%	84%
Tariefindex in reële termen	99,8%	99,9%	101,3%	100,0%	100,0%
Totaal aantal ambtelijk fte werkzaam excl. externe inhuur	3.055	3.229	3.556	3.906	3.170
Saldo van baten en lasten als percentage van totale lasten	- 0,1%	0,1%	1,3%	0,0%	
Klanttevredenheid	7,2	7,2	7,3	7,4	7,3
Gehonoreerde bezwaarschriften	36%	34%	36%	36%	25%

Toelichting

Inputindicatoren

De verhouding van de gerealiseerde inzet van direct en indirect personeel (83%/17%) wijkt 1% af ten opzichte van de begroting (84%/16%).

Outputindicatoren

Het aantal ambtelijke fte ultimo 2019 is 3.906 fte, dit is hoger dan begroot. De bezetting is hoger dan begroot vanwege de toename van het opdrachtenpakket van RVO.nl. Daarnaast is in de begroting van 2019 de inzet voor de opdracht van het DG Groningen Bovengronds, circa 230 ambtelijke fte, niet meegenomen.

Kwaliteitsindicatoren

De klanttevredenheid wordt jaarlijks gemeten en is met een score van 7,4 hoger dan de begroting 2019.

Het percentage gehonoreerde bezwaarschriften (36%) is hoger dan de begroting 2019 (25%). In totaal zijn in 2019 10.793 bezwaren afgehandeld, waarvan 3.910 bezwaren gegrond zijn verklaard. Van de afgehandelde bezwaren hadden er 4.726 betrekking op de fosfaatregelingen (32,1% gegrond) en 1.451 betrekking op de basisbetalingsregeling (46,5% gegrond). Beide regelingen vertegenwoordigen een groot aandeel in het totaalbeeld.

10. Saldibalans

Tabel 100 Saldibalans per 31 december 2019 van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (XIII)
(bedragen x € 1.000)

Activa	31-12-2019	01-01-2019	Passiva	31-12-2019	01-01-2019
Intra-comptabele posten					
1 Uitgaven ten laste van de begroting	5.337.063	5.355.124	2 Ontvangsten ten gunste van de begroting	3.454.547	3.560.360
3 Liquide middelen	15.127	17.491		0	0
4 Rekening-courant RHB ¹	0	0	4a Rekening-courant RHB	1.835.405	2.392.724
5 Rekening-courant RHB Begrotingsreserve	3.792.656	2.958.167	5a Begrotingsreserves	3.792.656	2.958.167
6 Vorderingen buiten begrotingsverband	37.413	667.172	7 Schulden buiten begrotingsverband	99.651	86.702
8 Kas-transverschillen					
Subtotaal intra-comptabel	9.182.259	8.997.954	Subtotaal intra-comptabel	9.182.259	8.997.954
Extra-comptabele posten					
9 Openstaande rechten	0	0	9a Tegenrekening openstaande rechten	0	0
10 Vorderingen	2.263.455	1.854.498	10a Tegenrekening vorderingen	2.263.455	1.854.498
11a Tegenrekening schulden	0	0	11 Schulden	0	0
12 Voorschotten	7.845.293	6.285.363	12a Tegenrekening voorschotten	7.845.293	6.285.363
13a Tegenrekening garantieverplichtingen	3.467.092	3.657.592	13 Garantieverplichtingen	3.467.092	3.657.592
14a Tegenrekening andere verplichtingen	55.741.495	50.209.460	14 Andere verplichtingen	55.741.495	50.209.460
15 Deelnemingen	1.411.921	1.411.921	15a Tegenrekening deelnemingen	1.411.921	1.411.921
Subtotaal extra-comptabel	70.729.256	63.418.834	Subtotaal extra-comptabel	70.729.256	63.418.834
Totaal	79.911.515	72.416.788	Totaal	79.911.515	72.416.788

1 Rijkshoofdboekhouding

Toelichting op de saldibalans

Algemeen

De balansposten zijn bepaald en gewaardeerd overeenkomstig de geldende voorschriften van de Comptabiliteitswet. Indien van de geldende voorschriften is afgeweken is dit nader toegelicht.

Alle bedragen zijn opgenomen in duizenden euro's tenzij anders vermeld. In de tabel van de saldibalans zijn de bedragen overeenkomstig de voorschriften naar boven afgerond. In de tabellen van de toelichting zijn de bedragen op de standaard wijze afgerond en opgeteld. Door de verschillende wijze van afronden kan de som van de overige tabellen afwijken van de bedragen van de tabel van de saldibalans.

De vergelijkende cijfers in de saldibalans zijn anders gepresenteerd dan de rijksbegrotingsvoorschriften voorschrijven. In plaats van de standen per 31 december voorgaand jaar toont de saldibalans de standen per 1 januari van het lopende jaar. Dit komt voort uit de besluiten genomen in oktober 2017 met betrekking tot het instellen van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de naamswijziging van het Ministerie van Economische Zaken in het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Het verslagjaar 2019 is het eerste jaar dat beide departementen een eigen begrotingsadministratie voeren met de daarbij behorende saldibalansposten. Met betrekking tot de vergelijkende cijfers is er voor gekozen om

de beginbalansen van beide departementen te presenteren zodat de informatiewaarde van de saldibalans per departement beter is. De beginbalansen van beide departementen sluiten aan op de eindbalans 2018 van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Bij het samenstellen van de beginbalansen van beide departementen ontstaat er een financiële verhouding. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit verkrijgt immers balansposten uit de balans van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. De hierdoor ontstane schuld van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat is in de loop van 2019 verrekend en bedroeg € 635,5 mln. In de saldibalans is dit bedrag bij het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit opgenomen onder de schulden buiten begrotingsverband en bij het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat onder de vorderingen buiten begrotingsverband.

Saldibalanspost 8, kas-transverschillen, is niet van toepassing voor het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Balanspost 1

Uitgaven ten laste van de begroting 2019	5.337.063
--	-----------

De uitgaven over 2019 zijn gespecificeerd in het jaarverslag van EZK (hoofdstuk XIII), onderdeel uitgaven, artikelen 1 t/m 5, en 40.

Balanspost 2

Ontvangsten ten gunste van de begroting 2019	3.454.547
--	-----------

De ontvangsten over 2019 zijn gespecificeerd in het jaarverslag van EZK (hoofdstuk XIII), onderdeel ontvangsten, artikelen 1 t/m 5, en 40.

Balanspost 3

Liquide Middelen	15.127
------------------	--------

De post liquide middelen is opgebouwd uit de saldi van banken en contante gelden.

De post liquide middelen bestaat uit de aanwezige banksaldi bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) voor de uitvoering van de regeling Borgstelling Midden en Klein Bedrijf Kredieten.

Balanspost 4

Rekening-Courant Rijkshoofdboekhouding	1.835.405
--	-----------

Op de rekening-courant Rijkshoofdboekhouding is de financiële verhouding tussen EZK en de Rijkschatkist van het Ministerie van Financiën geadministreerd.

Het bedrag op de saldibalans is overeenkomstig de saldo opgave per 31 december 2019 van het Ministerie van Financiën.

Balanspost 5

Begrotingsreserves	3.792.656
--------------------	-----------

Een begrotingsreserve is een meerjarige budgettaire voorziening binnen de begroting die EZK aanhoudt op een afzonderlijke rekening-courant bij het Ministerie van Financiën. De reserve blijft meerjarig beschikbaar voor het doen van uitgaven in latere jaren.

EZK maakt gebruik van de mogelijkheid om begrotingsreserves aan te houden. In het jaarverslag is bij de betreffende begrotingsartikelen informatie over deze reserves opgenomen eventueel aangevuld met relevante ontwikkelingen. De toevoegingen en onttrekkingen die respectievelijk ten laste of ten gunste van de begroting hebben plaatsgevonden worden in het jaarverslag toegelicht.

Tabel 101 Begrotingsreserves					
Specificatie begrotingsreserves:	Saldo 01-01-2019	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo 31-12-2019	Artikel
Garantie Ondernemersfinanciering	67.112	4.098		71.210	2
Borgstelling MKB-kredieten (BBMKB)	91.456	16.877		108.333	2
Groeifaciliteit	22.779	1.767		24.546	2
Garantie MKB-financiering	9.261	435		9.696	2
ECN verstrekte leningen	6.600			6.600	4
Aardwarmte	21.554	420		21.974	4
Duurzame Energie	2.239.406	993.682	78.000	3.155.088	4
Maatregelen CO ₂ reductie	500.000	11.000	115.790	395.210	4
Totaal	2.958.168	1.028.279	193.790	3.792.657	

Balanspost 6

Vorderingen buiten begrotingsverband 37.413

Onder de vorderingen buiten begrotingsverband zijn bedragen opgenomen die nog van derden moeten worden ontvangen.

Tabel 102 Vorderingen buiten begrotingsverband

De vorderingen buiten begrotingsverband zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Opdracht derden	31.795
Nog te ontvangen van LNV	3.118
Salarisvorderingen	748
Vorderingen in verband met detacheringen	607
Overige vorderingen	1.144
Totaal	37.412

Opdrachten derden

RVO.nl voert opdrachten uit voor derden. De opdrachten worden verstrekt door publieke, particuliere en Europese organisaties. Het openstaande bedrag zal RVO.nl in rekening brengen bij de betreffende opdrachtgevers.

Nog te ontvangen van LNV

In de loop van 2019 zijn diverse uitgaven en ontvangsten van EZK en LNV niet op de juiste Rekening-courant Rijkshoofdboekhouding afgewikkeld. Het saldo van deze bedragen tussen beide ministeries is verrekend in 2020.

Salarisvorderingen

Dit betreft betalingen aan personeel inzake salarissen en diverse vergoedingen in afwachting van definitieve verrekening.

Vorderingen in verband met detacheringen

Diverse EZK medewerkers zijn gedetacheerd bij andere ministeries of gemeenten. De door EZK aan deze medewerkers betaalde salariskosten worden periodiek verrekend met de inlenende organisaties.

Balanspost 7

Schulden buiten begrotingsverband	99.651
-----------------------------------	--------

Onder de schulden buiten begrotingsverband zijn de bedragen opgenomen die nog ten gunste van derden moeten worden gebracht.

Tabel 103 Schulden Buiten Begrotingsverband

De schulden buiten begrotingsverband zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Opdrachten derden	61.584
Te betalen loonheffingen, pensioenpremies en IPAP premies	23.877
RVO.nl af te dragen gelden aan derden	13.009
Overige schulden	1.180
Totaal	99.650

Opdrachten derden

RVO.nl voert opdrachten uit voor derden. De opdrachten worden verstrekt door publieke, particuliere en Europese organisaties. RVO.nl zal de betreffende gelden overeenkomstig opdracht of overeenkomst aan begunstigen verstrekken.

Te betalen loonheffingen, pensioenpremies en IPAP premies

De verschuldigde loonheffing aan de Belastingdienst en de pensioenpremies en IPAP premies aan het ABP over de maand december 2019 zijn in 2020 betaald.

RVO.nl af te dragen gelden aan derden

Door RVO.nl geïnde bedragen voor derden. Deze dienen nog verrekend te worden, het betreft onder andere het Europees Octrooibureau (EOB).

Balanspost 9

Rechten	0
---------	---

Rechten ontstaan doordat op grond van wettelijke regelingen, in de toekomst aanspraak bestaat op gelden van derden.

Balanspost 10

Vorderingen	2.263.455
-------------	-----------

De vorderingen hebben betrekking op te ontvangen bedragen voor de begroting van EZK.

Tabel 104 Vorderingen

De vorderingen zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Direct opeisbare vorderingen	69.983
Op termijn opeisbare vorderingen	993.177
Geconditioneerde vorderingen	1.200.294
Totaal	2.263.454

Tabel 105 Direct opeisbare vorderingen

De direct opeisbare vorderingen zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Vorderingen inzake beleid	66.595
Opgelegde boetes ACM	838
Diversen	2.550
Totaal	69.983

Vorderingen inzake uitvoering beleid

EZK heeft vorderingen opgelegd voortkomend uit subsidie vaststellingen van diverse regelingen en het verstrekken van vergunningen en het opleggen van heffingen voor diverse economische activiteiten.

Opgelegde boetes ACM

Voor de uitvoering van de mededingingswet heeft ACM boetes opgelegd.

Tabel 106 Op termijn opeisbare vorderingen

De op termijn opeisbare vorderingen zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Kredietregelingen RVO.nl	386.432
Nederlandse Aardolie Maatschappij B.V. (perspectief voor de regio)	350.000
Leningen	233.414
Opgelegde boetes ACM	22.080
Wettelijke rente opgelegde boetes ACM	911
Overige vorderingen	340
Totaal	993.177

Kredietregelingen RVO.nl

RVO.nl voert regelingen uit waarbij kredieten beschikbaar worden gesteld voor ontwikkelingen en innovatie op het gebied van technologie, nieuwe producten etc. Voor het terugbetalen van deze kredieten zijn betalingsregelingen getroffen. Dit geldt ook voor een aantal vorderingen die voortkomen uit subsidie vaststellingen van diverse regelingen en verstrekte vergunningen en heffingen.

Nederlandse Aardolie Maatschappij B.V.

Dit betreft de nog door de NAM te betalen bijdragen ten behoeve van perspectief voor de regio.

Tabel 107 Leningen

De leningen zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Energieonderzoek Centrum Nederland	78.154
Microkrediet Nederland	46.296
Pallas	41.702
Fibrant	30.000
Biopartner	13.524
Stg. Woonbedrijf Aardbevingsgebied Groningen	10.000
One Logistics	5.000
Ambigo	4.080
Energie Beheer Nederland B.V.	3.000
Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)	1.400
NESEC	258
Totaal	233.414

Opgelegde boetes ACM

Voor de uitvoering van de mededingingswet heeft ACM boetes opgelegd. Voor deze vorderingen zijn door ACM betalingsregelingen getroffen.

Wettelijke rente opgelegde boetes ACM

Dit betreft de per 31 december 2019 verschuldigde wettelijke rente over de door ACM opgelegde boetes.

Tabel 108 Geconditioneerde vorderingen

De geconditioneerde vorderingen zijn als volgt te specificeren:	Bedrag
Nederlandse Defensie Industrie	435.031
Kredietregelingen	255.816
Borgstelling MKB-kredieten	183.798
Participatie Maatschappij Oost Nederland bv	128.073
Garantieregelingen	64.648
Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN)	40.000
Provincie Limburg	15.882
European Investment Fund (EIF)	15.000
Stichting voor Technische Wetenschappen (STW)	13.008
NV NOM	10.000
Nedermaas	8.542
Overige vorderingen	30.496
Totaal	1.200.294

Nederlandse Defensie Industrie

Deze vordering geeft weer welke bedragen de Nederlandse overheid tegoed heeft van de industrie voor deelname in de ontwikkelingsfase van de JSF.

Kredietregelingen

RVO.nl voert een aantal regelingen uit waarbij kredieten voor diverse beleidsdoelstellingen beschikbaar worden gesteld. Het gaat hier onder andere om kredieten voor technische ontwikkeling, elektronische diensten ontwikkeling, milieugerichte productontwikkeling, technische ontwikkelingsprojecten, startende ondernemingen en vroege fase financiering. De aanvragers kunnen een vooraf overeengekomen tijd over deze kredieten beschikken en betalen de kredieten terug als bepaalde verwachte ontwikkelingen en of condities zich hebben voorgedaan zoals het behalen bepaalde omzet, winst, rendementen, aandelenverkoop, etc.

Borgstelling MKB-kredieten

Op basis van het besluit Borgstelling Midden Kleinbedrijf (BBMKB) verstrekken deelnemende banken krediet aan een ondernemer onder garantie (borgstelling) van de Staat. Op het moment dat de bank de garantie aanspreekt betaalt RVO.nl de claim uit aan de bank. Hierdoor ontstaat er voor RVO.nl een vordering op de onderneming die wordt opgenomen in de debiteurenadministratie. De bank heeft conform de regeling een volgplicht. Wanneer een ondernemer een voorstel tot afkoop bij de bank indient legt de bank dit ter beoordeling voor aan RVO.nl. Na instemming van RVO.nl zorgt de bank voor afwikkeling van de overeengekomen regeling en maakt het aan RVO.nl toekomende bedrag over.

Garantieregelingen

Met deze regelingen worden ondernemers in staat gesteld om bankleningen te verkrijgen zodat ondernemen mogelijk blijft. EZK staat garant voor de leningen waardoor het risico voor de bank op de bedrijfsfinanciering kleiner wordt. Bij aanspraak van de bank op de garantie betaalt RVO.nl de bank. Hierdoor ontstaat er voor RVO.nl een vordering op de onderneming die wordt opgenomen in de debiteurenadministratie. Wanneer een ondernemer een voorstel tot afkoop bij de bank indient legt de bank dit ter beoordeling voor aan RVO.nl. Na instemming van RVO.nl zorgt de bank voor afwikkeling van de overeengekomen regeling en maakt het aan RVO.nl toekomende bedrag over.

Balanspost 11

Schulden	0
De schulden hebben betrekking op bedragen die ten gunste van de begroting van EZK zijn ontvangen.	

Balanspost 12

Voorschotten	7.845.293
Voorschotten zijn bedragen die aan derden zijn betaald vooruitlopend op later definitief vast te stellen of af te rekenen bedragen.	

Tabel 109 Voorschotten ouderdomsoverzicht

Beleidsartikelen	2015 en eerder	2016	2017	2018	2019	Totaal
01. Goed functionerende economie en markten	0	147	530	9.497	167.261	177.434
02. Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	369.431	122.326	196.846	244.716	662.219	1.595.537
03. Toekomstfonds	32.073	28.400	28.524	35.490	39.183	163.671
04. Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	1.026.166	671.696	977.396	1.401.354	1.507.882	5.584.493
05. Een veilig Groningen met perspectief	0	363	35.279	9.084	211.823	256.549
Buiten begrotingsverband	525	390	4.848	5.763	56.082	67.608
Totaal	1.428.195	823.322	1.243.423	1.705.903	2.644.450	7.845.293

Tabel 110 Verloopstaat voorschotten

Verloop van voorschotten gedurende het dienstjaar 2019	Bedrag
Beginstand 1 januari 2019	6.285.363
Verstekte voorschotten	2.684.328
Eindafgerekende voorschotten	- 1.124.398
Eindstand 31 december 2019	7.845.293

De mutaties buiten begrotingsverband hebben betrekking op voorschotten die namens EZK zijn verstrekt maar waarvan financiering door derden plaatsvindt. De voorschotten die EZK heeft verstrekt namens de volgende opdrachtgevers zijn niet in de openstaande voorschotten buiten begrotingsverband meegenomen:

- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties;
- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat;
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid;
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport;
- Ministerie van Buitenlandse Zaken;
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap;
- Ministerie van Justitie en Veiligheid;
- De provincies.

Balanspost 13

Garantieverplichtingen	3.467.092
De garantieverplichtingen zijn voorwaardelijke financiële verplichtingen. Deze verplichtingen komen op een later moment tot uitbetaling als bij de wederpartij die de garantie heeft ontvangen zich bepaalde omstandigheden voordoen, bijvoorbeeld een bepaald risico of een onzekere gebeurtenis.	

Tabel 111 Verloop van de garantieverplichtingen

Beleidsartikelen	Stand per 01-01-2019	In 2019 aangegaan +	Bijstellingen -/-	Uitgaven -/-	Stand per 31-12-2019
01. Goed functionerende economie en markten	50.000	0	50.000	0	0
02. Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	2.728.686	814.747	840.872	28.945	2.673.616
03. Toekomstfonds	0	0	0	0	0
04. Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	878.906	0	85.431	0	793.475
05. Een veilig Groningen met perspectief	0	0	0	0	0
Totaal	3.657.592	814.747	976.303	28.945	3.467.091

Onder de post garantieverplichtingen zijn ook opgenomen de garantieverplichtingen die vallen onder het domein van het schatkistbankieren van het Ministerie van Financiën. Dit is aan de orde bij de artikelen 1 en 4 (COVA).

Balanspost 14

Andere verplichtingen 55.741.495

Het gaat hier om financiële verplichtingen ten opzichte van een wederpartij die op een later moment tot betaling zal leiden. Indien de wederpartij alle gestelde voorwaarden nakomt zal de verplichting volledig tot betaling komen.

Tabel 112 Verloop van de andere verplichtingen

Beleidsartikelen	Stand per 01-01-2019	In 2019 aangegaan +	Bijstellingen -/-	Uitgaven -/-	Stand per 31-12-2019
01. Goed functionerende economie en markten	8.012	265.346	1.424	251.492	20.443
02. Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	1.058.065	930.383	13.271	884.220	1.090.957
03. Toekomstfonds	439.617	132.205	8.233	124.307	439.281
04. Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering	48.417.442	10.752.856	2.349.070	2.925.026	53.896.202
05. Een veilig Groningen met perspectief	34.554	834.536	520	825.004	43.565
40. Apparaat EZK	0	298.068	0	298.068	0
Buiten begrotingsverband	251.770	52.965	1.156	52.533	251.046
Totaal	50.209.460	13.266.360	2.373.675	5.360.650	55.741.494

Voor het verantwoorden van de verplichtingen van apparaatsuitgaven op artikel 40 in bovenstaande tabel wordt het principe verplichtingen is gelijk aan kas toegepast. Het verplichtingsaldo wordt gelijk gesteld aan het uitgavensaldo waardoor er per saldo op 31 december geen openstaande verplichtingen worden verantwoord.

Voor de andere verplichtingen is voor wat betreft het onderdeel buiten begrotingsverband dezelfde verantwoordingswijze toegepast als bij de openstaande voorschotten.

Niet uit de balans blijvende bestuurlijke verplichtingen

Niet uit de saldbalans blijvende bestuurlijke verplichtingen zijn onder meer bestuursovereenkomsten of bestuursconvenanten die afgesloten worden tussen het Rijk en derden, bijvoorbeeld decentrale overheden, functionele overheden of belangenorganisaties. Dergelijke bestuurlijke verplichtingen worden alleen voor het deel waarvoor een juridische verplichting is aangegaan opgenomen in de saldbalans. Tot het moment waarop een juridische verplichting wordt aangegaan, zijn deze bestuurlijke verplichtingen nog niet administratief vastgelegd. Interne procedurese borgen dat de financiële gevolgen bekend zijn voordat een bestuurlijke overeenkomst wordt ondertekend. De uitgaven die het gevolg zijn van deze bestuurlijke verplichtingen kunnen op dat moment worden geraamd, en afhankelijk van het bedrag, toegelicht bij het betreffende begrotingsartikel en in kamerbrieven over het betreffende onderwerp. Op deze wijze wordt geborgd dat de financiële gevolgen van bestuurlijke afspraken niet alleen beleidsmatig, maar ook budgettair, door de Tweede Kamer kunnen worden geautoriseerd, ook al vindt de vastlegging van de verplichting pas op een later moment plaats.

Regio Deals

In 2018 en 2019 zijn onder regie van LNV diverse Regio Deals gesloten. Investerings in de Regio Deal voor ESTEC en de Windtunnel uit de Regio Deal Noordelijk Flevoland zullen in de komende jaren, waar relevant, in door EZK in de financiële administratie vast te leggen verplichtingen worden omgezet. Eind 2019 zijn nieuwe voorstellen voor de derde tranche Regio Deals ingediend. EZK is één van vakdepartementen die betrokken is bij de beoordeling.

Ruimtevaart

Tijdens de ESA-raad in Sevilla van 27 en 28 november 2019 is voor € 283,5 mln ingeschreven op verplichte en optionele ESA-programma's. Het EZK-deel hiervan bedraagt € 67 mln voor verplichte programma's en € 139,5 mln voor optionele programma's. Zie Kamerstuk [24 446, nr. 70](#). Deze verplichtingen worden in de komende jaren in de financiële administratie vastgelegd.

MIT

Het instrument MKB Innovatiestimulering Topsectoren (MIT) kent naast het landelijk deel dat door RVO.nl wordt uitgevoerd ook een decentraal deel dat wordt uitgevoerd samen met de provincies. De cofinanciering die EZK hiervoor nog aan de provincies ter beschikking zal stellen ten laste van 2020 en 2021 bedraagt € 13,4 mln.

Balanspost 15

Deelnemingen 1.411.921

Onder de post deelnemingen worden alle deelnemingen in besloten-, naamloze-, commanditaire vennootschappen en internationale instellingen opgenomen.

Tabel 113 Deelnemingen

Naam deelneming	Nominaal		Betaald		Deelnemingspercentage
	Ultimo 2018	Ultimo 2019	Ultimo 2018	Ultimo 2019	
NV. NOM	25.950	25.950	25.950	25.950	50,0
N.V. BOM	16.587	16.587	20.501	20.501	49,9
ROM Innovation Quarter B.V.	25.000	25.000	25.000	25.000	40,2
N.V. LIOF	26.625	26.625	26.625	26.625	50,0
GasTerra B.V.	18.000	18.000	18.000	18.000	10,0
EBN N.V.	128.138	128.138	1.242.281	1.242.281	100,0
Oost N.V.	32.751	32.751	45.716	45.716	54,6
NPEX B.V.	14	14	1.347	1.347	20,4
Investeringsfonds Zeeland B.V.	2	2	6.500	6.500	47,3
Totaal	273.067	273.067	1.411.920	1.411.920	

11. WNT-verantwoording 2019 Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

De Wet normering topinkomens (WNT) bepaalt dat de bezoldiging en eventuele ontslaguitkeringen van topfunctionarissen in de publieke en semi-publieke sector op naamsniveau vermeld moeten worden in het financieel jaarverslag. Deze publicatieplicht geldt tevens voor topfunctionarissen die bij een WNT-instelling geen - al dan niet fictieve - dienstbetrekking hebben of hadden. Daarnaast moeten van niet-topfunctionarissen de bezoldiging (zonder naamsvermelding) gepubliceerd worden indien deze het wettelijk bezoldigingsmaximum te boven gaan. Niet-topfunctionarissen zonder dienstverband vallen echter buiten de reikwijdte van de wet.

Voor dit departement heeft de publicatieplicht betrekking op onderstaande functionarissen. De bezoldigingsgegevens van de leden van de Top Management Groep zijn opgenomen in het jaarverslag van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het algemeen bezoldigingsmaximum bedraagt in 2019 € 194.000.

Nieuw in 2019 is, dat een topfunctionaris die stopt met zijn werkzaamheden als topfunctionaris, maar een dienstverband behoudt bij dezelfde WNT-instelling toch nog vier jaar aangemerkt blijft als topfunctionaris.

Naast de hieronder vermelde functionarissen, zijn er geen andere functionarissen die in 2019 een bezoldiging boven het toepasselijke WNT-maximum hebben ontvangen, of waarvoor in eerdere jaren een vermelding op grond van de WOPT of de WNT heeft plaatsgevonden of had moeten plaatsvinden. Er zijn in 2019 geen ontslaguitkeringen betaald, die op grond van de WNT dienen te worden gerapporteerd. Er zijn in 2019 geen leidinggevende topfunctionarissen die op grond van de WNT in verband met de cumulatie van dienstbetrekkingen dienen te worden gerapporteerd. Er zijn geen uitkeringen geweest wegens beëindiging dienstverband aan topfunctionarissen met of zonder dienstbetrekking alsmede degenen die op grond van hun voormalige functie nog 4 jaar als topfunctionaris worden aangemerkt.

Tabel 114 Bezoldiging van topfunctionarissen

Naam instelling	Naam topfunctionaris	Functie	Datum aanvang dienstverband (indien van toepassing)	Datum einde dienstverband (indien van toepassing)	Dienstverband (+ tussen omvang in 2018)	Op externe inhuurbasis (nee; <= 12 kalender-mnd; > 12 kalender-mnd)	Beloning plus onkostenvergoedingen (belast) (+ haakjes bedrag in 2018)	Voorzieningen t.b.v. beloningen op termijn (+ haakjes bedrag in 2018)	Totale bezoldiging in 2019 (+ haakjes bedrag in 2018)	Individueel toepasbaar (indien selijik overschrijding)	Motivering
ACM Bestuur	T.M. Snoep	Voorziter RVB			1,00 (1,00)	nee	166.668 (51.371)	20.934 (6.463)	187.601 (57.834)	194.000	
ACM Bestuur	F.J.H. Don	Bestuurslid			0,87 (0,92)	nee	155.398 (156.234)	18.443 (18.012)	173.841 (174.246)	168.780	²
ACM Bestuur	C.M.L. Hijmans van den Berg	Bestuurslid			1,00 (1,00)	nee	170.251 (166.113)	20.957 (19.338)	191.208 (185.451)	194.000	
Nea Bestuur	D. Corbey	Voorzitter			0,33 (0,38) ³	nee	58.120 (47.973)		58.120 (47.973)	64.020	
Nea Bestuur	A.B.M. Hoff	Bestuurslid			0,09 (0,09)	nee	15.688 (14.956)		15.688 (14.956)	17.460	
Nea Bestuur	E.F. van Galen	Bestuurslid			0,09 (0,09)	nee	15.688 (14.956)		15.688 (14.956)	17.460	

¹ WNT-grens van € 194.000 geldt voor mensen die vanaf 1-1-2015 in dienst zijn getreden. Voor wie vóór 2013 al in dienst was dan wel met wie voor vóór 2013 afspraken zijn gemaakt, geldt overgangsrecht.

² Dhr. F.J.H. Don valt onder het overgangsrecht (vóór 2013 afspraken gemaakt).

³ Mevr. D. Corbey heeft het eerste kwartaal van 2019 een dienstverband van 0,4 fte en daarna 0,30 fte gedurende 2019. Voor 2019 is een gewogen gemiddelde genomen.

D. BIJLAGEN

Bijlage 1: Toezichtrelaties Rechtspersonen met een Wettelijke Taak (RWT's) en Zelfstandige Bestuursorganen (ZBO's)

Tabel 115 Overzichtstabel inzake RWT's en ZBO's van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (bedragen x € 1.000).						
	Begrote bijdrage moederdepartement aan RWT/ZBO	Gerealiseerde bijdrage moederdepartement aan RWT/ZBO	Begrote bijdrage overige departementen	Gerealiseerde bijdrage overige departementen	Bijzonderheden	
Centraal Bureau voor de Statistiek	143.547	147.391	2.212	3.629	Nee	
Edelmetaal Waarborg Nederland					Nee	
Examinerende instanties als bedoeld in artikel 19 van de Examenregeling frequentiegebruik 2008					Nee	
Kamer van Koophandel	115.585	118.709	10.518	10.483	Nee	
Keuringsinstanties als bedoeld in artikel 10.3 Telecommunicatiewet					Nee	
Nederlandse Emissieautoriteit					Nee	
Raad voor de Accreditatie	195	235			Nee	
Bestuur Autoriteit Consument en Markt (ACM)	714	614			Nee	
Stichting COVA	111.000	110.088			Nee	
TNO	150.095	171.636			Nee	
VSL	9.338	9.480			Nee	
De in het kader van de Metrologiewet art. 11 en 12 aangewezen instanties en erkende keurders					Nee	
WaarborgHolland					Nee	

Bijlage 2: Afgerond evaluatie- en overig onderzoek

Tabel 116 Artikel 1 Goed functionerende economie en markten			
Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Jaar van afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
1a. Beleidsdoorlichtingen			
	Goed functionerende economie en markten	2021	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
	Commissie van Aanbestedingsexperts	2019	Kamerstuk 34 252, nr. 13
	Evaluatie van de aangewezen instanties metrologiewet	2019	Kamerstuk 33 159, nr. 3
	Evaluatie van de instellingen onder de waarborgwet	2022	Evaluatie is uitgesteld tot de nieuwe Waarborgwet 2019 twee jaar in werking is. (verwachte inwerkingtreding op 1 juli 2020).
2. Ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
2a. MKBA's			
2b. Ander ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
3. Overig onderzoek			
	Agentschap Telecom	2020	De doorlichting is gestart. Verwachte oplevering in 2020.
	Aanbestedingswet op defensie- en veiligheidsgebied	2018	Kamerstuk 32 768, nr. 11

Samenvatting afgeronde evaluaties 2019 artikel 1

Commissie van Aanbestedingsexperts / Rechtsbescherming bij aanbesteden

Op 12 juli 2019 zijn het onderzoek rechtsbescherming bij aanbesteden, inclusief de evaluatie van de Commissie van aanbestedingsexperts (verder: CvAE), en de voorgenomen beleidsmaatregelen naar de Tweede Kamer gestuurd (Kamerstuk [34 252, nr. 13](#)). Uit het onderzoek blijkt dat ondernemers aangeven dat de meerderheid van de aanbestedende diensten zich professioneel opstelt. Hier staat tegenover dat er ook een groep aanbestedende diensten is waarbij het functioneren van klachtenafhandeling en de rechtsbescherming als onvoldoende ervaren wordt. De ervaren problemen zien op (i) wij/zij denken tussen ondernemers en aanbestedende diensten, (ii) geringe impact van klachtafhandeling, (iii) rechtsverwerkingsclausules en (iv) beperkte mogelijkheden hoger beroep. De beleidsmaatregelen -aangevuld in de beantwoording van de Kamervragen van 29 oktober 2019 ([Aanhangsel Handelingen 2019-2020, nr. 582](#))- zien op verdere professionalisering van de aanbestedingspraktijk en klachtafhandeling op lokaal niveau, het inperken van het extreme gebruik van rechtsverwerkingsclausules en de functie van de CvAE. Daarnaast is een wetswijziging van de Aanbestedingswet 2012 voorzien waardoor er meer ruimte is voor rechterlijke toetsing, het hebben van een klachtenloket verplicht wordt en een nieuwe rol van de CvAE wordt vastgelegd. Voor de uitwerking van de maatregelen wordt ook gebruik gemaakt van de klankbordgroep rechtsbescherming.

Evaluatie van de aangewezen instanties metrologiewet

Op basis van de Metrologiewet aangewezen instanties stellen vast of een meetinstrument voldoet aan de eisen die de wet daaraan stelt en geven dan een certificaat af waarmee de fabrikant toegang krijgt tot de markt. In Nederland zijn NMI-Certin B.V., Kalibra International B.V., SGS Nederland B.V., Kiwa B.V. en KEMA B.V. aangewezen. Het evaluatierapport van KWINK laat zien dat de aangewezen instanties in Nederland hun taken over het algemeen doeltreffend uitvoeren. KWINK geeft geen overkoepelend oordeel over de doelmatigheid van de aangewezen instanties, hetgeen vanwege de private status van deze instanties ook niet tot de opdracht behoorde. KWINK geeft wel aan dat er indicaties zijn dat de prijs-kwaliteitsverhouding voor conformiteitsbeoordelingen naar behoren is.

Tabel 117 Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Jaar van afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
1a. Beleidsdoorlichtingen			
	Doorlichting artikel 2 ¹		
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
	Eureka / Eurostars / JTI's	2020	Is uitgesteld naar 2020.
	Ruimtevaart	2018	Kamerstuk 24 446, nr. 62
	Intellectueel Eigendomsbeleid	2018	Kamerstuk 30 635, nr. 5
	Groefaciliteit	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 344
	Garantiefaciliteit Ondernemersfinanciering	2020	Is uitgesteld naar 2020.
	Groene Groei	2020	Is uitgesteld naar begin 2020. De evaluatie door RVO.nl is vrijwel afgerond.
	Toerisme / NBTC	2019	Kamerstuk 26 419, nr. 75
	Valorisatieprogramma	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 317
	WBSO/RDA	2019	Kamerstuk 32 637, nr. 358
	Evaluatie NFIA	2020	Is uitgesteld naar begin 2020.
2. Ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
2a. MKBA's			
2b. Ander ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
3. Overig onderzoek			

¹ Omdat het beleid onder artikel 2 met de taakopdracht «Innovatieve Samenleving» meeloopt in de «Brede Maatschappelijke Heroverwegingen», waarin de RPE-vragen 11 t/m 14 ook worden beantwoord, komt de geplande beleidsdoorlichting in 2020 te vervallen.

Samenvatting afgeronde evaluaties 2019 artikel 2

Toerisme / NBTC

Het Ministerie van EZK verstrekt jaarlijks subsidie aan NBTC, voor het bevorderen van inkomend toerisme en zakelijk bezoek. Dialogic heeft onderzocht wat de legitimiteit, doeltreffendheid en doelmatigheid is van de activiteiten die NBTC in het kader van deze subsidie heeft uitgevoerd in de periode 2016-2019. In de evaluatie wordt geconcludeerd dat overheidsingrijpen en de taken die NBTC momenteel uitvoert zijn te legitimeren vanuit diverse soorten marktfalen. Het gaat hierbij onder andere om activiteiten op het gebied van de promotie van de bestemming Nederland, maar ook om nieuwe activiteiten gelieerd aan de kennis- en datafunctie en de bovenregionale en –sectorale rol op het gebied van aanbodontwikkeling. Er wordt geconstateerd dat het publiek-private samenwerkings- en

financieringsmodel er mede toe leidt dat NBTC haar middelen op een efficiënte wijze inzet en zij hierbij zowel publieke als private partijen een rol geeft in de invulling van activiteiten. Tot slot geven de onderzoekers aan dat NBTC op koers ligt om tenminste vier van de vijf afgesproken streefwaarden te halen. Er wordt echter ook geconstateerd dat de wijze waarop de effectmeting op dit moment wordt uitgevoerd het niet (goed) mogelijk maakt om de additionaliteit van de activiteiten van NBTC goed te meten. Komende maanden zal EZK samen met NBTC afspraken maken voor de nieuwe subsidie periode (2020-2023). Belangrijke verbeterpunten, zoals een meer kwalitatieve toepassing van de effectmeting zullen hierbij worden mee genomen.

WBSO/RDA

Op 11 april 2019 is de evaluatie van de WBSO, in combinatie met de voormalige RDA (2012-2015), naar de Tweede Kamer gestuurd. Hierbij is een beleidsreactie gegeven door de Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat. De evaluatie is uitgevoerd door een consortium bestaande uit Dialogic, APE en UNU-MERIT. Er is gebruikgemaakt van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden. Het zwaartepunt van de evaluatie lag bij het onderzoeken in welke mate de WBSO van invloed is op de uitgaven aan speur- en ontwikkelingswerk (S&O) door bedrijven. Econometrische schattingen hebben als resultaat opgeleverd dat een euro WBSO gemiddeld genomen 0,90 euro extra S&O-loonuitgaven oplevert bij bedrijven. Door onvoldoende beschikbaarheid van data over overige S&O-uitgaven (materiële uitgaven en uitgaven aan kapitaalgoederen) kon het effect op de totale S&O-uitgaven niet worden gekwantificeerd. De onderzoekers merken op dat het effect op de totale S&O-uitgaven aanzienlijk hoger kan zijn dan het effect op de S&O-loonuitgaven door complementariteit tussen S&O-loonuitgaven en overige S&O-uitgaven. De onderzoekers beoordelen de WBSO verder als een kostenefficiënte regeling qua uitvoeringskosten en schatten in dat de economische baten van de WBSO groter zijn dan de economische kosten, mede vanwege de spillovereffecten die aan S&O verbonden zijn. Het kwantificeren van de effecten van de RDA (afzonderlijk van de WBSO) bleek niet goed mogelijk door beperkingen in de data.

Tabel 118 Artikel 3 Toekomstfonds

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Jaar van afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
1a. Beleidsdoorlichtingen			
	Doorlichting artikel 3 ¹		
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
	Innovatiekrediet	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 344
	Seed-regeling	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 344
	Dutch Venture Initiative	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 344
	Business Angels / Informal investors	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 344
	Vroege fase financiering	2018	Kamerstuk 32 637, nr. 344
	Meta-evaluatie financieringsinstrumenten	2019	Kamerstuk 32 637, nr. 386
2. Ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
2a. MKBA's			
2b. Ander ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
3. Overig onderzoek			

¹ Omdat het beleid onder artikel 3 met de taakopdracht «Innovatieve Samenleving» meeloopt in de «Brede Maatschappelijke Heroverwegingen», waarin de RPE-vragen 11 t/m 14 ook worden beantwoord, komt de geplande beleidsdoorlichting in 2020 te vervallen.

Samenvatting afgeronde evaluaties 2019 artikel 3

Meta-evaluatie financieringsinstrumenten

Het mkb-financieringsbeleid heeft tot doel het wegnemen van knelpunten op de mkb-financieringsmarkt voor ondernemers met goede ondernemersplannen, maar die in de markt geen financiering daarvoor kunnen verkrijgen. EZK heeft door Dialogic, Rotterdam School of Management (RSM) en het Erasmus Centre for Entrepreneurship (ECE) een onderzoek laten uitvoeren naar de mate waarin de mix aan financieringsinstrumenten en de beleidsaanpak van het ministerie nog past bij de huidige ontwikkelingen en werking van de MKB-financieringsmarkt. De meeste recente evaluaties van de financieringsinstrumenten zijn in het onderzoek meegenomen. Het onderzoek laat zien dat de markt voor mkb-financiering met name voor de doelgroep klein mkb (het hoogste risicossegment) diverse knelpunten kent waar het huidige mkb-financieringsbeleid goed op aangrijpt, maar waar nog aanvullende inzet op mogelijk is. Specifiek voor kredietverlening geldt dat het mkb in Nederland minder financiering verkrijgt dan het Europees gemiddelde, mogelijk als gevolg van een lagere financieringsbehoefte van bedrijven en de markconcentratie op de mkb-financieringsmarkt. Het instrumentarium is noodzakelijkerwijs gevarieerd om aan te sluiten op een ingewikkelde markt. De instrumenten grijpen aan op reële knelpunten in de markt waarvoor overheidsingrijpen gerechtvaardigd lijkt. Het overkoepelende beeld dat hierbij ontstaat, is dat het beleid voor spill-overs relatief rijk is. Alleen in de proof-of-concept en preseed-fase kent de beleidsmix weinig interventie (wel regionale initiatieven). Minder rijk is het beleid voor coördinatie en ontwikkeling van vaardigheden. Tot slot kan de invloed van verdere digitalisering in de toekomst grote gevolgen hebben, zowel voor aanbieders van financiering als de mkb'ers, maar vooralsnog is de impact hiervan onduidelijk.

Tabel 119 Artikel 4 Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Jaar van afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
1a. Beleidsdoorlichtingen			
	Klimaat ¹ Een doelmatige energievoorziening en beperking van de klimaatverandering ²	2018	Kamerstuk 30 991, nr. 34
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
	Proeftuinen Smart Grids	2019	Kamerstuk 31 530, nr. 2
	Wet voorraadvorming Aardolieproducten (Wva 2012)	2018	Kamerstuk 32 849, nr. 131
	Energie Investeringsaftrek (EIA)	2018	Kamerstuk 34 785, nr. 91
	Pallas	2019	De beleidsverantwoordelijkheid is overgegaan naar VWS.
	Postcoderoosregeling	2018	Kamerstuk 31 239, nr. 287
	Investeringssubsidie duurzame energie (ISDE)	2019	Kamerstuk 31 239, nr. 306
2. Ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
2a. MKBA's			
2b. Ander ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
3. Overig onderzoek			
	IBO Grondvergoedingen	2019	Kamerstuk 32 813, nr. 403
	Tussenevaluatie energie-audits (o.b.v. Europese Energie-Efficiency richtlijn (EED))	2018	Kamerstuk 31 209, nr. 220
	Derde structuurschema Elektriciteitsvoorziening (SEV III)	2019	De evaluatie is inmiddels gereed en zal in het voorjaar van 2020 met de startnotitie Programma energiehoofdstructuur aan de Kamer worden aangeboden.
	Tussenevaluatie Regeling Duurzame Scheepsbouw	2019	Kamerstuk 35 000 XIII, nr. 83

1 Betreft de beleidsdoorlichting Klimaat die van IenW is overgegaan naar EZK (dit omvat slechts een deel van het oude artikel 19 van voormalig IenM).

2 De opzet van een evaluatiestructuur voor het (nationaal) klimaatbeleid in het kader van de Operatie Inzicht in Kwaliteit komt in de plaats van de geplande beleidsdoorlichting van artikel 4 in 2021 (zie: Kamerstuk [31 865, nr. 126](#)).

Samenvatting afgeronde evaluaties 2019 artikel 4

Proeftuinen Smart Grids

Deze regeling was onderdeel van het Innovatie Agenda Energie die in 2016 door RVO is geëvalueerd en door SEO is beoordeeld. Het programma Intelligente netten wilde ondernemers samen met andere partijen in staat stellen om in een realistische gebruiksomgeving te leren over de mogelijkheden van intelligente toepassingen die optimaal kunnen bijdragen aan de realisatie van belangrijke maatschappelijke baten. Het gaat om projecten met een technisch, economisch en/of maatschappelijk risico. Daartoe werd in 2011 de tender Intelligente netten gepubliceerd. Samenwerkingsprojecten met bedrijven als penvoerder konden via deze regeling 40 procent van de meerkosten tegen een maximum van € 4 mln per project subsidie ontvangen. Met de regeling was in totaal € 16 mln gemoeid. Er zijn 12 projecten uitgevoerd. Daarin deden mee: MKB (18 actoren), Grootbedrijf (97 actoren), Kennis-instellingen (15 actoren), Overig (17 actoren). In de evaluatie is gekeken naar de criteria:

- Potentieel: Heeft het innovatieprogramma potentie? Is er een duidelijke beschrijving van doel, doelgroep en aanpak? Zijn de randvoorwaarden voor uitvoering bekend? Is er sprake van een goed uitgewerkte maatschappelijke relevante, en vooral specifieke op de looptijd van het programma gerichte doelstelling waardoor de effectiviteit op voorhand goed is in te schatten.
- Veelbelovend: Is het programma in theorie effectief? Hiervoor wordt vanuit de theorie de legitimiteit van het programma onderzocht. In hoeverre verkleinen de gekozen interventies het markt-, transformatief- en systeemfalen?
- Doelbereiking: Welke resultaten zijn met het programma bereikt? Welke doelgroep is bereikt? Wat is de omvang van het ingezette budget (publiek en privaat)? Wat is de mate van diversiteit van de gefinancierde projecten en komt dit overeen met de focus van het programma?

Op alle drie de criteria scoorde het programma 'redelijk'.

De leerervaringen van de projecten waren input voor het vormgeven (speerpunten) van het innovatieprogramma van de TKI Urban Energy (programmaliijnen 'flexibele energie-infrastructuur' en 'energieregelsystemen en -diensten') en het Meerjarig Missiegedreven Innovatie Programma 5 (Het nieuwe energiesysteem in de gebouwde omgeving in evenwicht) van de Integrale Kennis- en Innovatieagenda (IKIA).

Evaluatie ISDE

In 2016 is de Investeringsubsidie Duurzame Energie (ISDE) geïntroduceerd als middel om ook voor particulieren en kleine bedrijven kleinschalige hernieuwbare energie-opties te stimuleren. SEO Economisch Onderzoek (SEO) heeft de beleidsevaluatie uitgevoerd. Belangrijkste resultaten: De ISDE beoogt een grootschalige uitrol van bewezen technieken op een eenvoudige wijze. Uit de evaluatie blijkt dat er vanaf de openstelling in 2016 in toenemende mate gebruik is gemaakt van de ISDE. In de periode 2016 tot en met 2018 is € 215 mln subsidie verstrekt, waarmee een bijdrage is geleverd aan de aanschaf van 114 duizend apparaten. Deze apparaten produceren in totaal circa 5,3 PJ hernieuwbare energie per jaar en daarmee wordt een jaarlijkse CO₂-reductie van ongeveer 0,3 megaton bereikt. De evaluatie is positief over de beperkte administratieve lasten voor het bedrijfsleven en de relatief lage uitvoeringskosten van de ISDE.

IBO Grondvergoedingen

Het IBO Grondvergoeding Energievoorzieningen had ten doel om meer inzicht te verschaffen in hoe de grondmarkt voor hernieuwbare energie werkt en het effect dat de SDE+-regeling op deze markt heeft. Het onderzoek concludeert dat de bestaande systemen voldoende naar wens werken maar dat de ruimte in Nederland voor wind- en zonne-energie schaars is. Deze bevinding vormt voor het kabinet de aanleiding om het programma «Hernieuwbare Energieopwekking op Rijksvastgoed» uit te werken die nu in oprichting is. In het programma zullen Rijksvastgoedbeheerders circa 80 locaties in kaart brengen waar hernieuwbare energieopwekking realistisch en kansrijk wordt geacht. Binnen de kaders van de Regionale Energiestrategieën (RES) zullen lokale overheden een deel van de voorgestelde locaties kiezen om ontwikkeld te worden. Deze locaties worden opengesteld via een tendersystematiek voor geïnteresseerde marktpartijen. Hiermee draagt het Rijk concreet bij aan duurzaam opgewekte energie op land.

Tussenevaluatie Subsidieregeling Duurzame innovatieve Scheepsbouw

Bij de behandeling van de EZK-begroting 2019 is naar aanleiding van het amendement Bruins/Veldman aangegeven dat de Subsidieregeling

Duurzame innovatieve Scheepsbouw (SDS) in 2019 tussentijds wordt geëvalueerd alvorens een besluit te nemen over het perspectief van de SDS na 2019. De SDS geeft ondersteuning aan scheepswerven die een scheepsbouwinnovatieproject willen uitvoeren dat een bijdrage levert aan duurzame ontwikkeling. In de evaluatie is onderzocht in hoeverre de SDS legitiem, doeltreffend en doelmatig is. Omdat is voortgebouwd op de uitkomsten van de externe evaluatie van de vergelijkbare SIS-regeling, de voorloper van de SDS, en vanwege de beperkte omvang van het project-enportfolio van de SDS is gekozen voor een interne evaluatie in samenspraak met branchevereniging Netherlands Maritime Technology (NMT). Om de kwaliteit te borgen zijn de opzet en uitkomsten van de evaluatie extern gevalideerd door prof. dr. C. Koopmans van de Vrije Universiteit (VU). De belangrijkste bevindingen uit de SDS evaluatie zijn:

- De SDS is als regeling doeltreffend in de zin dat de beoogde doelgroep wordt bereikt en dat er in 2017 en 2018 in totaal zestien uiteenlopende duurzame schepen worden ontwikkeld die op termijn in gebruik zullen worden genomen. Alle SDS-projecten dragen in potentie bij aan emissiereductie.
- Over de doeltreffendheid kunnen vooralsnog geen harde conclusies worden getrokken. De analyse van het projectenportfolio maakt goed inzichtelijk tot welke duurzame innovaties de sector in staat is en welke ontwikkelrisico's die met zich mee brengen. De risico's die de scheepswerven bij de ontwikkeling van deze schepen lopen, wijken niet af van de gebruikelijke ondernemingsrisico's van dit type bedrijven (system integrator) in dit soort markten (kapitaalintensieve projecten in kleine series) en vormen op zichzelf dan ook geen legitimering voor overheidsingrijpen.
- De verkenning van het Europese speelveld laat zien dat alleen Duitsland een vergelijkbare regeling als de SDS heeft waarbij directe ondersteuning aan scheepswerven wordt verleend.
- Omdat er in deze fase van de SDS nog geen harde conclusies getrokken kunnen worden met betrekking tot de doeltreffendheid, is er geen uitspraak mogelijk over de doelmatigheid van de regeling.

Tabel 120 Artikel 5 Een veilig Groningen met perspectief

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Jaar van afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
1a. Beleidsdoorlichtingen	Doorlichting artikel 5 ¹	2021	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
2. Ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid			
2a. MKBA's			
2b. Ander ex-ante onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid			
3. Overig onderzoek			

¹ Onder voorbehoud in verband met het mogelijk samenvallen met de parlementaire enquête gaswinning Groningen.

Bijlage 3: Inhuur externen

**Tabel 121 Ministerie van Economische Zaken en Klimaat verslagjaar 2019
(bedragen x € 1.000)**

Programma- en apparaatskosten	
1. Interim-management	6.795
2. Organisatie- en Formatieadvies	38
3. Beleidsadvies	1.134
4. Communicatieadvisering	1.963
Beleidsgevoelig (som 1 t/m 4)	9.930
5. Juridisch Advies	2.312
6. Advisering opdrachtgevers automatisering	96.098
7. Accountancy, financiën en administratieve organisatie	6.817
(Beleids)ondersteunend (som 5 t/m 7)	105.227
8. Uitzendkrachten (formatie & piek)	84.200
Ondersteuning bedrijfsvoering	84.200
Totaal uitgaven inhuur externen	199.357

Toelichting op het inhuurpercentage 2019

Het kabinet hanteert, naar aanleiding van de motie Roemer, een norm voor externe inhuur van 10% van de totale personeelskosten. Evenals over voorgaande jaren wordt ook dit jaar deze norm overschreden. Het inhuurpercentage voor EZK komt over de periode 1 januari 2019 tot en met 31 december 2019 uit op 24,2%. De overschrijding van de norm voor inhuur van extern personeel is vooral veroorzaakt door DICTU en RVO.nl. Het inhuurpercentage voor EZK over de periode 1 januari 2019 tot en met 31 december 2019 zonder DICTU en RVO.nl komt uit op: 9,5 %.

Bij DICTU wordt de overschrijding van de norm veroorzaakt door de behoefte aan specifieke (ICT-)expertise. Zelf alle kennis in huis hebben dikwijls niet mogelijk en ook lang niet altijd zinvol is, mede gezien de snelle ontwikkelingen op ICT-gebied en de wisselende expertise die dit vraagt. Daarnaast bemoeilijkt de krappe arbeidsmarkt voor ICT-ers de werving van eigen ICT-personeel.

Bij RVO.nl is de aanleiding met name de «flexibele schil», waarmee ingespeeld wordt op fluctuaties in het gevarieerde opdrachtenpakket en waarvoor gespecialiseerde kennis nodig is zoals voor het dossier Groningen en opdrachten van diverse ministeries gericht op ondernemend Nederland bij duurzaam, agrarisch, innovatief, internationaal ondernemen en de afhandeling van de schadeloos-stellingsdossiers Groningen.

Rapportage overschrijding maximumtarief externe inhuur buiten mantelcontracten

In onderstaande tabel wordt weergegeven in hoeveel gevallen in 2019 door het ministerie buiten de mantelcontracten om externe krachten zijn ingehuurd boven het voor de organisaties van het rijk afgesproken maximumtarief van € 225 (exclusief BTW).

Tabel 122 Inhuur externen buiten raamovereenkomsten

Inhuur externen buiten raamovereenkomsten	2019
Aantal overschrijdingen maximumtarief	0
Toelichting	n.v.t.

Bijlage 4: Rapportage burgerbrieven

1 Inleiding

Het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) rapporteert hierbij over de correspondentie van het kerndepartement, Agentschap Telecom (AT) en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland⁵⁹ (RVO.nl) met burgers voor het kalenderjaar 2019. In deze rapportage wordt een beeld geschetst van de omvang van de correspondentie tussen burgers en EZK en binnen welke termijn deze correspondentie wordt afgehandeld.

Onder de term "burgerbrief» wordt volgens de definitie van de Nationale ombudsman verstaan: elk schriftelijk stuk dat een overheidsinstantie van een burger ontvangt. Het medium (brief, fax of e-mail) maakt daarbij niet uit. Ook het begrip burger is breed. Hieronder worden niet alleen individuele burgers begrepen, maar ook groepen en organisaties.

2. Aantallen⁶⁰

Tabel 123 Aantal burgerbrieven

Categorie	2018	2019
a. Bezwaarschriften (als bedoeld in de AwB)	1.646	2.298
b. Klaagschriften	76	61
c. Overige brieven en e-mails	2.952 ¹	2.470
d. Wob-verzoeken	177	359

¹ In voorgaande jaren waren ook de aantallen van de NVWA opgenomen.

a. Bezwaarschriften

Het kerndepartement, Agentschap Telecom en RVO.nl ontvingen in 2019 het volgende aantal bezwaarschriften:

Tabel 124 Aantal bezwaarschriften

	Aantal bezwaarschriften		Afgehandeld binnen verdaagde (wettelijke) termijn	
	2018	2019	2018	2019
Kerndepartement EZK	81	141	87%	85%
RVO.nl	1.325	1.908	93,80%	90,60%
AT	240	249	96%	94%

b. Klaagschriften

Het kerndepartement, Agentschap Telecom en RVO.nl ontvingen in 2019 het volgende aantal klaagschriften:

⁵⁹ Het aantal hebben alleen betrekking op EZK.

⁶⁰ De cijfers van 2018 waren gezamenlijke cijfers van EZK & LNV omdat het toen nog niet mogelijk was deze te scheiden. De cijfers van EZK betreffen, naast alle EZK-directies, ook de onderdelen van KD die als 'gedeelde dienst' voor zowel EZK en LNV werken.

Tabel 125 Aantal klaagschriften

	Aantal klaagschriften		Afgehandeld binnen de (verdaagde) wettelijke termijn	
	2018	2019	2018	2019
Kerndepartement EZK	23	15	76%	80%
RVO.nl	46	38	96%	93%
AT	7	8	100%	100%

c. Overige brieven en e-mails

Het kerndepartement, Agentschap Telecom en RVO.nl ontvingen in 2019 het volgende aantal overige brieven en e-mails:

Tabel 126 Aantal «overige brieven» en e-mails

	Aantal «overige brieven» en e-mails		Tijdig afgehandeld	
	2018	2019	2018	2019
Kerndepartement EZK	2.946	2.470	77%	83%
AT	6	n.v.t. ¹	100%	n.v.t.

¹ Overige brieven en e-mails worden bij RVO.nl niet apart geregistreerd.

d. Wob-verzoeken

Het kerndepartement, Agentschap Telecom en RVO.nl ontvingen in 2019 het volgende aantal Wob-verzoeken:

Tabel 127 Aantal Wob-verzoeken

	Aantal Wob-verzoeken		Afgehandeld binnen de (verdaagde) wettelijke termijn		Ingebrekestellingen	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Kerndepartement EZK	94	106	89%	66%	5	8
RVO.nl	55	81	94%	100%	3	0
AT	28	172	94%	9%	n.v.t.	2

Lijst van afkortingen

Tabel 128 Lijst van afkortingen

ACM	Autoriteit Consument en Markt
AMvBs	Algemene maatregel van bestuur
AVG	Algemene Verordening Gegevensbescherming
BBP	Bruto Binnenlands Product
BEE	Biodiversiteit, Ecosystemen en Economie
BES	Bonaire, Sint Eustatius, Saba
BMKB	Borgstellingsregeling Midden- en Kleinbedrijf
BNP	Bruto Nationaal Product
BZ	Ministerie van Buitenlandse Zaken
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CCS	Carbon Capture Storage
CEPT	Europese Commissie en de Europese Conferentie van administraties voor Post en Telecommunicatie
CIP	Concurrentiekracht en Innovatieprogramma
COVA	Centraal Orgaan Voorraadvorming Aardolieproducten
CPB	Centraal Plan Bureau
CVaE	Commissie van Aanbestedingsexperts
DAB	Digital Audio Broadcasting+B20
DGB&I	Directoraat-Generaal Bedrijfsleven en Innovatie
DICTU	Dienst ICT Uitvoering
DUO	Dienst Uitvoering Onderwijs
ECN	Energieonderzoek Centrum Nederland
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EIA	Energie- Investeringsaftrek
EIF	Europees Investeringsfonds
ESA	European Space Agency
ESTEC	European Space Research and Technology Centre
ETS	Emission Trading Scheme
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
GO	Garantie Ondernemingsfinanciering
HBO	Hoger Beroeps Onderwijs
HHI	Herfindahl Hirschman Index
HTSM	HighTech Systems & Materials
I&W	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
IAEA	International Atomic Energy Agency
ICT	Informatie Communicatie Technologie
IEA	International Energy Agency
IPC	Innovatieprestatiecontract
IPO	Interprovinciaal Overleg
ISB	Incidentele Supplettoire Begroting
JSF	Joint Strike Fighter
JTI	Joint Technology Initiatives
J&V	Ministerie van Justitie & Veiligheid
KP7	Zevende kaderprogramma voor onderzoek en technologische ontwikkeling
KvK	Kamer van Koophandel
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MARIN	Maritime Research Institute Netherlands
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
MEP	Milieukwaliteit Elektriciteitsproductie

MEV	Macro-Economische Verkenning
MIP	Meerjaren Investerings Programma
MIT	MKB innovatiestimulering Topsectoren
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
MVO	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
NAM	Nederlandse Aardolie Maatschappij
NBTC	Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen
NCG	Nationaal Coördinator Groningen
NEN	Nederlands Normalisatieinstituut
NFIA	Netherlands Foreign Investment Agency
NIPO	Nederlands Instituut voor Publieke Opinie
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium
NRG	Nuclear Research Group
NSO	Netherlands Space Office
NSFO	Nederlandse Schapen- en geitenfokkers Organisatie
NURG	Nadere Uitwerking Riviereengebied
NVWA	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
NWO-TTW	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek- Toegepaste en Technische Wetenschappen
O&O	Onderzoek en Ontwikkeling
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OPTA	Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit
PAS	Programmatische Aanpak Stikstof
PBL	Plan Bureau voor de Leefomgeving
PBO	Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie
PIANOo	Professioneel en Innovatief Aanbesteden Netwerk voor Overheidsopdrachtgevers
PJ	Petajoule
PPS	Publiek-Private Samenwerking
R&D	Research and Development
RDA	Research & Development Aftrek
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
ROAD	Rotterdam Opslag en Afvang Demonstratieproject
ROM	Regionale Ontwikkelingsmaatschappij
RVB	Rijksvastgoedbedrijf
RVO.nl	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
RWT	Rechtspersoon met Wettelijke Taak
SBB	Staatsbosbeheer
SDa	Stichting Diergeneesmiddelen autoriteit
SDE	Stimulering Duurzame Energieproductie
SER	Sociaal-Economisch Raad
SNN	Samenwerkingsverband Noord Nederland
SodM	Staatstoezicht op de Mijnen
SSO	Shared Service Organisatie
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
TCMG	Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen
TIVO	Tijdelijk Instituut Versterkingsopgave
TKI	Topconsortia voor Kennis en Innovatie
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek
TOP	Technische Ontwikkelprojecten
TSE	Transmissible Spongiform Encephalopathies
TTF	Title Transfer Facility
TTI	Technologisch Topinstituut
TWh	Terawattuur

UNWTO	United Nations World Tourism Organization
UPD	Universele Postdienst
VMBO	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VSL	Van Swinden Laboratorium
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
Wbni	Wet beveiliging netwerk- en informatiesystemen
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum
ZBO	Zelfstandig Bestuursorgaan
ZZP	Zelfstandige Zonder personeel
